

**IBRAGIMOVA FAZILAT, FARSAXONOVA D.,
SHUKUROVA X., MAMAYUSUPOVA S., XOLSAIDOV F.**

BOSHLANG`ICH SINFLARDA ONA TILI O`QITISH METODIKASI

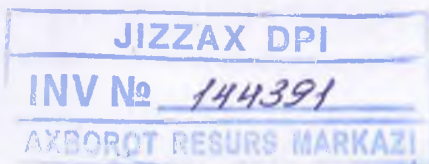
74,268,3
B-79

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI
JIZZAX DAVLAT PEDAGOGIKA INSTITUTI**

**Ibragimova F., Farsaxonova D., Shukurova X., Mamayusupova S.,
Xolsaidov F.**

**BOSHLANG'ICH SINFLARDA
ONA TILI O'QITISH METODIKASI**

DARSLIK

**Toshkent
"Innovatsiya-Ziyo"
2021**

UDK: 373.6

BBK: 74.200.526

I 95

Ibragimova Fazilat

Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi /Farsaxonova D., Shukurova X., Mamayusupova S., Xolsaidov F. / Darslik. - Toshkent: «Innovatsiya-Ziyo», 2021, 196 bet.

Ushbu o'quv qo'llanma kichik maktab yoshidagi bolalarga ona tili fanini o'qitishda eng muhim manba bo'lib, unda boshlang'ich sinf o'quvchilariga ona tili fanini o'qitish usul va uslublari, mavjud nazariyalarning amaliyotda qo'llanilishi va kasbiy faoliyatda pedagogik texnologiyalardan samarali, maqsadli foydalanish, ta'lim-tarbiya jarayonlarini loyihalashtirish, texnologiyalashtirish ko'nikma-malakalarini hosil qilish haqida so'z yuritilgan.

Darslik oliy o'quv yurti o'qituvchilari, talabalari va erkin kitobxonlar uchun mo'ljallangan.

Taqrizchilar:

Xolboyeva Gulnora Anorboyevna
pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

Meliboyev Anvar Rashidovich
pedagogika fanlari nomzodi, dotsent

**O.,ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O.,RTA MAXSUS TA'LIM
VAZIRLIGI TOMONIDAN NASHRGA TAVSIYA ETILGAN.**

ISBN 978-9943-6792-1-4

© Ibragimova F. va boshq. 2021.

© “Innovatsiya-Ziyo”, 2021.

KIRISH

Mustaqillik yillari tom ma'noda O'zbekiston Respublikasi ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy taraqqiyoti istiqbolini belgilash, jahon hamjamiyati mamlakatlari safidan munosib o'rin egallashga intilish yo'lidagi keng ko'lamlı ishlarni amalga oshirish bilan kechmoqda. Jahonning rivojlangan mamlakatlari tajribalarini o'rganish, mahalliy shart-sharoit, iqtisodiy va intellektual resurslarni inobatga olgan holda, jamiyat hayotining barcha sohalarida tub islohotlarning amalga oshirilayotganligi yangidanyangi yutuqlarga erishishni ta'minlamoqda.

O'zbekiston Respublikasi o'z mustaqilligiga erishgach, mamlakatning siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy-ma'rifiy hayotida tub o'zgarishlar ro'y berishiga keng imkoniyatlar ochildi. Respublika rahbariyati boshchiligida mamlakat taraqqiyotining barcha sohalarida chuqur islohotlar amalga oshirildi va bu jarayon davom etmoqda. Jumladan, zamon talabiga va jahon standartlariga javob beradigan yetuk kadrlar tayyorlash bo'yicha ta'lim sohasida ham islohotlar olib borilmoqda. Shu asnoda, mustaqillik sharoitida mamlakatimizda buyuk ma'naviyatimizni tiklash va yanada yuksaltirish, milliy ta'lim-tarbiya tizimini takomillashtirish, zamon talablari bilan uyg'unlashtirish maqsadida, yetuk kadrlar tayyorlash ishini jahon andozalari darajasiga chiqarish masalalariga alohida ahamiyat berilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev o'zining Oliy Majlisga Murojaatnomasida "...intellektual va madaniy salohiyatning qanday noyob boylik ekani, nodir talant egalarini tarbiyalab kamolga yetkazish hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanini unutilishga haqqimiz yo'q"¹, – deya ta'kidlagan edi.

¹O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. // Xalq so'zi. 2017-yil 23-dekabr.

Mustaqillikning dastlabgi kunlaridan boshlab barkamol avlodni shakllantirish maqsadida ta'lim sohasida tub islohotlarning o'tkazilishi davlat oldida turgan muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Shu munosabat bilan mamlakatimizda bir qator qonun va qarorlar qabul qilindi. Ularning asosini dastlabgi bosqichda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan qabul qilingan "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"² tashkil etgan bo'lsa, ikkinchi bosqichda 2017-yil 7-fevralda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M Mirziyoyev tomonidan imzolangan "2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha "Harakatlar Strategiyasi"da belgilab berilgan vazifalar hamda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida" 2017-yil 20-apreldagi va "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularning mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" 2018-yil 5-iyundagi Qarorlari tashkil etadi.

Ushbu dasturiy hujjatlarda ko'zlangan maqsadga erishish yo'lida ta'lim tizimida yangi avlod darsliklarini yaratish vazifasi ilgari surildi.

Davr va yuqoridagi me'yoriy davlat hujjatlarining talablaridan kelib chiqqan holda mualliflar tomonidan ushbu darslik yaratildi.

Darslik O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan 2018-yilda tasdiqlangan "Ona tili o'qitish metodikasi" fani dasturi asosida tayyorlangan.

Darslikda talabalar "Ona tili o'qitish metodikasi" fani doirasida fan asoslari, fanni o'qitishning usul va uslublari, mavjud nazariyalarning amaliyotda qo'llanilishi va kasbiy faoliyatda pedagogik texnologiyalardan samarali, maqsadli foydalanishni

²O'zbekiston Respublikasi Kadrlar tayyorlash milliy dasturi va Ta'lim to'g'risidagi Qonun // O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis Axborotnomasi. – T.: 1997. № 11-12.

o'rganadi, ta'lim-tarbiya jarayonlarini loyihalashtirish, texnologiyalashtirish ko'nikma-malakalarini puxta o'zlashtiradi. Shuningdek, pedagogik mahorat va xalq pedagogikasining muhim g'oyalari, ustuvor tamoyillari bilan tanishish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu holat ularning kasbiy kamolotga erishishlari uchun mustahkam zamin hozirlaydi.

Mazkur darslik ikki qismdan iborat bo'lib, birinchi qism besh bobdan iborat va unda quyidagi mavzular to'g'risida so'z yuritiladi:

Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi fanining predmeti va vazifalari. Ona tili o'qitish prinsiplari, ona tili o'qitish metodikasining tekshirish usullari.

Savod o'rgatish davri metodikasi. Savod o'rgatish metodikasining maqsad va vazifalari. Savod o'rgatish metodikasining ilmiy, psixologik va lingvistik asoslari. Savod o'rgatishda hozirgi zamon analiz-sintez tovush metodi. Bolalarning savod o'rgatishga tayyorgarligini o'rganish. Savod o'rgatish jarayoni bosqichlari. Savod o'rgatishda tayyorlov davri, bu bosqichdagi o'qish va yozuv darslarining mavzulari hamda ish turlari. Savod o'rgatishda mashq turlari. Savod o'rgatishda nutq o'stirish. Savod o'rgatish davrida boshlang'ich yozuvga o'rgatish. Savod o'rgatish davrida o'qish va yozish darslari.

Husnixat metodikasi. Husnixatga o'rgatishning maqsad va vazifalari, ahamiyati. Yozuvlar tarixidan ma'lumot. Husnixatga o'rgatish tarixidan ma'lumot. Husnixatga o'rgatishning gigiyenik shartlari. Yozuv materiallari va qurollari. Husnixatga o'rgatish tamoyillari. Husnixatga o'rgatish usullari. 1-4-sinflarda husnixat darslari.

Sinfda va sinfdan tashqari o'qish metodikasi. Sinfda o'qish metodikasi. Sinfda o'qish darslarining ta'limiy-tarbiyaviy ahamiyati va vazifalari. O'qish darslarining tarbiyalovchi imkoniyatlari. O'qish malakasi haqida tushuncha. O'qish malakalarining sifatlari: to'g'ri,

tez, ongli, ifodali o'qish. O'qish malakalarini shakllantirish jarayonini takomillashtirish yo'llari. Ifodali o'qish metodikasining asoslari. Kichik yoshdagi o'quvchilarning badiiy idrok etishdagi psixologik xususiyatlari. Boshlang'ich sinflarda badiiy asar ustida ishlash jarayoni. Boshlang'ich sinflarda badiiy asarni tahlil qilish. Badiiy asarni tahlil qilishning adabiy asoslari. O'qish darslarda mustaqil ishlarni tashkil qilish. Har xil janrdagi asarlarni o'qitish metodikasining o'ziga xos xususiyatlari. Ertakni o'qish metodikasi. O'quvchilarni ertak janri bilan tanishtirish. O'quvchilarni ertakni o'qishga tayyorlash. Hikoya janridagi asarni o'qitish metodikasi. She'riy nutqning xususiyatlari. She'rni tahlil qilish uslubiyati. She'rni o'qitish darsida asosiy ish turi ifodali o'qish ekanligi. Lirik she'rni o'qishga tayyorlash. Masal janridagi asarlarni o'qitish metodikasi. Ilmiy-ommabop asarlarni o'qitish metodikasi. Topishmoq, tez aytish, maqol janridagi asarlarni o'qitish metodikasi. Sinfdan tashqari o'qish metodikasi. Bolalarning mustaqil o'qishi haqida tushuncha, uning vazifalari. To'g'ri kitobxonlik faoliyatini shakllantirish tizimiga tavsifnoma. Boshlang'ich maktabda kitobxon o'quvchilarni shakllantirish bosqichlari. Kichik yoshdagi o'quvchilarda kitobxonlik mustaqilligini shakllantiradigan mashg'ulot va darslar qurilishining asosiy turlari.

Fonetika, grammatika, so'z yasalishi va orfografiyani o'rgatish metodikasi. Kichik yoshdagi o'quvchilarda ilmiy dunyoqarash elementlarini shakllantirishda ona tilini o'rgatishning ahamiyati. Ona tilini o'rgatishning lingvistik asoslari. Boshlang'ich ta'limda ona tilini o'rgatish mazmuniga tavsifnoma. Fonetika va grafika asoslarini o'rgatish uslubiyati.

Mualliflar jamoasi darslik to'g'risida jamoatchilikning fikr va mulohazalarini mamnuniyat bilan qabul qiladi.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI O'QITISH METODIKASI

Ona tili metodik fan sifatida ona tili o'qitish metodikasi boshlang'ich ta'lim standart belgilab bergan vazifalarni amalga oshiradi, ya'ni tafakkur qilish faoliyatlarini kengaytirish, erkin fikrlay olish, o'z fikrini og'zaki va yozma ravishda ravon bayon qila olish, jamiyat a'zolari bilan erkin muloqotda bo'la olish ko'nikma va malakalarini rivojlantirishga oid metod va usullarni ishlab chiqadi. Bilish nazariyasiga ko'ra analitik-sintetik ishlar yordamida til ustida kuzatishdan umumiy xulosa chiqarishga, nazariy ta'rif va qoidaga, shular asosida yana og'zaki va yozma tarzdagi nutqiy aloqaga, to'g'ri yozuv va to'g'ri talaffuzga o'tiladi. O'quvchilar jonli nutqiy aloqaga to'g'ri talaffuz va to'g'ri yozuvni elementar nazariy ma'lumotlar asosida amaliy egallash orqali kirishadilar. Ular til materiallarini kuzatish, tahlil qilish orqali elementar nazariy qoidalar chiqaradilar, o'rgangan va o'zlashtirilgan nazariy qoidalarni amaliyotga ongli ravishda tatbiq etadilar. Maktabda ona tili o'qitish metodikasining bunday yo'nalishi haqiqatni bilish qonuniyatlariga ham, hozirgi zamon didaktikasi vazifalariga ham mos keladi. „Ta'lim to'g'risida“gi qonunda ta'lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy tamoyillari belgilab berildi:

— ta'lim va tarbiyaning insonparvar, demokratik xarakterda ekanligi;

— ta'limning uzluksizligi va izchilligi;

— umumiy o'rta, shuningdek, o'rta maxsus kasb-hunar ta'limining majburiyligi;

— o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining yo'nalishini: akademik litseyda yoki kasb-hunar kollejida o'qishni tanlashning ixtiyoriyligi;

— ta'lim tizimining dunyoviy xarakterda ekanligi;

— davlat ta'lim standartlari doirasida ta'lim olishning hamma uchun ochiqligi;

— ta'lim dasturlarini tanlashga yagona va tabaqalashtirilgan yondashuv; — bilimli bo'lishni va iste'dodni rag'batlantirish;

— ta'lim tizimida davlat va jamoat boshqaruvini uyg'unlashtirish.

Bu tamoyillar boshlang'ich ta'limda ona tili o'qitish metodikasining vazifalarini ham belgilab, aniqlashtirib beradi. Qonunda ta'kidlanganki, boshlang'ich ta'lim umumiy o'rta ta'lim olish uchun zarur bo'lgan savodxonlik, bilim va ko'nikma asoslarini shakllantirishga qaratilgan. Boshlang'ich sinflarda ona tili o'qitish metodikasi fani o'z vazifalarini belgilab olishda ta'lim sohasidagi davlat hujjatlariga tayanadi. Keyingi yillarda mustaqillik sharofati bilan ta'limni tubdan isloh qilish davlat siyosatining asosiy yo'nalishiga aylandi. „Ta'lim to'g'risida“gi qonun va shu asosda yaratilgan „Kadrlar tayyorlash milliy dasturi“ buning yorqin dalilidir. „Kadrlar tayyorlash milliy dasturi“da ta'lim sohasini tubdan isloh qilish, rivojlangan demokratik davlatlar darajasida, yuksak ma'naviy va axloqiy talablarga javob beruvchi yuqori malakali kadrlar tayyorlash Milliy tizimini yaratish asosiy maqsad qilib olingan. Kadrlar tayyorlash sohasidagi davlat siyosati insonni intellektual va ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalash bilan uzviy bog'liq bo'lgan uzluksiz ta'lim tizimi orqali har tomonlama barkamol shaxsni shakllantirishni nazarda tutadi. O'qitish metodikasi boshlang'ich ta'lim standart belgilab bergan vazifalarni amalga oshiradi, ya'ni tafakkur qilish faoliyatlarini kengaytirish, erkin fikrlay olish, o'z fikrini og'zaki va yozma ravishda ravon bayon qila olish, jamiyat a'zolari bilan erkin muloqotda bo'la olish ko'nikma va malakalarini rivojlantirishga oid metod va usullarni ishlab chiqadi. Bilish nazariyasiga ko'ra, analitik-sintetik ishlar yordamida til ustida kuzatishdan umumiy xulosa chiqarishga, nazariy ta'rif va qoidaga, shular asosida yana og'zaki va yozma tarzda nutqiy aloqaga, to'g'ri

yozuv va to'g'ri talaffuzga o'tiladi. O'quvchilar jonli nutqiy aloqaga to'g'ri talaffuz va to'g'ri yozuvni elementar nazariy ma'lumotlar asosida amaliy egallash orqali kirishadilar. Ular til materiallarini kuzatish, tahlil qilish orqali elementar nazariy qoidalar chiqaradilar, o'rgangan va o'zlashtirilgan nazariy qoidalarni amaliyotga ongli ravishda tatbiq etadilar. Maktabda ona tili o'qitish metodikasining bunday yo'nalishi haqiqatni bilish qonuniyatlariga ham, hozirgi zamon didaktikasi vazifalariga ham mos keladi. „Ta'lim to'g'risida“gi qonunda ta'lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy tamoyillari belgilab berildi:

— ta'lim va tarbiyaning insonparvar, demokratik xarakterda ekanligi;

— ta'limning uzluksizligi va izchilligi;

— umumiy o'rta, shuningdek, o'rta maxsus kasb-hunar ta'limining majburiyligi;

— o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limining yo'nalishini: akademik litseyda yoki kasb-hunar kollejida o'qishni tanlashning ixtiyoriyligi;

— ta'lim tizimining dunyoviy xarakterda ekanligi;

— davlat ta'lim standartlari doirasida ta'lim olishning hamma uchun ochiqqligi;

— ta'lim dasturlarini tanlashga yagona va tabaqalashtirilgan yondashuv;

— bilimli bo'lishni va iste'dodni rag'batlantirish;

— ta'lim tizimida davlat va jamoat boshqaruvini uyg'unlashtirish.

Metodikaning amaliy fansifatidagi vazifalari haqidagi gapirganda, uning quyidagi uchtavazifasini ta'kidlash lozim:

1. Nimani o'qitish kerak? savoliga javob tayyorlaydi. Ta'lim mazmunini, ya'ni boshlang'ich sinflar ona tili kursining dasturini

belgilab beradi, o'quvchilar uchun darsliklar, turli o'quv qo'llanmalari yaratib beradi, ularni doimiy takomillashtirib, samaraliligini tekshirib boradi.

2. Qanday o'qitish kerak? savoliga javob beradi. Ta'lim berishning metodlari, metodik usullar, mashqlar tizimi va uning turlarini ishlab beradi.

3. Nega xuddi mana shunday o'qitish kerak? savoliga javob tayyorlab beradi. Bunda eng foydali metodlarni o'rganish, tanlangan metodlarni asoslash, tavsiyalarni eksperimental tekshirish, ommalashtirish va boshqalar tushuniladi.

Ona tili o'qitish metodikasi o'z ish jarayonida bir qancha fanlarga asoslanadi. Shulardan biri mantiq – logika. Ma'lumki, til tafakkur bilan uzviy bog'liq. Tilning rivojlanishida tafakkur muhim ahamiyatga ega: nutqni tafakkurdan ajratilgan holda rivojlantirib bo'lmaydi. O'quvchilarni o'z fikrlarini og'zaki va yozma ravishda bayon etishga o'rgatish ularning tafakkurlarini o'stirishda eng muhim vosita hisoblanadi. Shu jihatdan, ona tili metodikasi logika – mantiq bilan bog'lanadi.

Bolalarga talim-tarbiya berish yo'llari, ona tili darslarini tashkil etishda dars turi, metodi, ko'rgazmali qurollarni qo'llash kabilar pedagogikada o'rganiladi. Shuning uchun ham ona tili o'qitish metodikasi fani pedagogika fani bilan ham uzviy bog'liq.

Boshlang'ich sinfda ta'lim jarayoni o'quvchilarning yosh xususiyatlari, fikri, xarakteri, tasavvur va tushunchasi, idrok etish qobiliyati, irodasi, qiziqishi, faolligi kabi ruhiy holatlarni o'rganishni taqozo etadi. Shunga ko'ra, ona tili o'qitish metodikasi fani psixologiya fani bilan ham aloqadadir.

Demak, ona tili o'qitish metodikasi fani tilshunoslik fani bilan ham chambarchas bog'liq. 1-4-sinflarda ona tili darslarida o'quvchilar tilga oid fonetik, grammatik va to'g'ri yozishga o'rganish haqidagi bilimlarni egallaydilar. Bu esa ona tili o'qitish metodikasi fanining tilshunoslik bilan aloqasini ta'minlaydi.

Boshlang'ich sinflarda o'qish darslarida turli janrdagi asarlar – hikoya, ertak, she'r, masal kabilar o'rganiladi. Bu xildagi ish turlaridan kelib chiqqan holda, adabiyotshunoslikka oid ayrim elementlar – o'xshatish, jonlantirish, sifatlash kabilar haqida ham ona tili o'qitish metodikasi fanida boshlang'ich tushunchalar beriladi. Shuning uchun ham ona tili o'qitish metodikasi adabiyotshunoslik bilan aloqada bo'ladi.

Savoltopshiriqlar:

- O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonunida ta'lim sohasidagi davlat siyosatining asosiy prinsiplarini aytib bering.
- Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur, Munis Xorazmiylar til ta'limini o'z asarlarida qanday talqin va targ'ib etishgan?

SAVOD O'RGATISH METODIKASI

Savod o'rgatish metodikasining maqsad va vazifalari. Savod o'rgatish metodikasining ilmiy, psixologik va lingvistik asoslari

Bolalarga savod o'rgatish katta ta'limiy ahamiyatga ega. Bunda bola o'qish va yozishga o'rganadi Savod o'rgatish ta'limning muhim bosqichi bo'lib, bu davrda bolaning mukammal bilim olishi keyingi davr uchun ham katta ahamiyatga ega.

Bolalarga savod o'rgatish o'z oldiga quyidagi vazifalarni qo'yadi:

1. O'quvchilarni ongli va to'g'ri o'qish, yozishga o'rgatish.
2. O'quvchilarni harflarni to'g'ri yozishga, harfni harfga qo'shib, so'z va gaplarni to'g'ri yozishga o'rgatish.
3. Imlo qoidalariga rioya qilib, savodli yozishga o'rgatish.
4. O'quvchilarning lug'at boyligini va nutqini o'stirish.
5. Bolalarga axloq-odob, Vatanga muhabbat, mehnatsevarlik kabi tarbiyalarni singdirish.

Bu vazifalar savod o'rgatish davrida alifbe va yozuv darslarida amalga oshiriladi.

Savod o'rgatishda qadimda eski usuldagi maktablarda turli metodlardan foydalanilgan. Unda o'qish bilan yozish bir vaqtda o'rgatilmagan, avval faqat o'qishga o'rgatilgan. O'qish "hijo" usuli orqali amalga oshirilgan. O'qishga o'rgatishning bu usuli "hijjai qadimiy" deb ham atalgan. Bu usulda o'qishga o'rgatish uch bosqichda olib borilgan:

1-bosqich. Bu bosqichda harflar nomi yodlatiladi. Bu harfiy metod deyilgan.

2-bosqich. Bu bosqichda bo‘g‘in hosil qilish o‘rgatilgan. Harflar nomi yodlab bo‘lingach, bo‘g‘in hosil qilish – zer-u zabarni o‘rgatishga o‘tilgan. Bunda ham quruq yodlatilgan.

3-bosqich – bo‘g‘inlarni qo‘shish. Eski maktabda bo‘g‘inni bo‘g‘inga qo‘shib, so‘zlar yodlatilgan. Bu usuldagi savod o‘rgatishda bolalarning savodi chiqmagan.

Turkistonda taxminan XIX asrning ikkinchi yarmida ochilgan rus-tuzem maktablari savod o‘rgatishda ma‘lum darajada ijobiy natijalarga erishdi. Rus-tuzem maktablarining o‘zbek sinflarida o‘zbekcha xat-savod o‘rgatish metodi 1900-yildan boshlab asta-sekin isloh qilindi. Hijo metodidan tovush metodiga o‘tildi. 1902-yilda Saidrasul Saidazizovning tovush metodiga muvofiq tuzilgan alifbesi – “Ustodi avval” qo‘llanmasi nashr etildi. Mazkur qo‘llanma uch bo‘limdan iborat edi:

1-bo‘lim: Alifbe bo‘limi. Unda tovush va harf o‘rgatiladi.

2-bo‘lim: Alifbedan keyingi davr. Bu davrda hikoya, masal, ertaklar o‘qilgan.

3-bo‘lim: “Alifboi Qur‘on”. Mazkur bo‘limda bolalarga islom dinining muqaddas kitobi “Qur‘oni Karim”ni tushunib o‘qishga o‘rgatish maqsad qilib qo‘yilgan.

Ushbu qo‘llanma orqali bolalar uch-to‘rt oy ichida o‘qish va yozishni mukammal o‘rganib olganlar.

Savol va topshiriqlar:

• Nutq faoliyatining turlari va ularning shakllanishini tushuntiring.

• Eski maktablarda savod o‘rgatish qanday metod va bosqichlarda olib borilgan?

• O‘zbek sinflari uchun yaratilgan dastlabgi o‘quv qo‘llanmaning afzal-liklari nimalardan iborat?

• Bolalarga savod o'rgatish qanday vazifalarni o'z ichiga oladi?

• Eski maktablardagi va bugungi kundagi o'qitish usullari va vositalarini o'zaro taqqoslab, fikrlaringizni bayon eting.

Savod o'rgatishning analiz-sintez (tahlil-tarkib) tovush metodi. Savod o'rgatish davrlari

Savod o'rgatishning analiz-sintez (tahlil-tarkib) tovush metodi rus pedagogi K.D.Ushinskiy tomonidan yaratilgan. Analitik (analiz)-tahlil, *yaxlitdan maydaga*, sintetik (sintez)-tarkib, *maydadan yaxlitga* degan tushunchani ifodalaydi. Bu metodga ko'ra, savod o'rgatishda tovush asos qilib olinadi. So'zning ma'nosini o'zgartira oluvchi tovush yozuvda harf orqali ifodalanishi, so'zda tovushlar almashinishi, ortishi yoki kamayishi natijasida boshqa bir yangi so'z hosil bo'lishi mumkinligi bolalar ongiga yetkaziladi. Masalan: *don-non; ko'z-kuz; son-oston; tilak-bilak; ziyrak-zirak*.

Analiz-sintez tovush metodining tavsifi:

1. Bu metod shaxsni shakllantirish maqsadiga ko'ra, ta'limiy xarakterga ega, chunki bu metod orqali o'quvchilar savodli bo'ladi.

2. Bu metodga ko'ra, savod o'rgatish quyidagi davrlarda olib boriladi: *tayyorgarlik davri, alifbe harfiy davr, alifbedan keyingi davr*.

3. O'qish va yozish bir vaqtda, parallel holda olib boriladi.

4. Savod o'rgatishda bolalarning jonli nutqiga suyaniladi.

5. Savod o'rgatishda tovush asos qilib olinadi.

6. O'qish birligi bo'g'in hisoblanadi.

7.Savod o'rgatish jarayonida o'quvchilarga differensial va individual yondashiladi.

8.Tilga oid fonetik va grammatik bilimlar nazariy tushunchalarsiz, amaliy tarzda beriladi.

O'quvchilarga xat-savod analiz-sintez (tahlil-tarkib) tovush metodi bilan o'rgatiladi. Bu metodning asosini tovushni tahlil va tarkib qilish tashkil etadi. Analitik-sintetik mashqlar bir-biri bilan bog'liq holda olib boriladi.

Analitik mashqda nutq gaplarga; gap so'zlarga; so'z bo'g'inlarga; bo'g'in tovushlarga bo'linadi.

Sintez mashqida tovushlardan bo'g'in,bo'g'inlardan so'z,so'zlardan gap,gaplardan bog'lanishli nutqni hosil qilish haqida tushuncha beriladi.

Savol va topshiriqlar:

Kognitiv jarayonlarning rivojlanishi va o'qish jarayoni o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni izohlang.

- Savod o'rgatish jarayoni haqida to'liq ma'lumot bering.
- Fonemik eshitish savodxonlikni shakllantirishda qanday rol o'ynaydi?
- Analitik-sintetik tovush metodi va uning tamoyillari haqida nimalarni bilasiz?
- Savod o'rgatish jarayoni oxirida o'quvchilar qanday bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishlari zarur?

Savod o'rgatish jarayoni bosqichlari.Savod o'rgatishda tayyorlov davri, bu bosqichdagi o'qish va yozuv darslarining mavzulari hamda ish turlari

Savod o'rgatish uch davrdan iborat:

1. Tayyorgarlik davri.

2. Alifbe harfiy davr.

3. Alifbedan keyingi – o'qish va yozishga o'rgatish davri.

Tayyorgarlik davri bir hafta davom etadi, bu davrning ahamiyati shundaki, bolalar nutqni o'stirishga, harflarning belgisini yozishga o'rganishlari kerak. Tayyorgarlik davrining vazifalari quyidagilardir:

1. Maktab hayoti bilan tanishtiriladi, qoidalari, talablari o'rgatiladi.

2. O'qituvchi o'quvchilar jamoasini tashkil etish va har bir o'quvchi shu jamoaning a'zosi ekanligini ular ongiga singdiradi.

3. Partada to'g'ri o'tirish, savol yoki javob berishdan avval qo'l ko'tarish, hamma eshitadigan qilib shoshilmay gapirish, kitob va daftarni ozoda tutish, maktab jihozlarini yaxshi saqlash lozimligi va boshqalar haqida tushuntiriladi.

4. O'qituvchi o'quvchilar bilan tanishadi, ularni o'rganib chiqadi.

5. O'quvchilar o'quv qurollari bilan tanishtiriladi. Birinchi navbatda, "Alifbe" kitobi bilan tanishtiriladi. Uning muqovasi, muallifi, varaqlari bilan tanishtiriladi.

6. Yozuv daftarini qanday tutish kerakligi tushuntiriladi.

7. O'quvchilarning nutqini o'stirish uchun so'z, gap, hikoya ustida ishlanadi.

8. Tovush analiz qilishga o'rgatiladi.

Nutqni analiz qilishga o'quvchilarni o'rgatishda, asosan, analitik mashqlardan foydalaniladi. Bunda o'quvchilar gapni so'zlarga bo'lish yuzasidan dastlabgi mashqlarni bajaradi. Ular quyidagilardir:

1. Alifbe kitobidagi rasmlarga qarab gaplar tuziladi.

2. Har bir gapdagi so'zlar nechta ekanligi aniqlanadi.

3. Tuzilgan gapdagi soʻzlar chiziqlar bilan belgilab koʻrsatiladi.

4. Gaplar sxemaga solinadi.

5. Soʻzlar boʻgʻinlarga boʻlinadi: *lo-la, gul-don*.

6. Soʻzdagi ayrim unli va undosh tovushlar haqida maʼlumot beriladi.

Yozuvga oʻrgatish:

Birinchi sinf oʻquvchilari uchun harf va harflarni toʻgʻri qoʻshib yozish qiyin va muhim mashgʻulot hisoblanadi. Alifbegacha boʻlgan davrda bolalar yozuvga tayyorlaydigan mashqlarni bajaradilar.

Avvalo, bolalarni yozuv mashqini bajarish vaqtida toʻgʻri va erkin oʻtirishga, ruchkani toʻgʻri ushlashga, daftarni parta ustida meʼyordagi qiyalikda qoʻyishga oʻrgatish zarur. Buning uchun *“Yozganda toʻgʻri oʻtir”* nomli rasmdan foydalaniladi. Daftar chiziqlari bilan tanishtiriladi va unga harf qismlarini yozishga, ular oraligʻini toʻgʻri chamalashga oʻrgatiladi.

Savod oʻrgatishning dastlabgi davrida oʻquv mashgʻulotlari yetti yoshli bolaning yosh xususiyatlarini, uning diqqatini hisobga olgan holda tashkil etiladi. Bu davrda oʻquvchilar uzoq vaqt bir xil ish bilan shugʻullana olmaydilar. Shuning uchun ham, ish turi har 10-15 minutda boshqasi bilan almashtirib turilishi lozim. Darsda ish shunday uyushtirilishi kerak: hikoya qilish va suhbatlar oʻquvchilarning faol harakati va jismoniy mashqlar bilan almashtirib turiladi.

Alifbedan rasmlar mazmuni asosida gapni soʻzlarga boʻlish yuzasidan olib borilgan suhbatdan soʻng oʻquvchilarga ertak aytiladi. Shu ertak qahramonlarining rasmlarini chizadilar. Ertakdan bitta gap olinib, gap tarkibida nechta soʻz borligi soʻraladi hamda doskaga toʻgʻri chiziq bilan sxemasi chiziladi.

O'quvchilarning o'zlari ham doskada va daftarlarida shunday mashqlarni bajaradilar.

Yozuv darsida o'qituvchining tushuntirishi o'quvchilarning barmoq harakati yuzasidan bajaradigan mashqlari bilan almashtirib turiladi, ya'ni o'quvchilar ruchka ushlagan qo'llaridagi barmoqlarning qanday ko'tarilishi va pastga tushirilishini ko'rsatadilar. O'quvchilar yozadilar, ularning qo'llari charchasa, qo'l va barmoqlarini harakatga keltiruvchi mashqlar bajartiriladi.

Savod o'rganishni to'g'ri tashkil qilish uchun bolalarning nutqiy tayyorgalik darajasini maxsus o'rganish talab etiladi. Bunday maxsus o'rganish bola maktabga kelishidan oldin, ya'ni avgust, hatto undan oldin boshlanadi. Bahorda o'qituvchi birinchi sinfga keladigan bolalarning oilasiga va bolalar bog'chasiga boradi. Ular bilan suhbat o'tkazadi, savollar beradi, biror narsa haqida hikoya qilib berishni tavsiya qiladi, bolalarning umumiy bilim darajasini aniqlaydi. Yig'ilgan ma'lumotlarni hisobga olib, nutqiy tayyorgarligi qayd etib boriladi. Bu o'qitishda bolaga individual yoki differensial yondashish uchun kerak bo'ladi.

Tanishish natijasini hisobga olish va nutqiy tayyorgarlikni o'rganish uchun quyidagi jadvalni tavsiya qilish mumkun:

I. O'qish ko'nikmasi:

1. So'zni sidirg'a o'qiydi.
2. Bo'g'inlab o'qiydi.
3. Harflab o'qiydi (noto'g'ri o'qish ko'nikmasi).
4. Anchagina harfni biladi, ammo o'qimaydi.
5. Ayrim harflarnigina biladi.

II. Yozuv ko'nikmasi:

1. Hamma harfni yozishni biladi, so'zni yozadi (bosma yoki yozma).
2. Ayrim harflarnigina yozishni biladi (bosma yoki yozma).

3.Yozishni butunlay bilmaydi.

III.Tovushni analiz qilishga tayyorgarlik ko'nikmasi.

1. So'zni bo'g'inlarga bo'ladi.
2. So'z yoki bo'g'indagi tovushni ajratadi.
3. Hamma tovushni to'g'ri talaffuz qiladi.
4. Ayrim tovushlarni noto'g'ri talaffuz qiladi.

IV.She'rni yoddan aytish.

- 1.Uchta she'rni biladi, uni zavqlanib aytadi.
2. Bir-ikki she'rni biladi. Aytishga uyaladi.
3. Birorta she'rni yoddan o'qishni bilmaydi.

V. Og'zaki bog'lanishli nutq. Ertak aytish.

- 1.Bir yoki bir necha ertakni aytishni biladi.
- 2.Ertakni aytishga harakat qiladi, ammo aytolmaydi.
3. Ertak aytishni bilmaydi, o'rganishga harakat ham qilmaydi.

VI. Og'zaki bog'lanishli nutq, fikr bayon qilish.

(Rasmda nimalarni ko'rayotganingni aytib ber.)

1. 20 so'zdan ortiq bog'lanishli hikoya, bir necha gap.
- 2.10 tadan 20 tagacha so'z, bir necha gap.
- 3.10 tacha so'zli, bog'lanishli javob.
4. 3-4 so'zli qisqa gap.

Savod o'rgatishda mashq turlari. Savod o'rgatishda nutq o'stirish. Tovushlarni tanishtirish bo'yicha Alifbe darslarining bosqichlari

Alifbe davri savod o'rgatishning asosiy davri hisoblanadi. Bu davr sentyabr oyidan yanvar oyigacha davom etadi. Bu davrda bola o'qishga va yozishga o'rgatiladi. Alifbedagi tovushlar quyidagi bosqichlarda o'rgatiladi.

Birinchi bosqich. Bu bosqichda unli va talaffuzi oson undosh tovushlar o'rgatiladi: *o, a, i* unilari va *n, t, l, m, r, k, b* undoshlari.

Bosqichning vazifalari:

- 1) tovushni to'g'ri talaffuz qilish va eshitishga o'rgatish;
- 2) unli va undoshdan bo'g'in hosil qilish;
- 3) so'z va bo'g'inni tovush tomondan analiz qilish;
- 4) so'zdan bo'g'in boshida, o'rtasida, oxirida kelgan tovushni ajratish;
- 5) bir va ikki bo'g'inli so'zlarni o'qish;
- 6) o'qish birligi – bo'g'in.

Ikkinchi bosqich. Bu bosqichda talaffuzi qiyinroq tovushlar o'rgatiladi: *o', i, e* unilari va *d, y, g, ng, s* undoshlari.

Bosqichning vazifalari quyidagilar:

- 1) Birinchi bosqichda o'tilganlarni takrorlab, mustahkamlash;
- 2) *o', u, d, y, ng, s* tovushlarining hosil bo'lish o'rni va usuli bilan amaliy tanishtirish;
- 3) bir bo'g'ini uch harfdan iborat ikki bo'g'inli so'zlarni sidirg'a o'qishga o'rgatish;
- 4) o'qilishi murakkab bo'lgan yangi turdagi bo'g'inlarni (*do'st, rasm*) o'qish;
- 5) ongli o'qish ustida ishlash.

Uchinchi bosqich. Bu bosqichda alifbodagi qiyin tovushlar o'rgatiladi:

Portlovchi *j*, sirg'aluvchi *j*, tutuq belgisi (*'*), *x, h, f, q, g', z, v, p, ch, sh* tovushlari.

Bosqichning vazifalari:

- 1) hamma tovushlarni erkin va to'g'ri talaffuz qilish;
- 2) so'zni bo'g'inga ajratish;
- 3) kesma harflardan bo'g'in va so'z tuzish;
- 4) jarangli va jarangsiz tovushlarni farqlash;

- 5) darak, so‘roq, undov gaplarni bir-biridan farqlab o‘qish;
- 6) bo‘g‘in jadvali bilan ishlash;
- 7) harf kassasidan foydalanish.

Savod o‘rgatish davrida boshlang‘ich yozuvga o‘rgatish.

Savod o‘rgatish davrida o‘qish va yozish darslari

Alifbe davrida o‘zbek alfavitidagi barcha harflarni o‘qish va yozishga o‘rgatilgach, savod o‘rgatishning alifbedan so‘nggi davri boshlanadi. “O‘qish kitobi”da berilgan turli janrdagi matnlar: ertak, hikoya, ilmiy-ommabop maqola, she‘r, kichik xalq og‘zaki ijodi janrlaridan maqol, topishmoq, tez aytishlarni o‘qish ko‘nikmasi yanada takomillashtirib boriladi.

Ona tili darslarida esa yozma topshiriqlarni bajarishda o‘rganilgan harflar va ularni o‘zidan oldin yoki keyin kelgan harflar bilan bog‘lab yozish yuzasidan olgan bilimlari mustahkamlanadi.

Matn ustida ishlash, o‘qilganining mazmuniga tushunib, qayta hikoya qilish, ifodali o‘qishga o‘rgatish, rolga bo‘lib o‘qish mashqlari alifbe davrida tovush va harflarni o‘rganish bilan birga olib borilgan bo‘lsa, alifbedan keyingi davrda esa bu asosiy ish bo‘lib qoladi.

O‘qilgan va o‘qituvchi rahbarligida tahlil qilingan matnlarning mazmuniga muvofiq, darak, so‘roq, undov ohangiga rioya qilib, verguldan so‘ng biroz to‘xtab o‘qishga alohida diqqat qilinadi va odatlantira boriladi. Ayrim sekin o‘qiydigan o‘quvchilarga matnni avval bir necha bor ichida o‘qib tayyorgarlik ko‘rish va uni sinfda bo‘g‘inlab emas, so‘zni butunicha (yaxlit, sidirg‘a) o‘qib berish vazifasi topshiriladi.

Bu davrda tanlab o‘qishni mashq qilish yaxshi natija beradi. O‘qituvchi topshirig‘iga ko‘ra, bolalar matndan ma‘lum qismni

topadilar va berilgan savollarga javob beradilar, qayta hikoya qilib beradilar.

Alifbedan keyingi yozuv(ona tili) darslarida alifbe davrining har bir bosqichida hosil etilgan yozuv malakalari mustahkamlanadi. Bu paytga kelib, o'quvchilar kichik va bosh harflarni qo'shib yozishni, tegishli tinish belgilarini o'rinli qo'yishni, daftarni to'g'ri yuritishni, sarlavhalarni chamalab, chiziqning o'rta qismiga yozishni bilib olgan bo'ladi. Bu darsda esa ularga bosma matnlarni yozma shaklda xatosiz yozish, ko'chirib yozish kabilar o'rgatiladi.

Bu davrda o'quvchilarning to'g'ri va chiroyli yozuv malakalarini aniqlash uchun o'rganilganlar yuzasidan nazorat diktanti o'tkazish mumkin. Bunday yozma ishlarda yo'l qo'yilgan xato va kamchiliklar jamoa yoki yakkama-yakka tekshirish usuli bilan tuzatiladi.

Yozuvga o'rgatish. Dastlabgi yozuv darslarining vazifalari, tuzilishi va o'ziga xos tomonlari

Yozuv daftarining boshida tayyorgarlik davri uchun mashqlar berilgan. Bu mashqlar 7-betgacha davom etadi. So'ngra 8-betdan o harfini yozdirish bilan savod o'rgatish davridagi yozuv materiallari boshlanadi. Daftarda rasmlar berilgan. Bu o'quvchilarning og'zaki nutqini o'stiradi. O'qish va yozish alohida-alohida darslarda o'tkazilsa ham, yozishga o'rgatish bilan bog'lab olib boriladi. Yozilishi lozim bo'lgan harfni o'rgatishdan oldin o'quvchilarga gap tuzdiriladi, so'ngra gaplarni so'zlarga, so'zni bo'g'inlarga bo'ladilar va nihoyat, bo'g'in ichidagi yangi tovushni ajratib oladilar. Harflarning bosma shakli bilan yozma shaklini farqlagach, to'g'ri va chiroyli yozishga kirishadilar.

Dastlabgi yozuv darslarining vazifalari quyidagilardan iborat:

1. Partada to'g'ri o'tirish, daftarni to'g'ri qo'yish, chiziqlarni chamalash, yozayotgan ruchkadan to'g'ri foydalanish, hoshiyaga rioya qilish.

2. Ish daftari yoki alifbe asosida o'zbek alfavitidagi barcha kichik va katta harflarni yozish, shuningdek, harflarni so'zda bir-biriga bog'lab yoza olish. Bosma matnni yozma matnga aylantirib yozish.

3. Tahlil qilingan so'z va 2-3 so'zli gaplarni o'qituvchi yordamida yozish.

Harflarni yozishda o'quvchilar qiyinchilikka duch keladilar: harf elementlarini noto'g'ri yozadilar, harflarni bir-biriga noto'g'ri bog'laydilar. Buning oldini olish uchun harf elementlarini bolalarga ko'rsatib, doskaga yozib tushuntirilsa, yaxshi bo'ladi, chunki bolalar yozish jarayonidagi o'qituvchining qo'l harakatlarini kuzatib turadilar. O'qituvchi harf elementlarini ko'rsatishda elementlarning qayerdan boshlanishi, qayerda burilishi, ikkinchi elementlarni ko'rsatishda bu elementlarning qayerda qanday qo'shilishini izohlab boradi. Bunday izohni 2-3 marta takrorlagach, o'quvchilardan birini doskaga chiqaradi. So'ngra havoda yozish mashqlari o'tkaziladi va o'quvchilar daftariga namunaga qarab nuqtalar ustidan yozadilar.

Xatolarning oldini olish uchun o'quvchilar bilan yakka holda ishlanadi.

Yozuv darslarida alifbe davrida harflar yozdiriladi. Shu bilan birga, bir-ikki bo'g'inli so'zlar ham yozdiriladi: *no, non, na...*

Harflarning o'rnini almashtirib bo'g'in hosil qildiriladi. Bo'g'inga bo'g'in qo'shib, so'z hosil qilamiz.

Gap ustida ishlanadi. *Ona, ana non* gapi doskaga yoziladi. Nechta soʻz borligini bilish uchun gapning sxemasi tuziladi. Gapning birinchi soʻzi bosh harf bilan yozilishi va oxiriga nuqta qoʻyilishi oʻrgatiladi.

Yozuv darslarida xilma-xil ish turlaridan foydalaniladi, sababi oʻquvchilar hali yozish malakasini hosil qilmaganlar. Shuning uchun ular tez charchab qoladilar. Ularning charchashiga, zerikishiga yoʻl qoʻymaslik uchun darslarda ish turlarini har 5-10 minutda almashtirib turish lozim. Masalan, 1-2 qator harf yozdirilgach, oʻquvchilarning qoʻli charchaydi. Shunda jismoniy daqiqa oʻtkazish lozim. Soʻng yana harf yoki soʻzni yozdirishda davom ettiriladi. Bunday dam olish daqiqalarini oʻyin tarzida oʻtkazish mumkin. Masalan, ogʻzaki topshiriqlar aytib, dars samaradorligi oshiriladi. Shu tariqa, oʻquvchilar charchogʻi tarqaladi, diqqati toʻplanadi, ish qobiliyati faollashadi:

1. Kulrang gʻozlar uchdilar,
Koʻlmakchaga qoʻndilar.

U yon, bu yon qarashib,

Yana uchib ketdilar 1, 2, 3...

2. Oʻng qoʻlimda besh barmoq,
Chap qoʻlimda besh barmoq,

Ikkalasi esh barmoq.

Har birining nomi bor,

Oʻz oʻrnida joyi bor.

Boshmaldoq, boshbarmoq,

Oʻrta terak, xoʻjaterak,

Kenja buva –

Hammasi bo'lib

O'n barmoq. (chapak chalinadi)

Yozuvning o'ziga xos tomoni shundaki, o'quvchilar qo'lni uzmasdan yozadi, bo'g'inlab yozishga o'rgatiladi. Yozuv daftarining shakli harflarning kichik shakliga moslashtirilgan. Mana shu harflar bir maromda, uzluksiz, qo'lni uzmasdan yozishga mo'ljallangan.

Sinf o'quvchilari bilan olib boriladigan ommaviy ishlarda tayyorgarligi bo'sh bolalar yana ko'proq orqada qoladilar, puxta tayyorgarlik bilan kelgan bolalar esa zerikadilar. Oddiy dars sharoitida o'qituvchi, asosan, saviyasi o'rtacha o'quvchiga mo'ljallab ish ko'radi. Bunda bo'sh o'zlashtiruvchi ayrim o'quvchilar bilan darsdan keyin ishlanadi va u o'quvchi dam olish hisobiga o'quv ishini yana davom ettirishga majbur bo'ladi, natijada charchaydi, kuchli o'quvchi esa unga e'tibor berish natijasida zerikadi. Differensial yondashish yuqoridagi kamchiliklarni qisman bo'lsa ham yo'qotishga imkon beradi, chunki bunda o'quvchilar guruhlariga bo'linadi, har bir guruhning saviyasi va imkoniyatiga mos topshiriqlar beriladi.

Savol va topshiriqlar:

•Savod o'rgatish davrlari haqida ma'lumot bering.

•Bolalarning savod o'rgatishga tayyorgarligi qanday yo'nalishlarda o'rganiladi? O'zingiz bir-ikkita bolaning savod o'rgatishga tayyorgarligini o'rganing va taqqoslang, farqini aniqlang.

•Savod o'rgatish jarayonida qanday mashq turlaridan foydalaniladi? Ularni to'liq bayon qiling.

•Pedagog Ushinskiyning o'qitish jarayoniga qo'shgan hissasi nimalardan iborat?

.Savod o'rgatish davri o'qish darslariga dars namunasini ishlab chiqing.

. Alifbe davrining o'ziga xos xususiyatlari va bosqichlari haqida so'zlang.

. Bo'g'in-tovush, tovush-harf tahlili mashqlarining mazmuni va ahami-yatini sharhlab bering.

. Savod o'rgatish jarayonida tovushlarning to'g'ri va ravon talaffuzi ustida qanday ishlanadi?

. Diksiya ustida ishlash mashqlariga nimalar kiradi?

. Savod o'rgatish davrida nutq o'stirishga oid ish turlarini misollar bilan tushuntiring.

. Savod o'rgatish davrida gap va so'z ustida ishlashga doir ish turlarini ayting.

. "Alifbe" darsligi qurilishining ilmiy-pedagogik tamoyillarini tushun- tirib bering.

HUSNIXAT METODIKASI

Husnixatga o'rgatishning maqsad va vazifalari, ahamiyati.

Inson o'z fikrlarini boshqalarga og'zaki va yozma shaklda yetkaza oladi. Nutqning bu ikki shakli o'zaro o'xshash va shu bilan birgalikda farqli tomonlarga ham ega bo'lib, ular turli afzalliklarga ega. Xususan, og'zaki nutq tovushlar vositasida hosil qilinadi va eshitish uchun mo'ljallanadi. U kishining mavjud nutq jarayonidagi aloqa vositasi bo'lib xizmat qiladi. Yozma nutq esa tosh, yog'och, teri, metall, qog'oz kabilarga ko'rish asosida idrok qilinadigan doimiy belgilar orqali yozib qo'yiladi. Yozuv kishilarning o'zaro fikr almashinishi va bilim egallashi uchun qudratli vosita hisoblanadi. Shu bois, boshlang'ich sinf o'quvchilarini husnixat bilan yozishga o'rgatish ularda aniq, chiroyli va tez yozish ko'nikmasini hosil qilishi lozim. Bu kabi vazifalarni amalga oshirish uchun dastur mazmunini va uning talablarini, yozuv o'rgatishning gigiyenik shartlarini, o'quvchilar yozuvidagi individual kamchiliklarini tahlil qilish, ularning yuzaga kelish sabablarini aniqlash va tuzatish usullarini ishlab chiqish zarur. Demak, yozuv kishi hayotida pedagogik va ijtimoiy ahamiyatga ega. Yuqoridagi talablar asosida yozishni o'rgatish boshlang'ich sinflardan boshlanadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini chiroyli yozishga o'rgatish uchun o'qituvchining o'zi husnixat bilan yozishi, shu bilan birga o'quvchilarni chiroyli yozishga o'rgata olishi kerak. Husnixat va uni o'qitish fani amaliy fan bo'lib u chiroyli yozishga o'rgatish bilan bir qatorda ta'lim berish, tarbiyalash vazifalarini ham bajaradi. Pedagogika oliy o'quv yurtlarida o'qitiladigan "Husnixat va uni o'qitish metodikasi" fanining maqsadi quyidagilardan iborat:

1. Talabalarga husnixat metodikasidan nazariy ma'lumot berish.

2. Talabalarni – bo‘lg‘usi o‘qituvchilarni husnixat talablari asosida yozishga o‘rgatish.

3. Boshlang‘ich ta‘lim o‘qituvchilarini husnixatga o‘rgatish metod va usullari bilan qurollantirish.

Husnixat va uni o‘qitish metodikasi fanining predmeti esa ta‘lim berish jarayonida chiroyli yozish ko‘nikmasini egallash, grafik jihatdan to‘g‘ri va chiroyli yozishni o‘rgatish hisoblanadi. Husnixat va uni o‘rgatish metodikasi fani o‘z oldiga quyidagi vazifalarni qo‘yadi:

- talabalarga chiroyli yozuv haqida nazariy bilim berish;
- o‘z dastxatlari ustida ishlash yuzasidan malaka hosil qilish;
- boshlang‘ich sinflarda husnixat darslarini rejalashtirish va tashkil etishni o‘rgatish;
- boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini husnixat materiallarini tanlay olish tamoyillari bilan tanishtirish.

Birinchiidan, husnixat bilan yozish o‘quvchilarda mehnat madaniyatini tarbiyalaydi. Topshiriqlarni toza, aniq va madaniyat bilan bajarish ko‘nikmasini hosil qiladi. Ikkinchiidan, dastxatga pala-partish va e‘tiborsiz munosabatda bo‘lish o‘quvchilarning imloviy savodsizligini keltirib chiqaradi. Natijada, o‘quvchilar qiladigan ishlarini o‘ylab o‘tirmay bajaraveradilar, o‘z xato va kamchiliklarini ham o‘ylab ko‘rmaydigan bo‘lib qoladilar. Uchinchiidan, husnixat bilan to‘g‘ri yozish ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lib, turli rasmiy hujjatlarni yuritishda kishilar unga ehtiyoj sezadi.

Husnixat va uni o‘qitish metodikasining boshqa fanlar bilan aloqasi. Husnixat va uni o‘qitish metodikasi boshqa fanlar bilan uzviy aloqada bo‘lib, ularning natijalariga tayanadi. Amaliy

fan hisoblangan husnixat va uni o'qitish metodikasi til o'rganish jarayonining uzviy bir qismidir. Xususan, yozish uchun tanlangan til faktlari ayni vaqtda adabiy tilni o'zlashtirib borishga yordam beradi. Pedagogik fanlar qatorida husnixat darslari ham ta'lim-tarbiya berish vazifasini ham bajaradi, pedagogikaning ta'lim-tarbiya birligi tamoyiliga amal qiladi. Husnixat darslarida barkamol shaxs tushunchasi ichiga tozalik, tartiblilik tarbiyasi kiradi. Husnixat va uni o'qitish metodikasining asoslaridan yana biri – psixologiyadir. Psixologiya his, tasavvur, fikr, intilish, istak, havas, qobiliyat kabi tushunchalar haqida ma'lumot beradi. Husnixatga o'rgatishda bola psixologiyasidagi yuqoridagi holatlariga tayanib ish ko'riladi, o'quv materiallari tanlanadi, sinflar bo'yicha taqsimlanadi. Shuningdek, husnixat fiziologiya, tilshunoslik, adabiyotshunoslik va tarix fanlari bilan ham uzviy aloqadadir. Bu fan o'quvchining yozuv jarayonidagi fiziologik holati, qo'l harakatlari, yozganlarini to'g'ri, aniq talaffuz qilishda fiziologiyaga tayansa, yozuv uchun tanlangan matni tahlil qilishda adabiyotshunoslik materiallariga, yozuvning paydo bo'lishi, uning jamiyatdagi tutgan o'rnini tushunishda esa tarix fanining yutuqlariga asoslangan holda ish ko'radi.

Yozuv haqida ma'lumot. Yozuv – biror tilda qabul qilingan maxsus belgilar yig'indisi. Yozuv tushunchasi tilning tovush elementlari (so'z, bo'g'in, tovush)ni ifodalovchi belgilarnigina emas, balki piktografiya, ideografiya shakllarini ham o'z ichiga oladi. Bular aloqa qilish belgilari yig'indisi sifatida yozuvdan ilgarigi belgilar (xotira yozuvi, hisoblash yozuvi va boshqalar)ga qarama-qarshi qo'yilgan. Urug'chilik tuzumi davrida dastlab surat yozuvi paydo bo'ldi. Kishilik jamiyati kichik va tarqoq oila – urug'lardan tashkil topgan darvda kishilar bir-birlari bilan faqat og'zaki nutq yordamida fikr almashgan. Insoniyatning shu

ehtiyoji zaminida yozuv paydo bo'lgan. Boshida yozuv bilan bir qatorda grafik shaklga ega bo'lmagan usullar ham qo'llanilgan (mis, iplarni tugib qo'yish). Bu yozuvning qoldiqlari hozir ham urug'-qabilalarining tamg'alari, shimoliy indeyeslarning chig'anoq marjonlari, biror ijtimoiy tabaqaning xususiy mulkini ifodalovchi belgilar va boshqa shakllarda mavjud. Yozuv zamon va masofa jihatidan og'zaki nutqqa nisbatan ustunlikka ega. Texnikaning rivoji (telefon, telegraf, radio, televizor, internet) natijasida undagi ustunlik masofa jihatidan zaiflashdi, lekin zamon e'tibori bilan yozuv hali ham og'zaki nutqdan ustun. XIX-XX asr boshlarida topilgan va qayta shifrlangan juda ko'p yodgorliklar yozuvning paydo bo'lishi va tarixiy taraqqiyotini yoritish imkonini berdi. Fanning bu yutug'i yozuv tarixini tilshunoslik fanining mustaqil bir bo'limi sifatida ajralishiga olib keldi.

Insoniyat tomonidan foydalanilgan eng qadimgi yozuv turlari quyidagilardir:

1. Turli tipdagi Misr iyerogliflari. Bu tur yozuvi XIX asrning 20-yillarida fransuz olimi Shampalon tomonidan o'qilgan, XIX-asrning 70—90-yillarida Evans o'qigan qadimgi Kput surat yozuvlari va Kipr surat yozuvlari ham Misr surat yozuvlari tipiga kiradi.

2. Mixxat yozuvlarining turli tiplari. Bu tip yozuvlar Osiyoda qadimda yashagan qator xalqlarning tillarida ishlatilgan (shumer assiro-ovavilon, elam, xala, xet-kappodokiya, fors tillariga moslangan). Bu turdagi yozuvlar XIX asr boshlarida deshifrovka qilina boshlanib, XX asrning 10-yillarida tugallandi.

3. Somiy xalqlarda qayd qilingan va tillariga moslangan harf yozuvining eng qadimgi shakllari. Bular finikiy va xalaan

yozuvlari (asosiy yodgorliklari XIX asrning 60-70-yillarida va XX asrning 20-yillarida topilgan). Janubiy arab, oromiy yozuvlari (qadimgi namunalari XIX asrning 60—70-yillarida topilgan). Ko'pchilik mutaxassislarning fikricha, qadimgi uyg'ur va O'rxun-Enasoy yozuvlari ham aslida oromiy yozuvlari zaminida yuzaga kelgan. Uni XIX asrning 90-yillarida tilshunos olimlar V. Tomsen va V. Radlov deshifrovka qilganlar.

4. Yunon alfavitining qadimgi shakli va lotin alifbosining alohida varianti bizgacha yetib kelgan. Bu yozuvlar XVIII asrdayoq ilm ahliga ma'lum bo'ladi va ularning grammatik jihatdan o'rganilishi XIX asrda qiyosiy-tarixiy tilshunoslik fanining rivojiga katta yordam ko'rsatdi.

Savol va topshiriqlar:

- Husnixat va uni o'qitish metodikasi nima uchun pedagogik fanlar qatoriga kiradi?
- Husnixatga o'rgatish metodikasining predmeti deganda nimani tushunasiz?
- Yozuvning pedagogik va ijtimoiy ahamiyatini tushuntirib bering.
- Husnixatga o'rgatish metodikasining maqsadi nimalardan iborat?
- Qadimda insoniyat yozuvning qanday turlaridan foydalangan?

Husnixatga o'rgatishning gigiyenik shartlari

Yozuv materiallari va qurollari. Husnixat darslarini tashkil etish vauning gigiyenik asoslari. Husnixat saboqlari o'quvchilar maktabga dastlabgi qadam qo'ygan davrdanoq o'rgatila boshlansa-da, birinchi sinfda savod o'rgatish davri tugagandan so'ng, uchinchi chorakdan boshlab alohida dars

sifatida olib boriladi. Birinchi sinfda yozuv darslari husnixat malakalarini o‘stirish orqali olib boriladi. Chiroyli va toza yozilgan xat uni yozayotgan kishining madaniyatini va uni o‘qiydigan kishiga nisbatan hurmatini ham belgilaydi.

Hozirgi kunda fan-texnika taraqqiyoti natijasida kundalik hayotimizda turli hujjatlardan keng foydalanamiz. Har xil konspektlar, ish qog‘ozlari, hisobotlar hayotimizda keng o‘rin olgan. Bunday hujjatlar chiroyli, aniq va tezlik bilan yozishni talab etadi. Bugun ta‘lim muassasalarida bolalarga yozuv darslarida harflarni aniq, toza, chiroyli yozishni o‘rgatish talab etiladi. Ammo qisqa davr ishida yozuv bo‘yicha mukammal malakaga ega bo‘lish mumkin emas, bu yillar davomida shakllantiriladi. Bolalarni chiroyli yozuvga o‘rgatish uchun ularning maktabga ilk kelgan kunlaridan boshlab, quyidagi vazifalarni bajarishlari talab etiladi:

1. Yozuv vaqtida partada to‘g‘ri o‘tirish.
2. Yozuv qurollaridan to‘g‘ri foydalanish.
3. Daftardan to‘g‘ri foydalanish.
4. Harflarning yozma va bosma shakllari bilan tanish bo‘lish.
5. Yozma harflar yordamida bo‘g‘in, so‘z va gaplarni yoza olishga o‘rganish.

Yuqorida ko‘rsatilgan malakalar shakllanganidan so‘ng, ular husnixat darslarida mustahkamlanadi. Husnixat malakalarini shakllantirish uchun birinchi navbatda harflarning shaklini to‘g‘ri tasavvur etishga, bir xil qiyalikda – 65 gradusda yozishga, so‘zlarda harflarni to‘g‘ri bog‘lashga, so‘zlar qatorini to‘g‘ri joylashtirishga o‘rgatiladi. Daftar chiziqlari birin-ketin almashinuvi davomida harflarning qiyaligi va ular orasidagi

masofani saqlash, kichik va bosh harflarning nisbatini to'g'ri chamalab yozishga o'rgatish juda muhim ahamiyat kasb etadi.

Birinchi va ikkinchi sinflarda chiroyli yozishga o'rgatishda ikki chiziqli daftarlardan to'g'ri foydalanishga alohida e'tibor berish zarur. Birinchi sinfda kichik harflarning qiyaligi va balandligi chiziqlar yordamida chegaralangan bo'lsa ham, o'quvchilar bosh harflarni yozishda xatoga yo'l qo'yishi mumkin. Bir chiziqli daftarga yozishga o'tilganda esa o'quvchilar oldiga qator vazifalar qo'yiladi. Endi ulardan harflarning balandligini, qiyaligini, harflar orasidagi masofalarni chamalab yozishlari talab etiladi.

Chiroyli yozuvga o'rgatish umumiy didaktik qoidalar bilan birga yozuv malakasini shakllantiruvchi o'ziga xos qoidalarni ham o'z ichiga oladi. Umumiy didaktik qoidalar husnixat qoidalarini amalga oshirishda juda muhim: takroriylik, ko'rgazmalilik, yosh va o'ziga xos xususiyatlarni hisobga olish, tushunarlilik, onglilik. Ayniqsa, ko'rgazmalilik prinsipi chiroyli yozuv malakasini singdirishda muhim ahamiyat kasb etadi. O'quvchi har bir kichik va bosh harfni yozishda uning o'zini va elementlarini ko'rgazmali qurollardan ko'rib yozadi. Takroriylik prinsipida esa o'quvchi bir harfni bir necha qator yozadi. Bu shu harfni takror yozganida ko'nikmalarini mustahkamlaydi. Tushunarlilik prinsipida harfning elementlarini tushunib bir-biriga bog'lashi uchun darkor.

Onglilik tovushni harfga aylantirishda muhim ahamiyatga ega. Yosh va boshqa o'ziga xos xususiyatlarni hisobga olish ham muhim ahamiyatga ega. Masalan, ayrim bolalar besh yarim-olti yoshida maktabga keladi va unda yetti yoshli bolaga nisbatan yozuv ko'nikmasi sekin rivojlanadi. Yana ayrim bolalar chap qo'lda yozadi.

Chiroyli yozuv malakasini shakllantirishning quyidagi usullari mavjud:

1. Namunaga qarab yozish usuli.
2. Namunaga qarab ko'chirib yozish usuli.
3. Nusxa ko'chirish usuli.
4. Tasavvur orqali yozish usuli.
5. Harf elementlarini tahlil qilish.
6. Sanoq – ohang usuli.
7. Xatolar ustida ishlash usuli.

Shuningdek, o'qituvchi o'quvchilar yaxshi o'zlashtirib olgunlariga qadar, bolalarning harakatlarini muttasil kuzatib bormog'i lozim. Xususan:

– Yozuv mashg'uloti vaqtida bolaning oyog'i to'g'ri turishi, gavidani to'g'ri tutish va ko'krakni partaga tekkizmaslik lozim.

– Parta bilan ko'krak orasida 2–5 sm masofada oraliq ushlab turiladi.

– Ko'z bilan ruchka uchidagi oraliq 25–30 sm dan kam bo'lmasligi dardkor.

– Barmoq tolib qolmasligi uchun ruchkani qattiq siqib ushlamaslik kerak.

Hozirgi davrda o'quvchilarga daftarga 65 gradus qiyalikda yozish o'rgatiladi. Bu qiyalik stol ustida tez yozishga qulaylik yaratadi. Bolalar bunday qiyalikda yozishlari uchun daftarni stol ustiga 25 gradus qiyalikda qo'yishlari lozim. Buni o'qituvchi bolalarga to'g'ri tushuntirishi kerak.

Maktabda asosiy yozuv quroli binafsharang ruchka va yordamchi yozuv quroli yumshoq qora qalam hisoblanadi. Savod o'rgatish jarayonida bolalarga ikki chiziqli daftar tavsiya etiladi. Sinf doskasi ham shunga moslashgan bo'lishi zarur. Ikkinchi sinfdan bir chiziqli daftarga yozishga o'tiladi. Daftar tutishda bolalarni daftar chiziqlariga rioya harflarni bir xil hajmda yozish, sarlavha ajralib turishiga e'tiborli bo'lish, xatboshilarni to'g'ri va aniq belgilash kabi ko'nikmalarni shakllantirish lozim.

O'quvchi ikkita daftar tutadi. Birinchi daftar shu kungi mashg'ulot uchun, ikkinchi daftar tekshirish uchun o'qituvchida bo'ladi. Daftar ustiga o'quv yilining birinchi yarmida "Yozuv daftari" deb yoziladi. Ikkinchi yarmida esa "Ona tili daftari" deb yoziladi. O'qituvchi o'quvchilarning daftarlariga aniq, ravon, tushunarli holda yozadi – xatolarni to'g'rilaydi, so'z va harflarning yozilish shakllari va imlosidagi noaniqliklarni tuzatadi, harflarning qo'shilishini qoidaga binoan yozib ko'rsatadi, o'quvchilarga topshiriqlar beradi. Izohlar quyidagicha bo'lishi mumkin: "Daftarni iflos qilma! Chiziqlarni to'g'ri chamala!"

Savol va topshiriqlar:

- Husnixat saboqlarini qaysi paytdan boshlab o'quvchilarga singdirib boriladi?
- Bolalarni chiroyli yozuvga o'rgatish uchun qanday vazifalarni bajarish talab etiladi?
- Husnixat qoidalarini amalga oshirishdagi umumiy didaktik qoidalar qanday prinsiplarni o'z ichiga oladi?
- Chiroyli yozuv malakasini shakllantirishning qanday usullari mavjud?

- Qachondan boshlab o‘quvchilarga bir chiziqli daftarga o‘tish tavsiya qilinadi?

Husnixatga o‘rgatish tamoyillari

“Yozuv daftari”dan foydalanish uchun metodik tavsiya. Kichik yoshdagi o‘quvchilarni chiroyli yozuvga o‘rgatish uchun ularni maktabga kelgan kunlaridan boshlab quyidagi vazifalarni bajarishga o‘rgatish zarur:

1. Yozuv vaqtida partada to‘g‘ri o‘tirish.
2. Yozuv qurollaridan to‘g‘ri foydalanish.
3. Daftardan to‘g‘ri foydalanish.
4. Yozma shakldagi harf va uning unsurlari bilan tanishtirish.
5. Yozma shakldagi harflar yordamida bo‘g‘in, so‘z va gaplar yozish.

Husnixat malakalarini shakllantirish uchun, birinchi navbatda, harflarning shaklini to‘g‘ri tasavvur qilishga, bir xil qiyalik (65°)da yozishga, harf unsurlarini va so‘zlarda harflarni bir-biriga to‘g‘ri bog‘lab yozishga, so‘zlarni qatorlarga to‘g‘ri joylashtirishga o‘rgatiladi. Harflarning qiyaligini va ular orasidagi masofani to‘g‘ri saqlash, kichik va bosh harflarning nisbatini to‘g‘ri chamalab yozishga o‘rgatish lozim. Bu sinfda umumiy didaktik qoidalar, takroriylik, ko‘rgazmalilik, onglilik husnixat qoidalarini amalga oshirishda juda muhimdir. Ayniqsa, ko‘rgazmalilik chiroyli yozuv malakasini singdirishda katta ahamiyatga ega. Maktabga qadam qo‘ygan har bir o‘quvchi u yoki bu harfning shaklini tushunib, yozilishini, ularning bir-biriga bog‘lanishini, kichik va bosh harflarning bir-biriga nisbatini, balandligini, qiyaligini, ruchkani ushlab va to‘g‘ri o‘tirish

qoidalarini yaxshi bilishi lozim. Bu davrda olingan bilim va malakalar o'quvchilar uchun doimiy qoida bo'lib qolishi kerak.

Chiroyli yozuv malakalarini shakllantirishda eng birinchi qoida bu gigiyenik talablardir. O'quvchilarda chiroyli yozuv malakalarini hosil qilish uchun diqqat, sezgi, idrok etish, xotira kabi psixofiziologik funksiyalar ishtirok etishini ko'ramiz. Bu bog'lanishlar miyada mustahkamlanadi va saqlanib qoladi. Bu hol o'quvchiga idrok etgan va sezgan narsalarini xotiraga muhrlash imkonini beradi. Masalan, o'quvchilarning o'qituvchi bayon qilayotgan harflar shaklini qanday yozayotganliklarini tahlil qilib ko'raylik. Bu jarayonni uning asosiy xarakteriga ko'ra idrok etish jarayoni deb atash mumkin. Biroq bu idrokning aniq va ravshan bo'lishi uchun o'quvchi o'z irodasini ishga soladi, diqqatini harflarning shaklini to'g'ri ifodalashga jalb qiladi. Yozayotgan so'z yoki gapning mazmunini tushunmasdan harflarning shaklini bilmasdan ularni idrok etib bo'lmaydi. Yozish jarayoni ko'rish va eshitish sezgilari orqali idrok qilinadi. Idrok etilishi lozim bo'lgan materialni tartibga solish, o'rganiladigan manba yoki uning tasvirini yaqqol ko'rsatish, bayonning ravshan va izchil bo'lishi, sinf doskasiga hamma o'quvchi ko'ra oladigan qilib chiroyli yozish idrok etishning muvaffaqiyatli chiqishini ta'minlaydigan omillardandir.

Bola maktabga qadam qo'ymasdan oldin (3-4 yoshdan boshlab) qo'lga qalam olib turli shakllarni chiza boshlaydi, ammo bu chiziqlar chiroyli yozuv talablariga to'g'ri kelmasa-da, ulardagi ayrim malakalarning (ruchka, qalam ushlash) shakllanishiga yordam beradi. Kichik yoshdagi bolalarning barmoq mushaklari yaxshi rivojlanmaganligi uchun ularga surunkali yozdirib, mashq qildirish yozuvning sifatiga salbiy ta'sir etadi.

Yozuv jarayoni turli yozuv qurollari (ruchka, qalam, bo‘r) orqali amalga oshiriladi va qaysi yozuv qurolidan foydalanishga qarab qo‘l harakatlari shunga moslashtiriladi. Chiroyli yozuvga o‘rgatish uchun birinchi navbatda quyidagi malakalarni singdirib borish talab etiladi:

- Yozuv qurollaridan to‘g‘ri foydalanish.
- Parta ustida daftarni to‘g‘ri qo‘yish.
- Yozayotganda gavnani to‘g‘ri tutish va tirsaklarni to‘g‘ri harakat qildirish.
- O‘z xatini berilgan namuna bilan taqqoslashga o‘rgatish.
- Tovushni bosma harfga, bosma harflarni esa yozma shaklga aylantirishga o‘rgatish.
- Harflarning shaklini to‘g‘ri idrok etishga (qayerdan boshlash, qayerda to‘xtatish, o‘ngga, chapga burilish, boshlash va h. k.) o‘rgatish.
- Harflarni bir-biriga bog‘lab yozishga o‘rgatish (qayerda qo‘l harakati uziladi, qayerda uzilmay, bog‘lab yoziladi).
- Harflarni bir xil balandlikda va kenglikda tekis yozishga o‘rgatish.
- Daftar chizig‘idagi qatorlarni to‘g‘ri to‘ldirish, sarlavha, oy va kunlarni to‘g‘ri yozish.
- Harflarning qiyaligini to‘g‘ri saqlash.

Demak, birinchi sinf o‘quvchilarini chiroyli yozuvga o‘rgatishdan oldin quyidagi malakalarni berish lozim:

1. Yozuv texnikasi, ya‘ni yozuvning turli usullaridan foydalanish.
2. Harflarning shaklini to‘g‘ri ifodalash, ya‘ni grafik malakalarini egallash.

3. Yozuv vaqtida harflarning shakli bilan bir qatorda ularning qanday tovush bildirishini ham bilish, ya'ni imloga oid malakalarini egallash.

Yuqorida ko'rsatib o'tilgan har bir malaka o'z oldiga ma'lum bir qoidani maqsad qilib qo'yadi. Masalan, yozuv texnikasi – yozuv qurollaridan to'g'ri foydalanish, yozayotganda partada to'g'ri o'tirish, qo'lni to'g'ri tutish, umuman, gigiyenik qoidalarga amal qilishni talab qiladi. Grafik malakalar esa harflarning shaklini to'g'ri ifodalashni, ularning orasidagi masofaning bir xil bo'lishini, qiyalikni to'g'ri saqlashni talab etadi. Imloga oid malakalarda esa qaysi harf qanday tovush bildirishini va ularning o'z o'rnida turishini talab etadi.

Yozuv malakalari 6-7 yoshli bolalar uchun o'qituvchi tomonidan bevosita kuzatib borishni talab etadigan qiyin jarayondir. Xuddi shu davrda o'quvchilar tomonidan bajarilgan mashqlar kelgusi uchun muhim ahamiyatga egadir. O'quvchi o'zining dastlabgi yozgan harf va unsurlaridan ruhlanadi, o'ziga bo'lgan ishonchi ortadi va qiyinroq harflarni yozishdan cho'chimaydi. Shuning uchun ham o'quvchilarda dastlabgi yozuv malakalarini hosil qilishda ularning irodasini mustahkamlashga e'tibor berish lozim. Bunda o'qituvchining bolalar bemalol bajara oladigan topshiriqlar tanlashi katta rol o'ynaydi. Bu davrda bolalardagi psixologik xususiyatlarni ham tarbiyalash hamda ularning fiziologik o'sishlarini hisobga olish boshlang'ich sinf o'qituvchisining muhim vazifasidir.

Sinfda o'quvchilarning ish joyini to'g'ri tashkil etish o'quvchilar juda ko'p vazifalarni, ya'ni o'qish, yozish, rasm chizish va boshqa mashqlarni partada o'tirib bajaradilar. Bu davrda o'qituvchi o'quvchilarni to'g'ri o'tirishga o'rgatishi, ularning erkin ishlashi uchun zarur shart-sharoit yaratib berishi

kerak. Buning uchun o'quv yili boshida o'qituvchi maktab hamshirasi bilan hamkorlikda bolalarni yoshiga, bo'yiga hamda ko'rish va eshitish qobiliyatiga qarab partaga o'tqazishi lozim.

O'quvchilar partasi sinfdagi asosiy jihoz bo'lib, u o'quvchilarning yoshlari va bo'ylariga mos, yozish va rasm chizish uchun qulay bo'lishi va o'quvchi o'tirib-turganda xalaqit bermasligi lozim.

Yozuv qurollari va ulardan foydalanish. O'quvchilarda yozuv malakalarini hosil qilishdan oldin ularni sifatli yozuv qurollari bilan ta'minlash lozim. Yozuvning chiroyli bo'lishi ko'p jihatdan yozuv qurollariga bog'liq. Ularning yozuv qurollarini muntazam nazorat qilib borish o'qituvchining muhim vazifasidir.

Dastur talablari bo'yicha 1-sinf o'quvchilari "Alifbe" kitobiga ilova tariqasida chiqarilgan "Yozuv daftari"dan foydalanishlari lozim. "Yozuv daftari" sifatli qog'ozdan ishlangan, silliq va chiziqlari aniq ko'rinib turadigan bo'lishi lozim. Daftardagi qiya chiziqlar oralig'i 25 mm, qiyaligi 65°, kichik harflar yoziladigan satr chizig'i oralig'i 5 mm ga teng bo'lishi lozim. O'quvchilar uchun tavsiya etiladigan sharikli yoki gelli avtoruchkalarining yo'g'onligi ularning qo'l barmoqlariga mos bo'lib, uzunligi 130 mm dan oshmasligi kerak. O'quvchilar yozuvining sifati ko'p jihatdan yuqorida ko'rsatib o'tilgan yozuv qurollariga bog'liq.

Yozuv sifatini shakllantirish. Yozuvning sifatini shakllantirish deganda, biz uning aniq va toza, bir xil qiyalikda va balandlikda bo'lishini, bir tekis silliq yozilishini tushunamiz.

O'quvchilarda yozuv sifatlarini shakllantirish uchun o'qituvchi quyidagi ko'rsatmalarga amal qilishi lozim:

- Harf unsurlari va harflarni to'g'ri bog'lab yozish.
- Yozuvni 65° qiyalikda yozishga o'rgatish.

– Har bir qatordagi harflarning bir xil balandlikda bo‘lishiga erishish.

– Harf unsurlari, harflar va so‘zlar orasidagi masofalarni bir xilda saqlash.

– Sinfdagi barcha o‘quvchilarni bir xil tezlikda ravon qilib yozishlariga erishish.

Chiroyli yozuv malakalarini shakllantirish usullari.

1. Namunaga qarab yozish. Chiroyli yozuvga o‘rgatishning eng asosiy usullaridan biri harflarning shaklini namuna qilib ko‘rsatish va yozdirishdir. Har bir harf namunasi doskada barcha o‘quvchilarning diqqatini jalb qilgan holda yoki ayrim o‘quvchilarga daftarda alohida-alohida ko‘rsatib berilishi lozim. O‘quvchining vazifasi esa doskada eslab qolgan shakllarini (harf, bo‘g‘in, so‘zlar) o‘z daftarlariga to‘g‘ri aks ettirishdir. Doskada yozib ko‘rsatilayotgan har bir harf barcha o‘quvchilarga aniq ko‘rinib turishi shart, agar ayrim o‘quvchilar uni ko‘ra olmagan bo‘lsalar, qaytadan takrorlab ko‘rsatish lozim. Ayniqsa, yangi harf yoki ularning bog‘lanishini ko‘rsatish, vaqtida qayta-qayta takrorlash juda muhimdir.

O‘qituvchi tomonidan har bir harf yoki harflarning bog‘lanishi, og‘zaki yoki doskada tushuntirish orqali, qo‘lni qayerga qo‘yish kerakligi, qayerda qo‘l harakatining burilishi va qayerda bu harakat uzilishi talab etilishi, harflarning baland-pastligi qay darajadaliği kabilar ko‘rsatmalar orqali tushuntiriladi. Keyinchalik o‘quvchilar ham u yoki bu harfning yozilishini o‘qituvchi bayon etgan tarzda tushuntirib beradilar.

2. Namunaga qarab ko‘chirib yozish. Bu juda qadimiy usul bo‘lib, hozirgi kunda ham u o‘z qimmatini yo‘qotgani yo‘q. O‘quvchilar, asosan, harflarning shaklini “Husnixat” kitobidagi

yoki “Yozuv daftari”dagi namunaga qarab ko‘chirib yozadilar. Namunaga qarab ko‘chirib yozish tayyor harflarning ustidan yozishga nisbatan ancha murakkab bo‘lib, ularning har ikkalasini qaysi vaqtda qo‘llashni o‘qituvchi yaxshi bilishi kerak. Tayyor holdagi nuqtalar bilan ifodalangan harflar ustidan qo‘lni yurgizib mashq qilish ixtiyorsiz jarayon bo‘lib, o‘quvchilar bu topshiriqni oson bajaradilar. O‘quvchilarning daftarlari o‘qituvchi tomonidan yozib ko‘rsatilgan har bir namuna chiroyli va aniq yozilishi lozim. “Husnixat” darsligida berilgan namunaga qarab yozdirish o‘qituvchining vaqtini tejaydi hamda unumli ishlash uchun imkoniyat yaratib beradi. Buning uchun har bir o‘quvchining oldida darslik bo‘lishi lozim.

3. Nusxa ko‘chirish. Bu usulni harf shaklini to‘g‘ri tasavvur eta olmaydigan, yozishda daftar chiziqlaridan pastga tushib yoki chiqib ketadigan o‘quvchilar uchun qo‘llash mumkin. Masalan, bir o‘quvchi B harfini yozishda xatoga yo‘l qo‘yayotgan bo‘lsa, o‘qituvchi ularni nuqtalar bilan ifodalab, daftarga qalamda yozib ko‘rsatadi, o‘quvchi esa uning ustidan siyoh yurgizib chiqadi. Bu usul o‘quvchining shu harf haqidagi tasavvurini kengroq shakllantiradi. Ayrim hollarda nuqtalar ifodalangan harflar orasini kengroq tashlab, ular orasida mustaqil mashqlarni ham tashkil etish mumkin. Shundagina o‘quvchi shu harfning yozilishi haqida to‘liq tasavvurga ega bo‘ladi. Ayrim o‘qituvchilar chiroyli yozuvga o‘rgatishning dastlabgi davrlarida o‘quvchilarni harf va uning unsurlari haqida turli tasavvurga ega qilish uchun yupqa xitoy qog‘oz (kalka)dan ham foydalanadilar. Bunday mashqlar faqat qo‘l harakatini o‘stirish uchun yordam beradi, xolos. Uzoq muddat bunday usulda yozgan bolalar harflarning shaklini mustaqil yoki namunaga qarab yozishda qiynaladilar. Shuning

uchun nusxa ko'chirish usulidan faqat yakka-yakka mashq qilishda foydalanish lozim.

4. Tasavvur orqali yozish. Yuqorida ko'rsatib o'tilgan usullar bilan bir qatorda tasavvur qilish orqali havoda harflarning shaklini yozdirib mashq qildiriladi. O'qituvchi doskada yozib ko'rsatgan harf yoki bog'lanishlarni o'quvchilarga qanday qilib yozishni, ruchkaning havoda harakatini ko'rsatib, o'quvchilar tasavvur hosil qilganlaridan so'ng daftarga yozishga ruxsat etiladi. Bunday mashqlar o'quvchilarning qiziqishlarini o'stiradi hamda jismoniy mashqlarni ham bajarish imkonini beradi. Ammo o'qituvchi bu usuldan foydalanishda sinfdagi barcha o'quvchilarning qo'l harakati qanchalik to'g'ri yoki noto'g'ri ekanligini bir vaqtda tekshira olmaydi, bir necha o'quvchinigina kuzatib, tegishli ko'rsatma bera olishi mumkin. Nusxa ko'chirish, tasavvur orqali yozish chiroyli yozishga o'rgatishda yordamchi usullardir.

5. Harflarning shaklini tahlil qilish. Harf va uning unsurlarini tahlil qilishni turlicha amalga oshirish mumkin. Harflarni unsurlariga ajratib tahlil qilish, har bir harfning necha unsurdan tuzilganligini, har bir unsur qanday shaklga ega ekanligini, bu unsurlar boshqa harflar bilan bog'lanishda qanday ko'rinishga ega bo'lishini o'quvchilar tasavvur etadilar. Ammo soddalashtirilgan harflar alfaviti ko'p harflarni unsurlarga ajratmay, bir butun shaklda yozishni tavsiya etadi. Masalan, kichik b va f harflari unsurlarga ajratilmay, bir butun shaklda yoziladi. Ayrim harflar bir necha unsurdan tashkil topgan bo'lib, ular bir butun shaklda yoziladi, ammo o'qituvchi uning nechta unsurdan iborat ekanligini faqat eslatib turishi mumkin. Masalan, kichik n va m harfning birinchi unsuri bir xil shaklga ega, ammo kichik n harfida bitta ilmoqli kichik tayoqcha bo'lsa, kichik m harfida ikkita ilmoqli tayoqcha bo'ladi. Bu yerda faqat o'qituvchi

harflarning nechta unsuridan tashkil topganligini eslatib o'tadi, xolos, yozishda esa bu harflar qo'1 harakatini uzmasdan yozishni talab etadi.

6. Yozuv malakasini ongli o'zlashtirish. Chiroyli yozuv qoidalarini yaxshi bilish yozuv malakasining shakllanishiga yaqindan yordam beradi.

Chiroyli yozuv qoidalarini qisqa va tushunarli qilib bayon etish lozim, shundagina o'quvchilar uni to'liq o'zlashtirishlari va amalda qo'llashlari mumkin. Masalan, birinchi sinfda dastlab to'g'ri o'tirish, ruchkani to'g'ri ushlab, daftarni to'g'ri holatda qo'yish kabi talablar asosida so'zlarda harflarning balandligini va qiyaligini bir xilda saqlash, so'zlarda harf unsurlari va harflarning oralig'ini bir xil uzoqlikda chamalab yozish qoidalari kelib chiqadi. Faqat ikkinchi sinfdan boshlab chiroyli yozish malakasiga o'rgatishda yozuv texnikasiga oid bo'lgan kichik va bosh harflarni bir xil balandlikda chamalab yozish, harf va 4-5 harfdan iborat so'zlarni qo'1 harakatini uzmasdan bog'lab yozish, tez va toza yozish kabi qoidalar talab etiladi.

Yuqorida ko'rsatib o'tilgan har bir qoida o'zining aniq mazmuniga ega bo'lishi kerak. O'qituvchi har bir qoidani asta-sekin o'z o'rnida o'rgatib borishi lozim. Masalan, dastlab yozuvning qiyaligini to'g'ri saqlash qoidalari talab etilgan bo'lsa, bu "Alifbe" gacha bo'lgan davrni o'z ichiga oladi. Bolalar qiya chiziqlar ahamiyatini yaxshi bilib olganlaridan so'ng, bu qoidalarni harf va so'zlarni yozishda qo'llaydilar.

Yozuvning qiyaligi haqidagi tushunchalar chuqur singdirilgandan so'ng harflarni bir xil masofada tekis yozish qoidalari o'rgatiladi. Harflarni qo'1 harakatini uzmasdan yozish qoidalari o'rganilgandan so'ng, so'zlarni qo'1 harakatini

uzmasdan yozish qoidalari o'rgatiladi. Chiroyli yozuv deganda biz toza, aniq chiziqlar bo'yicha, husnixat namunalarida ko'rsatilgandek yozilgan xatni tushunamiz. Uchinchi sinfdan boshlab esa bu qoidalarga yana qo'shimcha tez va toza yozish qoidalari kiritiladi. Ammo har bir qoidani har darsda o'quvchini bezdiradigan darajada takrorlash yaramaydi, bunda ongli ravishda o'zlashtirish uchun mo'ljallangan qoidalar foyda berishi mumkin.

7. Sanoq-ohang usuli. Bu usuldan foydalanishda o'qituvchi harf va uning unsurlarini sanash orqali yozdirib tushuntiradi. Bu usulni ayniqsa savod o'rgatish davrida keng qo'llash mumkin. Sanoq-ohang usulining afzalligi shundaki, birinchidan, u harflarning tekis yozilishini ta'minlaydi va harf unsurlarining tushib qolishiga yo'l qo'ymaydi. Ikkinchidan, sekin yozadigan o'quvchilarni tez va sinfdagi barcha o'quvchilar bilan barobar yozishga undaydi. Uchinchidan, o'quvchilarga harakatlarni aniq va dadil bajarishni o'rgatadi. To'rtinchidan, sinfdan darsni jonlantirishga yordam beradi. Ammo bu usuldan butun dars davomida foydalanish tavsiya qilinmaydi, chunki o'quvchilar charchab, yozuv sifatini pasaytirib yuborishlari mumkin. Sanoq-ohang usulini qo'llashda, asosan, harflarning asosiy unsuri "bir", "ikki", "uch" deb sanab boriladi, yordamchi ulash unsuri esa "va" deb bog'lanadi. Masalan, kichik m harfini yozishni quyidagicha mashq qilish mumkin. Sanoq-ohang usulini qo'llashda harf yoki unsurlar avval sanoqsiz yoziladi, so'ngra sanoq bilan yozdiriladi. Shuningdek, bu usul bilan yozishda dastlab sekinroq, keyinchalik uni tezlashtirib yozib ko'rsatiladi. Sanoq-ohang usulidan bo'g'in, so'z va gaplarni yozdirishda ham foydalanish mumkin.

8. Xatolar ustida ishlash. Bu usulni qo'llashdan maqsad har bir o'quvchini o'z xatosini mustaqil topa olishga va uni tuzatishga o'rgatishdir. O'quvchilarning o'z yozuvlaridagi harflarning to'g'ri

yoki noto'g'riligini, qiyaligini, baland yoki past yozilganligini tekshirib chiqish topshiriladi. O'quvchilar navbati bilan o'zlari yo'l qo'ygan kamchiliklarni aytib beradilar, ayrim o'quvchilarga o'qituvchi yordam beradi. Undan tashqari, o'quvchilar o'z kamchiliklarini yozuv daftarida yoki "Husnixat" kitobida berilgan namunaga qarab taqqoslash orqali ham tuzatishlari mumkin. Ko'pchilik o'quvchilarning takrorlangan bir xildagi xatolarini o'qituvchi doskada tahlil qilib, uni qanday tuzatish yo'llarini ko'rsatib beradi.

O'quvchilarni chiroyli yozuv texnikasiga o'rgatish. Birinchi sinfda yozuv mashqlarini tashkil etish birmuncha murakkab bo'lib, u bir necha davrlarga bo'linadi va bir necha xil vazifalarni o'z ichiga oladi. Bolalar o'qituvchining ko'rsatmasiga asosan, doskaga yozgan harf va so'zlarni ko'rib boradilar, so'z va bo'g'inlarni tahlil qiladilar, nuqtachalar bilan ifodalangan harflarning ustidan bo'yaydilar.

O'quvchilarni yozdirishga o'rgatishdan avval to'g'ri o'tirish qoidalarini tushuntirib berish shart. Shu bilan birga, o'qituvchi butun dars davomida o'quvchilarga to'g'ri o'tirish qoidalarini eslatib turishi lozim. O'quvchilarda chiroyli, aniq va toza yozishga qiziqish uyg'otish birinchi navbatda o'qituvchiga bog'liq. Boshlang'ich sinf dasturining so'nggi bosqichida yozuvga o'rgatish o'qish darsi bilan yozuv darsini chambarchas bog'lashni maqsad qilib qo'yadi. O'qish darslarida o'quvchilar tovush hamda bosma harflar bilan tanishtirilsa, tovush va harflarni analiz va sintez qilish orqali ularning nutqi o'stiriladi. Shu kabi yozuv darsi ham o'zining ayrim alohida xususiyatiga ega. Masalan, o'quvchilar o'qish darsida alifbe kitobidagi tayyor bosma harflardan foydalansalar, yozuv darsida bu narsalar ko'rinmaydi. Har bir harf va uning unsurini o'quvchining o'zi namunaga qarab

bajarishi shart. Harf va uning unsurlari orasidagi masofalarni to‘g‘ri saqlash hamda daftarga bir tekis yozish endigina yozishga o‘rganayotgan o‘quvchi uchun qiyinchiliklar tug‘dirishi mumkin. Shuning uchun ham bu sinfda yozuvga o‘rgatish o‘z navbatida quyidagi qator tushunchalarni bilishni talab etadi. Masalan, “baland-past”, “bir xil”, “keng-tor”, “yaqin-uzoq”, “yuqoriga”, “teng”, “teng bo‘lmagan masofa”, “to‘g‘ri-qiya”, “chapga-o‘ngga” va hokazo.

O‘qituvchi yozuvga o‘rgatishni boshlashdan oldin o‘quvchilar bilan yuqorida qayd etilgan tushunchalar ustida ish olib borishi lozim. Bu o‘quvchilarga harflarning shaklini, uning harakatini yaxshi tushunishlariga katta yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, yozish malakasi o‘qish malakasiga nisbatan ancha murakkabdir. Shuning uchun birinchi sinfda o‘quv mashqlari uchun berilgan alifbegacha bo‘lgan davrni birmuncha uzaytirish mumkin (“Alifbe” kitobida esa bu davr uchun 20–25 kun berilgan). Ammo bu davrda yozuv darsi bilan o‘qish darsi o‘rtasida birmuncha farq bo‘lishi mumkin, bundan cho‘chimaslik kerak, chunki bu vaqtda o‘quvchilar so‘z va harflarni o‘tilgan materiallar asosida yozib o‘rganadilar. Keyinchalik esa o‘qish bilan yozuv darsi bir-biri bilan uzviy bog‘langan holda davom etadi. Yozuv darsiga taalluqli bo‘lgan ayrim tomonlar hisobga olingan holda tayyorgarlik mashqlari beriladi. O‘qishning birinchi haftalaridagi tayyorgarlik mashqlari, asosan, og‘zaki nutqni o‘stirishga qaratiladi. Ammo butun bir soatlik dars davomida og‘zaki nutq bilan shug‘ullanish bolalarni zeriktirib qo‘yishi mumkin. Shuning uchun bu darslarning yarmini og‘zaki nutq o‘stirishga, ikkinchi yarmini esa yozuv darsiga taalluqli bo‘lgan tayyorgarlik mashqlarini bajarishga qaratish mumkin. Bu mashqlar qiziqarli chiqishi uchun rangli qalam yoki flomasterdan

foydalanish mumkin. Bu davrda husnixatga oid tayyorgarlik mashqlarini tashkil etish muhim ahamiyatga egadir.

Tayyorgarlik mashqlarini tashkil etish. Birinchi sinf o'quvchilari bilan tayyorgarlik mashqlarini to'g'ri olib borish uchun quyidagi vazifalarni amalga oshirish kerak:

1. Partada to'g'ri o'tirishga, avtoruchkani to'g'ri ushlashga va daftarning holatini to'g'ri tutishga o'rgatish.
2. O'quvchilarning husnixatga bo'lgan qiziqishlarini o'stirish.
3. Bolalarning taqqoslash va chamalash qobiliyatlarini o'stiruvchi mashqlarni bajartirish.
4. Qo'l va barmoq mushaklarining harakatini o'stirish.

Tayyorgarlik mashqlarini bajarish uchun o'quvchilarni qora va rangli qalamlar, flomaster hamda yozuv daftari bilan ta'minlash lozim. O'qituvchining bu davrda rangli bo'rlardan foydalanishi yaxshi natijalar beradi. Tayyorgarlik davrida o'tkaziladigan mashqlarni ma'lum guruhlariga bo'lib, avval sodda va keyin murakkabroq mashqlarni bajarish lozim.

Mashqlarni quyidagi guruhlariga bo'lish mumkin:

Birinchi guruh mashqlari.

Darsning maqsadi: O'quvchilarni daftarning chiziqlari bilan tanishtirish va nuqtalarni ko'z bilan chamalashga o'rgatish.

Birinchi vazifa: O'quvchilarga bir xil masofada nuqtalar qo'yishga o'rgatish.

Ikkinchi vazifa: O'quvchilarga "baravar masofa", "yaqin", "uzoq" kabi tushunchalarni berish.

Uchinchi vazifa: O'quvchilarni daftarning qiya holati bilan tanishtirish. Bolalarga oldin daftarni tik, keyin esa qiya qilib qo'yish topshiriladi (daftarning pastki chap burchagi ko'krak o'rtasiga to'g'ri bo'lishi lozim). So'ngra daftarning qiya va tik holatlari solishtirib ko'rsatiladi hamda yozuvning qiyaligi daftarning holatiga taalluqli ekanligi bolalarga tushuntiriladi.

To'rtinchi vazifa: O'quvchilarning qalam ushlashlari tekshirib chiqiladi va qizil qalam bilan bir qator nuqta qo'yib chiqish topshiriladi.

Ikkinchi guruh mashqlari.

Darsning maqsadi: Chiziqlarning qiya shaklda yozilishini ko'rsatish hamda chiziqlar orasidagi masofani to'g'ri topishga o'rgatish.

Vazifa: Kichik harflar yoziladigan chiziqlar orasiga qiya tayoqchalarni yozdirib mashq qildirish.

O'qituvchi bu mashqni xattaxtada namuna qilib ko'rsatib beradi. o'quvchilar esa qizil qalamda qiya tayoqchalarni chizadilar. o'quvchilar birinchi qatorni yozib bo'lganlaridan so'ng tekshirib chiqiladi va tahlil qilinadi. Yozilgan tayoqchalarning bir xilligini tekshirish uchun ularning o'rtasiga boshqa rangdagi qalam bilan nuqtalar qo'ydiriladi.

Agar nuqtalar baravar masofada bo'lsa, o'quvchi vazifani to'g'ri bajargan, baravar masofada bo'lmasa, xatoga yo'l qo'ygan bo'ladi. Xatoga yo'l qo'ygan o'quvchilarga shu mashqni qayta bajartirish lozim.

Uchinchi guruh mashqlari.

Darsning maqsadi: O'quvchilarga "baland", "yuqori" va "past" tushunchalarini anglatish. Chiziqlar orasini to'g'ri topishga o'rgatish.

Vazifa: Har bir balandlikdagi qiya tayoqchalarni yozdirish.

O'qituvchi xattaxtada daftarning yuqori chizig'idan pastki chizig'igacha uzun tayoqchalar tushirishni, tayoqchalarning teng o'rtasini topib nuqta qo'yishni aytadi; uzun tayoqchanning yarmidan, ya'ni nuqta qo'yilgan yeridan uning yoniga qiya tayoqcha chizishni topshiradi. Uzun tayoqchalarning o'rtasiga qo'yilgan kichik tayoqcha yotiq chiziq bilan bog'lanadi.

Xattaxtada tayoqchalarning baland va pastligi taqqoslab ko'rsatib beriladi. Shundan so'ng o'quvchilar vazifani bajarishga kirishadilar.

To'rtinchi guruh mashqlari.

Darsning maqsadi: Har bir shaklga va qiyaliklarga ega bo'lgan chiziq unsurlarini yozishga o'rgatish.

Birinchi vazifa: Uzun tayoqcha unsurini bir necha bo'laklarga bo'lib, ularning orasidagi masofani bir xil saqlashga o'rgatish (bu chiziqlar jigarrang qalam bilan chizdiriladi).

Ikkinchi vazifa: Tayoqchalarning baland-pastligi, oralaridagi masofaning tengligi tekshirib chiqilgandan so'ng, zangori rang qalam bilan har xil qiyalikka ega bo'lgan kichik baliq shaklini ifodalovchi chiziqlar chiziladi.

O'quvchilar bu mashqni bajarish orqali oraliq masofani chamalashga va qiyaliklarni to'g'ri saqlashga o'rganadilar.

Beshinchi guruh mashqlari.

Darsning maqsadi: O'quvchilarga "keng" va "tor" tushunchasini anglatish; tagi ilmoqli kichik tayoqcha shaklidagi unsumni yozishga o'rgatish.

Birinchi vazifa: Tagi ilmoqli kichik tayoqcha unsurini har xil rangli qalamda bajarish. Masalan, 3 ta tayoqcha qizil rangda, 3 ta tayoqcha ko'k rangda bajarilsa, o'quvchilarning qiziqishlari ortadi.

Ikkinchi vazifa: O'tkir burchak hosil qilib yozilgan unsur bilan tagi ilmoqli kichik tayoqcha unsurlarini qiyos qilib ko'rsatish (tagi ilmoqli tayoqcha unsurlarining to'g'ri yozilishi ko'rsatib o'tiladi, chunki bu unsur kichik harflarning yozilishida ko'p uchraydi). O'quvchilarga bu qoidalar tushuntirilgandan so'ng bir qatorga oralatib bitta kichik to'g'ri tayoqcha va bitta tagi ilmoqli kichik tayoqcha unsuri yozdiriladi.

Oltinchi guruh mashqlari.

Darsning maqsadi: Ovalsimon shaklni chizishga o'rgatish.

Vazifa: Oval shakli bilan tanishtirish hamda uni aylana bilan qiyos qilib ko'rsatish.

O'qituvchi xattaxtda aylana va uning yoniga oval shaklini yozib, ularni solishtirib ko'rsatadi.

Ularning bir-biridan farqini tushuntiradi, aylana — bu ko'ptok yoki tarvuzga, oval esa olxo'ri yoki qovun shakliga o'xshaydi. So'ng o'qituvchi oval shaklini tik va qiya holatda chizib ko'rsatadi.

O'quvchilar uni solishtirib ko'radilar, biri tik holatda, ikkinchisi esa chap tomonga qiya qilib yozilgan bo'ladi.

O'qituvchi oval shaklidagi bu unsumni bir tomonga zich qilib chizish shart ekanligini ta'kidlaydi. o'quvchilar uning yozilishini bir necha marta havoda bajarganlaridan so'ng yozishga ruxsat etiladi. O'qituvchi ovalning balandligi ham tayoqcha bilan baravar

yoziqlshini eslatadi. o'quvchilar bir qatorga ikkita kichik tayoqcha va bitta oval shaklini chizadilar.

Oval shaklining orasiga qo'yilgan bu kichik tayoqchalar uning qiyaligini saqlab yozishga yordam beradi.

Yettinchi guruh mashqlari.

Darsning maqsadi: Kichik harf unsurlarini qo'shib yozishda hamda ularning orasidagi masofani to'g'ri saqlashga o'rgatish.

Vazifa: Tagi ilmoqli kichik tayoqcha unsurlarini mashq qildirish hamda ularni bir-biriga qo'shib yozishga o'rgatish.

Bu vazifani to'g'ri yoki noto'g'ri bajarilganligini ikkita unsur o'rtasidagi bo'shliqqa boshqa rangli qalam bilan nuqta qo'ydirish orqali ham bilish mumkin.

Agar o'quvchi vazifani to'g'ri bajargan bo'lsa, nuqta harf unsurlari orasiga to'g'ri joylashadi, aksincha, noto'g'ri bajargan bo'lsa, nuqta uchun joy topilmaydi. Bunday usul bilan vazifani tekshirish o'quvchilarda uchraydigan xatoning oldini olishning birdan-bir to'g'ri yo'lidir.

Sakkizinchi guruh mashqlari.

Darsning maqsadi: "Uzunroq" va "kaltaroq" tushunchasini anglatish.

Vazifa: Ikki xil uzunlikdagi tayoqcha unsurlarini yozib ko'rsatish.

Bu vazifa ham rangli qalam bilan bajariladi. o'quvchilar bu tayoqchalarning qaysi biri uzun, qaysi biri kalta ekanini solishtirib ko'radilar.

To'qqizinchi guruh mashqlari.

Darsning maqsadi: Harf unsurlarini bir qatorga to'g'ri joylashtirishga o'rgatish.

Birinchi vazifa: O'quvchilarga bir qator ovalsimon shaklni chizdirib mashq qildirish.

Ikkinchi vazifa: O'quvchilarga zangori qalam bilan oval shakli ichiga har xil masofada tayoqchalar chizib chiqishni topshirish. Har bir tayoqcha olma shaklining o'rta qismi, ya'ni uning o'ng va chap tomonlari vazifasini bajaradi. Olma shaklining tashqarisiga ham kichik tayoqcha chiziladi, bu esa uning bandi hisoblanadi. Tayyorgarlik mashqlarini bunday tashkil etish o'quvchilarni ruchka bilan yozishga tayyorlashda katta rol o'ynaydi. Ammo tayyorgarlik davrida o'quvchilar yozuvga taalluqli bo'lgan hamma malakalarni to'liq hosil qiladilar deb bo'lmaydi. Shuning uchun ayrim tayyorgarlik mashqlarini harflarni o'rgatish davrida ham olib borish mumkin. Masalan, kichik y harfini yozishni o'rgatishda uning ikkinchi tagi tugunchakli unsuri bog'lanishida qiynalishlari mumkin.

Yuqorida ko'rsatilgan tayyorgarlik mashqlarini o'qituvchi o'quvchilarning kuchiga qarab biroz soddalashtirishi yoki, aksincha, murakkabroq qilib olishi mumkin.

“Yozuv daftari”da harflarning eng ko'p qo'llaniladigan asosiy unsurlari bilan tanishtiruvchi materiallar bilan birga unsurlarni qo'shib yozish uchun mo'ljallangan ayrim mashqlar ham berilgan. Bu mashqlar o'quvchilarning qo'l harakatini uzmasdan qo'shib yozishlarida katta rol o'ynaydi. Ayrim mashqlarda harf unsurlari nuqtalar bilan qo'shib beriladi, bunday ishlar o'quvchilarning chamalash qobiliyatlarini o'stirishga katta yordam beradi. “Yozuv daftar”idagi mashqlarning ko'pchiligida unsur aralash beriladi, chunonchi, bir qatorda kichik tayoqcha, cho'zinchoq doira shakli va boshqalar. O'quvchilar uchun tanish bo'lgan unsurlarni bunday aralash qilib berish ularni yozuvga tayyorlashda muhim rol o'ynaydi, chunki bir qator yozuvda bir necha xil unsur takrorlanadi. Mashqlarni bunday tuzish takrorlash vazifasini ham bajaradi. “Yozuv daftari”da namunalar berilgan bo'lsa ham, sinfda husnixat mashqlari o'qituvchi tomonidan xattaxtada yozib

ko'rsatilgan namunalar asosida olib boriladi. Shuning uchun har bir o'qituvchidan harf shaklining yozilishini yaxshi bilish talab etiladi. Yozuv daftarida berilganlar bilan o'qituvchining yozib ko'rsatgan namunasi o'rtasida farq bo'lmasligi kerak. O'qituvchi yangi materialni to'liq tushuntirib bergach, shu materialni yozuv daftaridan qarab yozishga ruxsat etadi. O'tilmagan harf unsuri yoki harfni mustaqil yozishga ruxsat etilmaydi.

Savol va topshiriqlar:

- Chiroyli yozuv malakalarini shakllantirish usullaridan qaysi biri boshqalariga nisbatan qadimiyroq hisoblanadi?
- Bolalarda normal yozish ko'nikmasi necha yoshdan shakllana boshlaydi?
- Birinchi sinfda o'quv mashqlari uchun berilgan alifbegacha bo'lgan davr qanchaani tashkil etadi?
- O'quvchilarda yozuv sifatlarini shakllantirish uchun o'qituvchi qanday ko'rsatmalarga amal qilishi lozim?
- Yozuv daftarlaridagi qay bir qulaylik o'quvchilarning chamalash qobiliyatlarini o'stirishga katta yordam beradi?

1-4-sinflarda husnixat darslari

Husnixat malakalarini mustahkamlash maqsadida ona tili va husnixat darslari bog'lab olib boriladi. Husnixat mashqi uchun ona tilidan 6-8 minut vaqt ajratiladi. Shu vaqt ichida husnixat bilan ishlanadi. Namunani o'qituvchi beradi, lekin 1-sinfda yozuv darsining o'zi husnixat hisoblanadi. 2-3-sinfda husnixat uchun 1 soat dars ajratiladi va jadvalga qo'yiladi. 4-sinflarga 6-8 daqiqa ajratiladi. Bu mashg'ulotlarning mazmuni har sinfning husnixat dasturida belgilab berilgan. 1-sinfda qo'l muskullarining harakatini va ko'z bilan chamalashni takomillashtirish uchun va

ayrim harflarni, harf guruhlarining murakkablashib borishiga qarab mashqlar o'tkaziladi. Harflardan tashqari so'z va gaplarni, matnlarni ko'chirib yozish, diktovka bilan yozish mashq qilinadi. 2-4-sinflardagi grafik mashqlar mazmuniga shu sinf dasturini bajarishdan tashqari yozilishi murakkab harflar va ularni boshqa harflarga bog'lab yozish, yozma va bosma matnlarni ko'chirib yozish, diktovka bilan yozish mashqlaridan keng foydalaniladi. Kollegrafik xarakterdagi kamchiliklarni harflarning qiyaligiga yetarli e'tibor bermaslik, ularni buzib yozish, harflarning balandlik va kenglik o'lchami chizig'idan chiqib ketish va har qaysi bolaning yozuviga xos boshqa xatlarni tuzatish mashqlari ham husnixat darsi tarkibiga kiradi. Shu maqsadda, birinchi sinflarda hamma harflarni, ikkinchi va uchinchi sinflarda harflarni tanlab namunadan ko'chirib yozish tavsiya etiladi. Husnixat mashqlarining mazmuni grammatik materiallarni o'rganish, lug'atchadagi imlosi qiyin so'zlarning yozilishini o'zlashtirish bilan bog'liq bo'lishi kerak. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining yozuvi aniq, to'g'ri, ozoda va tartibli bo'lishi lozim. O'quvchilarni yozuvga o'rgatishdan, xususan, husnixatga doir turli mashqlar o'tkazishdan asosiy maqsad, bolalarda quyidagi malakalarni hosil qilish kerakligini unutmazlik lozim:

1. Nutq tovushlarini harflarga aylantirib yozish.
2. Harf, so'z, gapni to'g'ri hamda aniq yoza olish, kitobdan va doskadan to'g'ri ko'chirish, yozilganlarini tekshirish va yo'l qo'yilgan xatolarni tuzata olish.
3. O'z fikrini va taassurotlarini yozma bayon qila olishga o'rganish.

Bu malaka va ko'nikmalar ona tili o'rganish jarayonida asta-sekin rivojlanadi.

Alifbegacha va alifbe davrlarida yozuv darslarini tashkil etish. O'quvchilar alifbega tayyorgarlik davrida ayrim mashqlarni

bajargan bo'lishlariga qaramay, o'qituvchi navbatdagi darsni e'lon qilishi bilan birga yozuv qurollarini qayta tekshirib chiqishi hamda quyidagi vazifalarni bajarishni maqsad qilib qo'yishi lozim:

1. Barmoq va qo'l mushaklarining harakatini o'stiruvchi gimnastika mashqlarini o'tkazish.

2. Xattaxtaga mashqni yozib ko'rsatish va asosiy diqqatni qayerga jalb etishni tushuntirish (ayrim o'quvchilar harfni qanday yozishni aytib berishlari mumkin).

3. Yozuv daftarlaridan foydalanish va yozishni qayerdan boshlashni tushuntirish.

4. Partada to'g'ri o'tirish, ruchkani to'g'ri ushlab, daftarni to'g'ri tutish qoidalarini eslatib o'tish.

5. Har bir qatorga nechta harf yozishni tushuntirish, o'quvchilarning yozuvini muntazam kuzatib borish.

6. Ishning birinchi qismi tugagandan so'ng (o'qituvchining savoliga qarab) o'quvchilarning yozuvlarini xattaxtadagi namuna bilan solishtirib, yo'l qo'yilgan xatolarini topishga o'rgatish.

7. Topshiriqni qayta tushuntirish orqali o'quvchilardagi kamchiliklarni bartaraf etish.

8. Jismoniy mashq daqiqalarini o'tkazish.

9. Ko'z bilan daftar orasidagi masofani to'g'ri saqlashga o'rgatish.

10. Har bir mashqni bajarishda uni tahlil qilish, zarur bo'lsa, qo'shimcha ko'rsatmalar berish.

Yuqorida ko'rsatilgan talablarni o'qituvchi doim amalda qo'llashi lozim. Shu bilan bir qatorda, bu davrda o'quvchilarni asta-sekin yozuv daftaridan to'g'ri foydalanishga ham o'rgatib borish zarur. o'qituvchining ko'rsatmasiga binoan, o'quvchi daftardan zarur mashqni topishi va bajarishi lozim. Alifbegacha bo'lgan davrdan boshlab e'tibor harf va uning unsurlarini bir xil

balandlikda, qiyalikda va qalinlikda yozishga qaratiladi. Ko'chirib yozish mashqlari uchun esa ayrim harf unsurlari emas, balki alohida guruhlar beriladi. Alifbegacha bo'lgan davrda bu talablarni amalga oshirish alifbe davrida darsni yanada samaraliroq olib borish uchun imkoniyat yaratadi. Alifbe davrida o'quvchilar nutq tovushlari bilan amaliy tanishadilar, so'z tuzishga, so'z va gaplarni o'qishga hamda ayrim unsurlar, harflar ishtirokida so'z va gaplarni yozishga o'rganadilar. Alifbe davrida bolalarni yozishga o'rgatish juda muhimdir. Bu davrda o'quvchilarga harf va uning unsurlari alifbe kitobida ko'rsatilgan tartibda o'rgatiladi. o'quvchilarga vaqti-vaqti bilan yozuv gigiyenasi qoidalarini eslatib turish lozim, chunki ayrim o'quvchilar yozuv bilan mashg'ul bo'lib, yozuv gigiyenasi qoidalarini unutib qo'yadilar.

Alifbe davrida bajariladigan asosiy grafik ishlar quyidagilardan iborat bo'lishi kerak:

1. Kichik va bosh harflarni alifbe tartibida yozish.
2. Bo'g'in va so'zlarda harflarni qo'shib yozish.
3. Qo'l harakatini uzmay yozishga o'rgatish.
4. Harflarning qiyaligini va enini to'g'ri saqlashga o'rgatish.

O'qituvchi ayrim harflarning unsurini noto'g'ri yozayotgan o'quvchilarga shu unurning to'g'ri yozilishini ko'rsatib berishi lozim. Bu davrda o'quvchilarning harflarni to'liq yozmaslik yoki almashtirib yozish kabi xatolarini aniqlash mumkin. Alifbe davrida o'quvchilarning yozayotgan matnlarini uch xil yo'l bilan tahlil qilish mumkin:

- a) so'zlarning tarkibini aniqlash;
- b) so'zlarning ma'noviy tomonini aniqlash;
- d) mashqlarning grafik tasviri ustida ishlash.

Shuning uchun ham "Yozuv daftari"dagi mashqlarning joylanishi "Alifbe" kitobi asosida beriladi.

“Yozuv daftari”dan foydalanish. “Yozuv daftari” “Alifbe” kitobi asosida tuzilgan bo‘lib, savod o‘rgatish davrida o‘quvchilarni yozuv malakalarini shakllantirishga mo‘ljallangan. “Yozuv daftari”da harflarning o‘rni va shakli aniq berilgan bo‘lib, o‘quvchilar shu namunalarga qarab yozadilar. “Yozuv daftari” o‘qituvchining ishini ancha osonlashtiradi, har bir o‘quvchiga harf namunasini yozib berishdan ozod bo‘ladi. Ammo shu bilan birga harf unsuri yoki harfning shaklini sinf taxtasida ko‘rsatib berishi shart. “Yozuv daftari”da harf yoki uning unsurlari va so‘zlar bilan bir qatorda bo‘sh satrlar ham berilgan. Undan har bir o‘qituvchi shu kunning topshirig‘iga moslab foydalanishi mumkin. Ba’zi bir betlardagi nuqtachalar bilan berilgan harflarning ustidan ruchka yurgizib chiqish orqali o‘quvchilar shu harf shaklini to‘g‘ri tasavvur qilishga o‘rgatiladi. Bu mashqlarni barcha o‘quvchilarga qo‘llash shart emas. Uni xunuk yozadigan va harflarni yozishda qiynalayotgan o‘quvchilarga qo‘llash mumkin. “Yozuv daftari”dan o‘quvchilar “Alifbe” davrining oxirigacha foydalanadilar. So‘ngra ikki chiziqli oddiy yozuv daftaridan foydalanish mumkin. “Yozuv daftari”ga yozdirishga boshlashdan oldin ularga sinf partasida o‘tirish qoidalari, ruchkani to‘g‘ri ushlab, daftarni to‘g‘ri qo‘yish qoidalari eslatib o‘tiladi. Yozuv mashqlari kichik yoshdagi o‘quvchilar uchun mashaqqatli bo‘lib, ular tez charchab qoladilar. Bu davrda o‘qituvchi o‘quvchilarga bir darsda bir necha marotaba jismoniy mashqlar qildirishi lozim.

“Yozuv daftari”ning dastlabgi bir necha beti yozuv mashqlari uchun berilgan bo‘lib, qolgan betlaridagi harflar alifbe tartibida yozishga o‘rgatiladi. Yozuvga tayyorgarlik davrida o‘tkaziladigan 1 soatlik dars namunasini ko‘rsatamiz:

Darsning maqsadi: yozuv daftari va sharikli ruchka bilan tanishtirish; daftarning chiziqlari bilan tanishtirib, qiya chiziqlarning ahamiyatini tushuntirish.

Dars jihozlari: sinf taxtasi, bo‘r, latta, yozuv daftari, ruchka, rangli qalamlar.

Darsga tayyogarlikni tekshirish. O‘quvchilar, bugun biz sizlar bilan harflarni yozishni o‘rganamiz. Qarang-chi, oldingizda yozuv daftari, sharikli ruchka bormi? (o‘qituvchi bolalarning ruchkalari bir xilda bo‘lishiga alohida e‘tibor berishi lozim).

O‘qituvchi sinf partasida yozuv daftarini qanday qo‘yish lozimligini amaliy ko‘rsatib beradi.

2. To‘g‘ri o‘tirish qoidalarini tushuntirish. Sinf partasida o‘tirganda boshimizni o‘ng yoki chapga qiyshaytirmasdan to‘g‘ri o‘tirishimiz lozim. Ko‘zimiz bilan yozuv daftari orasidagi masofa 30–35 sm ga teng bo‘lishi lozim (albatta, o‘qituvchi buni o‘quvchi misolida amaliy ko‘rsatib berishi lozim).

3. Ruchka ushlash qoidasini tekshirish. Ruchkani o‘ng qo‘limiz bilan ushlaymiz. Yozayotganda esa ruchkaning uchi bilan barmoqlarimiz orasida 10–12 mm masofa bo‘lishi, ruchkaning orqa tomoni esa o‘ng yelkamizga to‘g‘ri bo‘lishi lozim (o‘qituvchi amaliy ko‘rsatib beradi).

4. Yozuv daftariga nuqtacha va chiziqchalar yozish. O‘quvchilarga yozuv daftarining birinchi betidagi nuqtachalar bilan bir qatorda ko‘ndalang chiziqlarni, satr chizig‘ini va qiya chiziqlarni ko‘rsatib, uning chetidagi qizil chiziqdan o‘tish mumkin emasligini tushuntiradi. Bu qizil chiziq daftarning hoshiyasi deyiladi. Har qanday mashqlar shu qizil chiziqqacha yoziladi.

5. Jismoniy daqiqalar o‘tkazish. Bunda o‘qituvchi o‘quvchilarni qo‘l va barmoq mushaklarini harakatga keltiruvchi mashqlarni bajartirishi lozim. Jismoniy daqiqalar 1-2 daqiqadan oshmasligi lozim.

6. Kichik tayoqchalarni yozish. Bu mashq orqali o'quvchilarni bir xil masofada chamalab yozishga o'rgatiladi. Albatta, yozuvni bir tomonga qiya qilib yozish ta'kidlab o'tiladi.

7. Darsni yakunlash. Mashqni yaxshi bajargan o'quvchilarning yozuv daftarlari namuna qilib ko'rsatiladi. Yo'l qo'yilgan xatolar ustida ishlanadi.

8. Alifbe tartibida harflarni yozish.

1) katta va kichik « » harflarini yozish.

Kichik harfi cho'zinchoq doira shaklida bo'lib, uni ikki xil shaklda ulash unsuri va ulash unsurisiz yozdirib mashq qildiriladi. Katta harfi bir butun shaklda yoziladi, kichik harflar bilan yordamchi ulash unsuri orqali bog'lanadi.

2) katta va kichik « » harflarini yozish.

Kichik harfi ikki unsurdan iborat bo'lib, kichik to'g'ri tayoqcha, tagi va usti ilmoqli kichik tayoqchadan iborat bo'lib, qo'l uzmasdan qo'shib yoziladi. Katta harfi unsurlarga ajratilmay bir butun shaklda yoziladi, kichik harflar bilan yordamchi ulash unsuri orqali bog'lanadi.

3) katta va kichik « » harflarini yozish.

Kichik harfi kichik cho'zinchoq doira va osti ilmoqli kichik tayoqcha shaklidan iborat. Bu harfni yozish uchun avval cho'zinchoq doira, so'ng qo'l harakatini uzmay turib, ikkinchi osti ilmoqli kichik tayoqcha unsuri yoziladi. Bu harf o'zidan oldin va keyin kelgan harflar bilan qo'l harakatini uzmay bog'lanadi. Katta harfi unsurlarga ajratilmay, bir butun shaklda yoziladi. Buning uchun daftar chizig'ining sal yuqorisiga ruchkaning uchini qo'yib (ammo nuqta hosil bo'lmasligi kerak), pastki chiziqchaga yarim oy shakli tushiriladi. Uni harf qiyaligiga nisbatan tikroq qilib yuqoriga davom ettiriladi hamda daftarning yuqori chizig'iga yetkazmay turib (taxminan 1 mm masofada) pastga 65° qiyalikda to'g'ri tayoqcha unsuri tushiriladi va qo'l harakatini uzmay turib,

shu chiziq bo‘ylab yana yuqori ko‘tarib, tugunchali unsuri yoziladi.

4) katta va kichik «___» harflarini yozish. Kichik ___ harfini yozish uchun daftar chizig‘idan pastga qarab kichik tayoqcha tushiramiz va uni pastki chiziqqa yetkazmay turib, o‘ngga buramiz va yuqoriga qarab davom ettiramiz. Osti ilmoqli kichik tayoqchani ustiga nuqta qo‘ysak «___» harfi hosil bo‘ladi. Katta ___ harfi qo‘l harakatini uzmasdan bir butun shaklda yoziladi.

5) katta va kichik «___» harflarini yozish. Kichik ___ harfi uch unsurdan, kichik to‘g‘ri tayoqcha, usti ilmoqli kichik tayoqcha va tagi ham, usti ham ilmoqli kichik tayoqchadan iborat bo‘lib, bir butun shaklda yoziladi. Katta ___ harfi uch unsurdan iborat bo‘lib, bu harf qo‘l harakatini uzmasdan yoziladi.

6) katta va kichik «___» harflarini yozish. Kichik ___ harfi usti ilmoqli uzun tayoqchadan iborat bo‘lib, «belbog‘i» so‘z tugagandan so‘ng qo‘yiladi. Katta ___ harfi ikki unsurdan iborat bo‘lib, yozishda qo‘l harakati uziladi.

7) katta va kichik «___» harflarini yozish. Kichik ___ harfi unsurlari ajratilmay bir butun shaklda yoziladi. Katta ___ harfi bir butun shaklda qo‘l harakatini uzmay yoziladi va o‘zidan keyingi kichik harflar bilan oson bog‘lanadi:

8) katta va kichik «___» harflarini yozish. Kichik ___ harfi unsurlarga ajratilmay, bir butun shaklda yoziladi. Uni ikki xil ko‘rinishda, bog‘lovchi unsur orqali va yopiq holda yozish mumkin. Katta ___ harfi ikki unsurdan iborat bo‘lib, birinchi unsur pastdan yuqoriga qarab yoziladigan chiziq va ikkinchi unsur ikki yarim cho‘zinchoq doiradan iborat.

9) katta va kichik «___» harflarini yozish.

Kichik ___ harfi uch unsuridan iborat bo'lib, birinchi unsur usti tugunchakli uzun tayoqcha shaklida, ikkinchi unsur kichik doira shaklida, uchinchi unsur esa ham usti, ham tagi ilmoqli kichik tayoqcha shaklida yoziladi. Katta ___ harfi ikki unsuridan iborat bo'lib, ikkinchi unsuri ham usti, ham tagi ilmoqli tayoqchadan iborat bo'lib, keyingi kichik harflar bilan oson bog'lanadi.

10) katta va kichik «___» harflarini yozish. Kichkina ___ harfi ikki unsuridan iborat bo'lib, birinchi boshlanish unsuri to'lqinsimon shaklda, ikkinchi unsuri esa tagi ilmoqli kichik tayoqcha shaklida yoziladi. Katta ___ harfi katta ___ harfiga o'xshash bo'lib, faqat uchinchi unsuri bilan farq qiladi.

11) katta va kichik «___» harflarini yozish. Kichik ___ harfi cho'zinchoq doira shaklidagi «___» harfining ustiga kichik ko'ndalang to'lqinsimon chiziqcha chizish orqali hosil bo'ladi. Katta ___ harfi ustiga ko'ndalang to'lqinsimon chiziqcha chizilsa ___ harfi hosil bo'ladi.

12) katta va kichik «___» harflarini yozish. Kichik ___ harfi ikki unsuridan iborat, birinchi unsuri kichik cho'zinchoq doira shaklida, ikkinchi unsuri esa osti ilmoqli uzun tayoqchadan iborat. Katta ___ harfini yozishda qo'l harakati uzilmaydi va bir butun shaklda yoziladi. Ammo kichik harflar bilan qo'shimcha chiziqcha orqali bog'lanadi.

13) katta va kichik «___» harflarini yozish. Kichik ___ harfi ikki usti ilmoqli kichik tayoqchadan iborat bo'lib, ular qo'shib yoziladi. Katta ___ harfi ikki unsuridan iborat bo'lib, birinchi unsuri ham usti, ham tagi ilmoqli uzun tayoqcha shaklidan, ikkinchi unsuri esa tagi ilmoqli uzun tayoqcha shaklidan iborat.

14) katta va kichik «___» harflarini yozish. Kichik ___ harfi ikki unsuridan iborat bo'lib, birinchi unsuri osti ilmoqli kichik tayoqcha shaklidan, ikkinchi unsuri esa uzun tayoqcha shaklidan iborat. Katta ___ harfi ham ikki unsuridan iborat bo'lib, birinchi unsuri tagi va usti ilmoqli tayoqcha shaklidan, ikkinchi unsuri esa tagi tugunchakli uzun tayoqcha shaklidan iborat. Ammo uning unsurlari bir butun shaklda yoziladi.

15) katta va kichik «___» harflarini yozish. Kichik ___ harfi unsurlarga ajratilmay, bir butun shaklda yoziladi. Kichik ___ harfi boshqa harflar bilan oson bog'lanadi. Katta ___ harfining tashqi ko'rinishi sodda bo'lsa ham, yozilish usuli ancha murakkab, chunki bu harflar qo'l harakatining soat miliga qarshi yurgizishni talab etadi. Bu harfning yuqoridagi yarim cho'zinchoq doira unsuri pastki unsuriga nisbatan kichikroq bo'lib, ular qo'shib yoziladi.

16) kichik «___» birikma harflarni yozish. Kichik ___ harfi ikki unsuridan, kichik to'g'ri tayoqcha, tagi va usti ilmoqli kichik tayoqchalardan iborat bo'lib, qo'l uzmasdan qo'shib yoziladi. Kichik ___ harfi ikki unsuridan iborat bo'lib, birinchi unsur cho'zinchoq doira shaklida, ikkinchi unsur esa osti tugunchakli uzun tayoqchadan iborat.

17) katta va kichik «___» harflarini yozish. Kichik ___ harfi qo'l harakatini uzmasdan bir butun shaklda yoziladi. Katta ___ harfi kichik ___ harfi shaklida bo'lib, faqat ikki barobar katta yoziladi.

18) katta va kichik «___» harflarini yozish. Kichik ___ ikki unsuridan iborat bo'lib, ular bir butun shaklda yoziladi. Katta ___ harfi unsurlarga ajratilmay, bir butun shaklda

yoziladi.

Uning pastki va ustki tugunchaklari bir xil bo'lishi lozim.

19) katta va kichik «___» harflarini yozish. Kichik ___ harfiga kichik ___ harfini qo'shsak ___ harf birikmasi hosil bo'ladi. Katta ___ harfiga kichik ___ harfi qo'shib yozilsa ___ harf birikmasi hosil bo'ladi.

20) katta va kichik «___» harflarini yozish. Kichik ___ harfi ikki unsur dan iborat bo'lib, birinchi unsur uzun tayoqcha shaklida, ikkinchi unsur esa cho'zinchoq doira shaklida yoziladi. Katta ___ harfi ikki unsur dan iborat bo'lib, qo'l harakatini uzib yozishni talab etadi. Bu harfning ikkinchi unsurining yozilishini ko'proq mashq qildirish lozim. Katta ___ harfi kichik harflar bilan yordamchi ulash unsuri orqali qo'l harakatini uzmasdan bog'lab yoziladi.

21) katta va kichik «___» harflarini yozish. Kichik ___ harfi kichik ___ haitiga osti tugunchakli unsurini qo'shib yozish orqali hosil bo'ladi. Katta ___ harfi katta ___ harfiga osti tugunchakli unsurini qo'shib yozish orqali hosil bo'ladi.

22) katta va kichik «___» harflarini yozish. Kichik yarim cho'zinchoq doira shaklidagi unsurga kichik ___ harfi bog'lab yozilsa ___ harf birikmasi hosil bo'ladi. Katta ___ harfi katta yarim cho'zinchoq doira shaklidagi unsurga kichik ___ harfini bog'lab yozish orqali hosil bo'ladi.

23) katta va kichik «___» harflarini yozish. Kichik ___ harfi osti ilmcfqli uzun tayoqcha shaklidan iborat bo'lib, bir butun shaklda yoziladi. Uning nuqtasi esa so'z tugagandan so'ng qo'yiladi. Katta ___ harfi unsurlarga ajratilmay bir butun shaklda yoziladi.

24) katta va kichik «___» harflarini yozish. Kichik ___ harfi ikki unsur dan iborat: birinchi unsuri kichik cho'zinchoq doira shaklida, ikkinchi unsuri esa osti tugunchakli

uzun tayoqchadan iborat. Katta _____ harfi unsurlarga ajratilmay bir butun shaklda yoziladi.

25) katta va kichik «_____» harflarini yozish. Kichik _____ harfi kichik _____ harfining ustiga ko'ndalang chiziqcha qo'yish orqali hosil bo'ladi. Katta _____ harfining ustiga kichik to'liqsimon _____ chiziqcha _____ qo'yilsa, katta _____ harfi hosil bo'ladi.

26) katta va kichik «_____» harflarini yozish. Kichik _____ harfi bir butun shaklda unsurlarga ajratilmay yoziladi.

Katta _____ harfi bir butun shaklda yoziladi va boshqa kichik harflar bilan oson bog'lanadi.

27) katta va kichik «_____» harflarini yozish. Kichik _____ harfi unsurlarga ajratilmay bir butun shaklda yoziladi. Katta _____ harfi kichik _____ harfi shaklida bo'lib, faqat o'lchami bilan farq qiladi.

28) katta va kichik «_____» harflarini yozish. Kichik _____ harfi ikki, o'ng va chap yarim cho'zinchoq doiralardan iborat bo'lib, qo'1 harakati uzilmay yoziladi. Katta _____ harfi yarim cho'zinchoq doira shaklidagi ikki unsurdan iborat bo'lib, qo'1 harakati uzilmay qo'shib yoziladi.

29) katta va kichik «_____» harflarini yozish. Kichik _____ harfi kichik _____ harfiga o'xshash bo'lib, bir butun shaklda yoziladi, ammo uning unsurlari chiziqdan pastga tushadi. Katta _____ harfining unsurlarini alohida yozib mashq qildiriladi.

Tutuq belgisi _____ vergul shaklida ifodalanib, ikki harf oralig'ining yuqori qismiga qo'yiladi.

Boshlang'ich sinflarda yozuv va husnixat darslarini tashkil qilish. Umumiy o'rta ta'limning Davlat ta'lim standarti (DTS) va o'quv dasturining "Boshlang'ich ta'lim" yo'nalishi talabiga ko'ra 1-4-sinflarda husnixat mashg'ulotlari o'tiladi. Dasturga ko'ra, 1-sinfda yozuvga o'rgatish uchun 70 soat

ajratilgan, bu sinfda husnixatga o'rgatish savod o'rgatish bilan bir paytda amalga oshiriladi. Bunda o'quvchilar husnixatning gigiyenik talablariga rioya qilishlari, harflarni grafik jihatdan to'g'ri shakllantirishlari, ulashlari, ritm asosida yozishlari nazarda tutiladi. 1-sinfda xat-savod o'rgatish davrida bolalar yozuvga bevosita "Yozuv daftarlari"dagi materiallar asosida o'rgatiladi. 1-sinfda o'quv mashqlarini tashkil etish birmuncha murakkab bo'lib, u bir necha davrlarga bo'linadi va bir necha vazifalarni o'z ichiga oladi. Bolalar o'qituvchining so'zini tinglaydilar, ayrim matnlarni ko'chirib yozadilar, so'z va bo'g'inlarni tahlil qiladilar. O'quvchilarda chiroyli, aniq va toza yozuvga qiziqish va muhabbat uyg'otish uchun, birinchi navbatda, o'qituvchining o'zi chiroyli yozishi lozim, bu sohada o'quvchilarning taqlidchanligini unutmazlik lozim. "Boshlang'ich ta'lim" dasturida yozuvga o'rgatish o'qish darsi bilan yozuv darsini chambarchas bog'lashni maqsad qilib qo'yadi. O'quvchilar o'qish darsida "Alifbe" kitobidagi tayyor bosma harflardan foydalansalar, yozuv darsida bu narsalar ko'rinmaydi. Har bir harf va uning unsurini o'quvchilarning o'zi namunaga qarab bajarishlari kerak. Harf va uning unsurlari orasidagi masofani to'g'ri saqlash hamda daftarga bir tekis yozish endigina yozishga o'rganayotgan o'quvchi uchun qiyinchilik tug'dirishi mumkin. Shuning uchun ham bu sinfda yozuvga o'rgatish bir qator tushunchalarni bilishni talab etadi. Masalan, baland-past, bir xil, keng-tor, uzoq-yaqin, yuqoriga, pastga, o'ngga va hokazo. O'qituvchi yozishga o'rgatishdan oldin o'quvchilar bilan yuqorida qayd etilgan tushunchalar ustida ish olib borishi lozim. Bu o'quvchilarga harflarning shaklini, uning xarakterini yaxshi tushunishlariga yordam beradi. Xulosa qilib aytganda, yozish malakasi o'qishga qaraganda ancha murakkabdir. O'qishning birinchi haftalaridagi tayyorgarlik mashqlari, asosan, og'zaki nutqni o'stirishga qaratiladi. Ammo

butun bir soatlik dars davomida ogʻzaki nutq bilan shugʻullanish bolalarni zeriktirib qoʻyishi mumkin. Bu davrda husnixatga oid tayyorgarlik mashqlarini tashkil etish muhim ahamiyatga ega.

1-sinfda tayyorgarlik mashqlarini tashkil qilish. 1-sinf oʻquvchilari bilan tayyorgarlik mashqlarini toʻgʻri olib borish uchun quyidagi vazifalarni bajarishlari lozim: Partada toʻgʻri oʻtirishga, ruchkani toʻgʻri ushlashga, daftarning holatini toʻgʻri tutishga oʻrgatish. Oʻquvchilarning husnixatga boʻlgan qiziqishlarini oshirish. Bolalarning taqqoslash va chamalash qobiliyatlarini oʻstiruvchi mashqlarni bajartirish qoʻl va barmoq muskullarining harakatini oʻstirish.

Oʻquvchilar “Alifbe”ga tayyorgarlik davrida ayrim mashqlarni bajargan boʻlishlariga qaramay, oʻqituvchi navbatdagi darsni eʼlon qilish bilan birga, yozuv qurollarini qayta tekshirib chiqishi hamda quyidagi vazifalarni bajarishni maqsad qilib qoʻyishi lozim:

◀ Barmoq va qoʻl muskullarining harakatini oʻstiruvchi gimnastika mashqlarini oʻtkazish.

◀ Duskada mashqni yozib koʻrsatish va asosiy diqqatini qayerga jalb etishni tushuntirish.

◀ “Yozuv daftari”dan foydalanish va yozishni qayerdan boshlashni tushuntirish.

◀ Partada toʻgʻri oʻtirish, ruchkani toʻgʻri ushlash, daftarni toʻgʻri qoʻyish qoidalarini eslatib turish.

◀ Har bir qatorga nechta harf yozishni tushuntirish, oʻquvchilarning yozuvini muntazam kuzatib borish.

◀ Ishning birinchi qismi tugagandan soʻng (oʻqituvchining topshirigʻiga qarab), oʻquvchilarning yozuvini doskadagi namuna bilan solishtirib, yoʻl qoʻyilgan xatolarni topishga oʻrgatish.

◀ Topshiriqni qayta tushuntirish bilan oʻquvchilar yoʻl qoʻygan kamchiliklarni yoʻqotish.

◀ Jismoniy mashq daqiqalarini o'tkazish.

◀ Ko'z bilan daftar orasidagi masofani to'g'ri saqlashga o'rgatish.

◀ Har bir mashqni bajarishda, uni tahlil qilish zarur bo'lsa, qo'shimcha ko'rsatmalar berish. Alifbegacha bo'lgan davrdan boshlab harf va uning unsurlarini bir xil balandlikda, qiyalikda va qalinlikda yozishga, o'quvchilarni asta-sekin yozuv daftarlaridan to'g'ri foydalanishga o'rgatiladi. O'qituvchining ko'rsatmasiga binoan, o'quvchi daftardan zarur mashqni topishi va bajarishi lozim. Alifbe davrida o'quvchilar nutq tovushlari bilan amaliy tanishadilar, so'z tuzishga, so'z va gaplarni yozishga hamda harflar ishtirokida so'z va gaplarni o'qishga hamda yozishga o'rganadilar. Bu davrda o'quvchilarga harf va uning unsurlari "Alifbe" kitobida ko'rsatilgan tartibda o'rgatiladi. Shuning uchun ham "Yozuv daftari"dagi mashqlarning joylanishi "Alifbe" kitobi asosida berilgan. Bu mashqlar harf, so'z va gaplardan iborat. O'qituvchi so'zlarni yozdirishga boshlashdan oldin bu harflarning boshqa harflar bilan qo'shilishini ham tushuntirib berishi lozim. Masalan, ma, na, da kabi bo'g'inlarni yozishdan oldin kichik m, n, d harflarini kichik a harfi bilan qo'l harakatini uzmasdan bog'lab yozish tushuntiriladi. Yozma alifbodagi hamma harflarni unsurlarga bo'lib yozishga ruxsat etilmaydi, faqat ayrim yozilish shakli murakkab bo'lgan harflarninggina unsurlarini alohida yozib ko'rsatish va mashq qildirish mumkin. Alifbe davrida bajariladigan asosiy grafik ishlar quyidagilardan iborat:

1. Kichik va bosh harflarni "Alifbe" tartibida yozish.

2. Bo'g'in va so'zlarda harflarni qo'shib yozish.

3. Qo'l harakatini uzmay yozishga o'rgatish.

4. Harflar qiyaligini va enini to'g'ri saqlashga o'rgatish.

Alifbe davrida o'quvchilar yozayotgan matnlarini 3 xil yo'l bilan tahlil qilishlari mumkin:

- So‘zlarning tarkibini aniqlash.
- So‘zlarning ma’noviy tomonini aniqlash.
- Mashqning grafik tasviri ustida ishlash.

Alifbe davrida o‘quvchilarni bo‘g‘inlab yozishga, keyinroq esa so‘zlarni bir butun qilib yozishga o‘rgatiladi. Ayrim o‘quvchilar so‘zlarni yozishda harflarni alohida-alohida yozishga harakat qiladilar, bunga aslo yo‘l qo‘ymaslik kerak, chunki harflarni bunday yozish natijasida ayrim harflarni tushirib qoldiradilar yoki almashtirib yozadilar. Bu davrda o‘quvchilarni yoddan yozishga o‘rgatish uchun ularga ayrim ko‘rsatmalar berib borish lozim: “Matnni o‘qing, uning yozilishiga qarang va esda tuting, doskaga qaramay yozing, o‘qing, namuna bilan solishtirib ko‘ring” va hokazo. Alifbe davrining oxiriga kelib, ko‘pchilik o‘quvchilarning yozuv malakalari ancha mustahkamlanadi, lekin bu bilan qanoatlanmasdan yozuvga o‘rgatish malakasini takomillashtirib borish zarur. Quyida alifbe davrida o‘tkaziladigan darsning taxminiy rejasini keltiramiz:

Dars mavzusi: Kichik r harfini to‘g‘ri va chiroyli yozishga o‘rgatish.

Dars rejasini: O‘tgan darsda “Alifbe” kitobidan o‘qigan harfni qaytarish. Yangi dars mavzusini bayon etish. Ko‘rgazma hamda kesma alifbe yordamida yozma va bosma harflarni solishtirib ko‘rsatish. Kichik r harfining asosiy unsurlari bilan tanishtirish. O‘quvchilarga kichik r harfining unsurlari qo‘shilib yozilishini tushuntirish. O‘quvchilarni yozuvga tayyorlash: partada to‘g‘ri o‘tirish, ruchkani to‘g‘ri ushlash, qoidalarini ko‘rgazmalardan (plakatdan) ko‘rsatish. Qo‘l va barmoq muskullarini o‘stiruvchi mashqlarni o‘tkazish. Kichik r harfini yozish, harflarni qatorlarga to‘g‘ri joylashtirish. Kichik r harfi ishtirok etgan so‘zlarni yozish. Kichik r harfining boshqa kichik harflar bilan bog‘lanishini ko‘rsatish. Darsni yakunlab, uyga vazifa berish.

O'quv yilining IV choragidan boshlab haftada bir marta husnixat uchun alohida dars soati ajratiladi. Bu davr bolalarning yozuv malakalari shakllanishida muhim rol o'ynaydi, chunki husnixat mashqlari ona tili darslari bilan bir vaqtda olib boriladi. Ammo alifbedan keyingi davrda yozuvga o'rgatish sharoitlari biroz o'zgaradi, chunki o'quvchilar endi "Yozuv daftari"da emas, balki oddiy ikki chizikli daftarga yozib mashq qiladilar. Ular endi ko'proq o'qituvchi bergan namunalarga suyanadilar. Bu davrda o'quvchilarga alifbe davrida yaxshi o'zlashtirilmagan va yozilishi murakkab bo'lgan harflar ustida mashq o'tkaziladi. Alifbedan keyingi davrda chiroyli yozuv darslarining mazmuni savod o'rgatish davridagiga nisbatan yozuv malakalarini yanada kuchliroq shakllantirib borishga qaratiladi. Ammo 7-8 yoshli bolalarning qo'l va barmoq muskullarini charchatib qo'ymaslik kerak. Shuning uchun har bir yozuv darsida 2-3 marta jismoniy mashq daqiqalarini o'tkazib turish lozim. Bunday mashqlar bolalarning kayfiyatini ko'taradi va ishlash qobiliyatini tiklaydi. Jismoniy mashq daqiqalari quvnoq kayfiyatda quyidagicha she'rlar asosida o'tkazilishi mumkin:

Bizning nozik qo'lhalar

Yoza-yoza charchadi,

Yozgan yozuvlarimiz

Ko'ngillarni ochadi.

1-sinfda barcha kichik va bosh harflarning yozilish qoidalarini o'quvchilar to'la o'zlashtirib olganlaridan so'ng namuna sifatida ayrim kichik matnlarni yozib, tinish belgilarini qo'llashni mashq qildirish lozim. Savod o'rgatishdan keyin yozuv sharti ham o'zgaradi. O'quvchilar daftarlari harf namunalari yo'qligi sababli ular qo'shimcha bir qancha shartlarni bajarishlari zarur. Jumladan, bosma harflarni yozma harflarga aylantirishlari, ulanishini aniqlay olishlari va so'zlarni qatorlarga to'g'ri

joylashtirishni mustaqil amalga oshirishlari, bundan tashqari, mashq shartlarini ham bajarishlari kerak. Shuning uchun o'qituvchi yozuv materiallarini ko'zdan kechirib, yordamga muhtoj holatlarni o'ziga belgilab olishi va qisqa izohlashlardan foydalanishi zarur.

2-sinfda husnixat darslarini tashkil qilish. 2-sinfda husnixat darslari uchun har haftada ona tili darslarining oxirgi bir soati ajratiladi va o'quv yili davomida 32 soatni tashkil etadi. 2-sinfda husnixat darslarini rejalashtirishda quyidagilarga e'tibor berish kerak:

1) bir chiziqli daftarga yozishning qiyinligini hisobga olib harflarni genetik tamoyil asosida yozdirish;

2) har bir harfning o'zidan oldingi yoki keyingi harfga ulanishini o'rgatib borish;

3) harflar elementlarining o'xshashligini hisobga olib guruhlash;

4) bosh harflarning elementlarini yuqoriga va pastga tomon tushishini hisobga olgan holda guruhlash;

5) matnlarning bolalar hayotiga mos bo'lishiga erishish;

6) imlosi qiyin so'zlarni yozuv materiali sifatida tanlash;

7) yozuv sur'atini oz-ozdan tezlashtirib borish;

8) xato yozilgan harflar ustida mashqlar o'tkazish;

9) doskaga yozib mashq qildirish.

2-sinfning ikkinchi yarmidan boshlab o'quvchilar bir chiziqli daftarga yozishga o'tadilar. Bunda kichik harflarning o'lchami 3 mm, bosh harflarning o'lchami esa 6 mm ni tashkil etadi. O'qituvchi har bir yozuv darsiga va o'quv fanlariga qanday tayyorlanishi, mashg'ulotda ishlab chiqadigan materialni qanday tayyorlab olishi, butun darsga yetadigan sinf ishi uchun materialni tayyorlashi muhim ahamiyatga egadir. Ba'zida, ayniqsa, endi dars o'ta boshlayotgan o'qituvchida materiallar yetarli bo'lmaydi: bir

xildagi mashqlar mashg'ulotning sust va zerikarli o'tishiga sabab bo'ladi, mashg'ulot so'ngida esa minimal natijalarga erishiladi.

3- va 4-sinflarda husnixat mashg'ulotlarini o'tkazish. 3- va 4-sinflarda alohida husnixat darslari o'tkazilmasa ham, yozuvga o'rgatish qoidalari ona tili darslari bilant qo'shib olib boriladi. Ya'ni har bir ona tili darsining 8-10 daqiqasi husnixatga ajratiladi. 3-sinfдан boshlab bolalarda chamalash qobiliyatining o'sib borishi, qo'l va barmoq muskullarining taraqqiy etishi bilan ularda tez va mayda yozuv shakllana boradi. 3-sinfda chiroyli yozuvga o'rgatish yuzasidan olib borilgan mashqlar har bir ona tili darsida 4-5 qatordan oshmasligi kerak. Bu sinfda bosh harflarning yozilishini takrorlash bilan birga ayrim ish qog'ozlarini yozish qoidalari ham tushuntiriladi. Ish qog'ozlarini aniq, ozoda va to'g'ri bajarish shu sinfdan boshlab talab etiladi. Ish qog'ozlari (xat, adres, ya'ni manzilgoh, tilxat, ariza kabilar) qanday yozilishini o'qituvchining o'zi namuna sifatida yozib ko'rsatishi lozim. Bu sinfda ham o'quvchilarga yozuv qoidalari eslatib turiladi. Yozuv mashqlarini o'stiruvchi mashqlar ona tili daftarida bajartiriladi. Uy vazifasi uchun berilgan mashqlar bir betdan oshmasligi kerak. 4-sinf o'quvchilarining yozuvlari kattalarga xosligi bilan xarakterlanadi. Bu sinfda o'quvchilar qiynalmay erkin yozishga o'tadilar, ularning yozuv tezligi ham ancha yuqori darajaga ko'tariladi. Bu davrda o'quvchilar o'z fikrlarini tezroq qog'ozga tushirishga harakat qiladilar. Yozuv tezligi past bo'lgan o'quvchilar esa ona tilidan berilgan topshiriqlarni bajarishda orqada qoladilar, ayniqsa, bu narsa diktant va yozma ishlarni bajarishda o'quvchilarga ancha qiyinchilik tug'diradi. Shuning uchun ham bu sinfda tez yozish malakasini o'stirish juda muhimdir. Bu sinfda o'qituvchining asosiy vazifasi o'quvchilarda kattalarga xos bo'lgan yozuv kalligrafiyasini shakllantirishdan

iborat. 4-sinfda to'g'ri tashkil etilgan chiroyli yozuv malakalari bir umrga saqlanib qoladi. O'qituvchi o'z yozuvini yanada chiroyli va mukammal bo'lishi uchun uzluksiz shug'ullanib borishni o'z oldiga maqsad qilib qo'yishi lozim. Shunday fikrlar borki, agar muntazam yozib borilsa, yozuv yaxshilanib boradi. Lekin buning aksi ham bo'lishi mumkin: inson qanchalik ko'p yozsa, uning yozuvi shunchalik tushunarsiz bo'lib borishi ham mumkin. O'qituvchi husnixatda yozishni o'rganib olishi lozim. O'qituvchi faqat nazariy jihatdangina emas, balki har bir harf uchun yo'lga qo'yilgan amaliy proporsional bog'liqlikni ham bilishi kerak. Shu bilan bir vaqtda, bajarish lozim bo'lgan mashqlar orqali qo'lning kaftini va barmoqlar harakatini yengillatish va rivojlantirish kerak bo'ladi. O'qituvchi sinf xattaxtasida yozish usullarini o'rgatishga alohida e'tibor berishi lozim. Sinf xattaxtasida yozish jarayonida yo'l qo'yadigan xatolarga harflarni noto'g'ri yozish bilan birgalikda uning uzoqdan qanday ko'rinishini hisobga olmasdan yozish kiradi. Yozuvning noto'g'riligi shunda ko'rinadiki, barcha asosiy va birlashtiruvchi shtrixlar bir xil qolipda yoziladi, unda asosiy shtrixlar qalinroq chiziqlar bilan yozilmasdan qolaveradi. Faqatgina yaxshi yozuvga ega bo'lgan holdagina o'qituvchi bolalarga yozuvning to'g'ri yozilgan namunasini berishi va ulardan yaxshi natijalar olishi mumkin. O'quvchilar harflarning tuzilishini, uni chizishdagi ketma-ketlikni yaxshi o'zlashtirib olishlari uchun o'qituvchi bularning hammasini sinf xattaxtasida ko'rsatishi lozim. Tajribalarning ko'rsatishicha, chiroyli va to'g'ri yozuvda sinf xattaxtasiga bo'rda aniq va chiroyli yozadigan o'qituvchining o'quvchilari chiroyli va to'g'ri yozadilar. Sinf xattaxtasida yozish malakalariga quyidagilar kiradi: birinchi navbatda, qo'l harakatini rivojlantirish, simmetriyani his qilish va taxtaning qaysi qismida harf, so'z va gap yozilganini tezda

xildagi mashqlar mashg'ulotning sust va zerikarli o'tishiga sabab bo'ladi, mashg'ulot so'ngida esa minimal natijalarga erishiladi.

3- va 4-sinflarda husnixat mashg'ulotlarini o'tkazish. 3- va 4-sinflarda alohida husnixat darslari o'tkazilmasa ham, yozuvga o'rgatish qoidalari ona tili darslari bilant qo'shib olib boriladi. Ya'ni har bir ona tili darsining 8-10 daqiqasi husnixatga ajratiladi. 3-sinfdan boshlab bolalarda chamalash qobiliyatining o'sib borishi, qo'l va barmoq muskullarining taraqqiy etishi bilan ular da tez va mayda yozuv shakllana boradi. 3-sinfda chiroyli yozuvga o'rgatish yuzasidan olib borilgan mashqlar har bir ona tili darsida 4-5 qatordan oshmasligi kerak. Bu sinfda bosh harflarning yozilishini takrorlash bilan birga ayrim ish qog'ozlarini yozish qoidalari ham tushuntiriladi. Ish qog'ozlarini aniq, ozoda va to'g'ri bajarish shu sinfdan boshlab talab etiladi. Ish qog'ozlari (xat, adres, ya'ni manzilgoh, tilxat, ariza kabilar) qanday yozilishini o'qituvchining o'zi namuna sifatida yozib ko'rsatishi lozim. Bu sinfda ham o'quvchilarga yozuv qoidalari eslatib turiladi. Yozuv mashqlarini o'stiruvchi mashqlar ona tili daftarida bajartiriladi. Uy vazifasi uchun berilgan mashqlar bir betdan oshmasligi kerak. 4-sinf o'quvchilarining yozuvlari kattalarga xosligi bilan xarakterlanadi. Bu sinfda o'quvchilar qiynalmay erkin yozishga o'tadilar, ularning yozuv tezligi ham ancha yuqori darajaga ko'tariladi. Bu davrda o'quvchilar o'z fikrlarini tezroq qog'ozga tushirishga harakat qiladilar. Yozuv tezligi past bo'lgan o'quvchilar esa ona tilidan berilgan topshiriqlarni bajarishda orqada qoladilar, ayniqsa, bu narsa diktant va yozma ishlarni bajarishda o'quvchilarga ancha qiyinchilik tug'diradi. Shuning uchun ham bu sinfda tez yozish malakasini o'stirish juda muhimdir. Bu sinfda o'qituvchining asosiy vazifasi o'quvchilarda kattalarga xos bo'lgan yozuv kalligrafiyasini shakllantirishdan

iborat. 4-sinfda to'g'ri tashkil etilgan chiroyli yozuv malakalari bir umrga saqlanib qoladi. O'qituvchi o'z yozuvini yanada chiroyli va mukammal bo'lishi uchun uzluksiz shug'ullanib borishni o'z oldiga maqsad qilib qo'yishi lozim. Shunday fikrlar borki, agar muntazam yozib borilsa, yozuv yaxshilanib boradi. Lekin buning aksi ham bo'lishi mumkin: inson qanchalik ko'p yozsa, uning yozuvi shunchalik tushunarsiz bo'lib borishi ham mumkin. O'qituvchi husnixatda yozishni o'rganib olishi lozim. O'qituvchi faqat nazariy jihatdangina emas, balki har bir harf uchun yo'lga qo'yilgan amaliy proporsional bog'liqlikni ham bilishi kerak. Shu bilan bir vaqtda, bajarish lozim bo'lgan mashqlar orqali qo'lning kaftini va barmoqlar harakatini yengillatish va rivojlantirish kerak bo'ladi. O'qituvchi sinf xattaxtasida yozish usullarini o'rgatishga alohida e'tibor berishi lozim. Sinf xattaxtasida yozish jarayonida yo'l qo'yadigan xatolarga harflarni noto'g'ri yozish bilan birgalikda uning uzoqdan qanday ko'rinishini hisobga olmasdan yozish kiradi. Yozuvning noto'g'riligi shunda ko'rinadiki, barcha asosiy va birlashtiruvchi shtrixlar bir xil qolipda yoziladi, unda asosiy shtrixlar qalinroq chiziqlar bilan yozilmasdan qolaveradi. Faqatgina yaxshi yozuvga ega bo'lgan holdagina o'qituvchi bolalarga yozuvning to'g'ri yozilgan namunasini berishi va ulardan yaxshi natijalar olishi mumkin. O'quvchilar harflarning tuzilishini, uni chizishdagi ketma-ketlikni yaxshi o'zlashtirib olishlari uchun o'qituvchi bularning hammasini sinf xattaxtasida ko'rsatishi lozim. Tajribalarning ko'rsatishicha, chiroyli va to'g'ri yozuvda sinf xattaxtasiga bo'rda aniq va chiroyli yozadigan o'qituvchining o'quvchilari chiroyli va to'g'ri yozadilar. Sinf xattaxtasida yozish malakalariga quyidagilar kiradi: birinchi navbatda, qo'l harakatini rivojlantirish, simmetriyani his qilish va taxtaning qaysi qismida harf, so'z va gap yozilganini tezda

topishni, ya'ni bir qarashda topa bilishlikni o'rgatish lozim. Bundan so'ng bo'r bilan yozishni, u bilan ishlash texnikasini o'rganib olish lozim. Bo'r bilan yozishda ingichka va qalin shtrixlarni yozishni, shuningdek, ingichka chiziqdan bosib yozishga o'tish kabi malakalarni egallashlari lozim. Dars uchun material tanlab olinadi, so'ng o'qituvchi o'z faoliyatini o'quvchilarning qobiliyatiga va kuchiga qarab rejalashtirib olishi kerak. Agarda dars o'tish jarayonida yozuv taxtasidan foydalanish kerak bo'lsa, o'qituvchi oldindan kerakli materialni ishlab chiqishi lozim. Ko'pchilikka ma'lumki, hamma narsaga birdaniga erishib bo'lmaydi; sinf yozuv taxtasida namunalarni chiroyli qilib yozish ko'proq mashqlarni bajarishda katta mahorat talab etadi. Noto'g'ri yozilgan mashq esa o'quvchining o'qituvchiga bo'lgan ishonchining yo'qolishiga sabab bo'ladi. Bo'r bilan yozish texnikasining murakkabligidan tashqari, ma'lum bo'lgan namunani yozuv taxtasiga joylashtirish ham e'tiborni talab etadi, shuning uchun darsga tayyorgarlik ko'rishda bu yo'nalishda ham mashq qilib borish lozim. Bundan tashqari, o'qituvchi tanlab olayotgan materialining sifati ustida ham o'ylashi kerak. Agarda darsga tayyorlangan material mazmunli bo'lsa, o'quvchilar zo'r qiziqish bilan ishlaydilar va mashg'ulotlar ular uchun qiziqarli tarzda o'tadi. O'qituvchining asosiy diqqati sinfdagi barcha o'quvchilarni birgalikda, ahil va hamkorlikda ishlashga va ularni darsga jalb etishga qaratilishi lozim. Shu maqsadda o'qituvchi oldindan qaysi o'quvchilarning bilimini dars jarayonida sinab ko'rishi kerakligini belgilab oladi. Sinfdagilar hamkorlikda, ahil bo'lib bajaradigan ish, qachonki, o'qituvchining ta'lim berish shakli va ishga bo'lgan munosabati yuqori darajada bo'lsagina, ijobiy natijalar berishi mumkin. O'quvchilar o'qituvchining kayfiyatiga bevosita sherik bo'ladilar. O'qituvchining kayfiyati bo'shshib, parishon, ortiqcha hayajonlanayotgan bo'lsa yoki

haddan tashqari harakatchan bo'lsa, bu holat o'quvchilarga o'tib ularning ish faoliyatlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Agar o'qituvchi izchil, aniq o'ylab olgan va jonli ravishda dars o'tsa, o'quvchilarning darsga munosabati ijobiy bo'ladi va dars mazmunli bo'ladi. Shuningdek, o'qituvchi o'quvchilarga uyga beriladigan topshiriqlarni ham oldindan rejalashtirib qo'yishi kerak. Beriladigan topshiriq o'quvchilarni mustaqil ravishda mashq bajarishga va o'tilgan dastur materialini mustahkamlab borishga o'rgatib borishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, boshlang'ich ta'lim davri, ayniqsa, savod o'rgatish davri boshlang'ich sinflarda o'quvchilari uchun intellektual bilimlar shakllanishining muhim davri bo'lib, bu davrni, bu jarayonni to'g'ri tashkil qilish katta ahamiyatga ega. Boshlang'ich ta'limning savod o'rgatish davrida, asosan, o'quvchilarga yozuv darslari olib boriladi, lekin yozuv darslarining o'zida husnixat malakalari shakllantirib boriladi. Yozuv va husnixat darslarida chiroyli yozuv malakalarini shakllantirish, o'quvchilarning yozuv nuqsonlarini bartaraf etish juda katta ta'limiy va tarbiyaviy ahamiyatga ega. Chunki o'quvchi har qanday bilimni o'zlashtirish jarayonida faqat og'zaki nutqqagina tayanmaydi, balki axborotlar, fikrlar, mashqlar, misol va masalalar, qoida va ta'riflar yozma nutq orqali ifoda qilinadi. Shu bilan birga, yozuv darslarida o'quvchilarni yozuvga o'rgatish orqali go'zallik va nafosat tarbiyasini ham shakllantirib borish mumkin. Insonning xulq-atvorini yozuvidan bilib olish mumkin. Kimning yozuvi aniq, tushunarli bo'lsa, badiiy va estetik didi ham yuqori bo'ladi. Badxatlik esa dangasalik belgisi.

Ma'lumki, chiroyli yozish sirlari boshlang'ich sinfdanoq o'rgatiladi. Ammo keyinchalik aksariyat o'quvchilarning husnixati xunuklashib boradi. Buning o'ziga xos sabablari bor.

Birinchi dan, ayrim o'quvchilar jarayonga beparvo qaraydi. Ikkinchi dan, o'qituvchining malakasizligi ham baxatlikka sabab bo'ladi. 1-sinfda husnixatga o'rgatishning dastlabki kunidan o'qituvchi va o'quvchilarning oldida qator vazifalar turadi. Bolalarning bir qismi tez, ikkinchisi sekin o'rganadi. Buni inobatga olish zarur. Bola savodli yozishni o'rgandi, endi u chiroyli yoza olishi, o'z xatida nuqson sezsa, uni bartaraf etish ustida ishlashi kerak. Xo'sh, o'quvchilarda husnixat malakasi qanday hosil qilinadi? Ko'p yillik tajribamdan kelib chiqqan holda, bu borada o'z fikrimni bayon qilmoqchiman. Husnixat ko'proq yozuv qurollarining sozligiga bog'liq. Hozirgi paytda aksar o'quvchilar sharikli ruchkadan foydalanadi. Uning siyohi turlicha bo'lgani uchun yozuvlar ham har xillashadi. Yozuv bir xil bo'lishi uchun o'qituvchi o'quvchilar ruchkasini sozlab, daftarning siyoh enlamaydigan qalin oq varaqlisini olishi, partada to'g'ri o'tirishiga e'tibor berishi, daftar parta yuzasida 65 gradus qiyalikda joylashtirilishini nazorat qilishi, chamalash, batartiblik qobiliyatini oshirishi lozim. O'qituvchi o'quvchilar chiroyli yozishi uchun partalar oralab nazorat qilib turishi zarur. Harf elementlarini buzib yozgan o'quvchining daftari hoshiyasiga namuna yozilib, tushuntiriladi. 2-sinfning ikkinchi yarmidan o'quvchilar bir chiziqli daftarga yozadi. Bunda kichik harflarning balandligini 4 mm, bosh harfning balandligini esa 8 mm qilib yozish o'rgatiladi. 2-sinfda tez takrorlanadigan unsurli harflarni bir-biriga tutashtirishga oid mashqlarni bajarishga e'tibor berish kerak. Bunda harf qiyaligini saqlab, qo'l harakatini uzmay yozish malakasi mustahkamlanadi. Bir chiziqli daftarga ba'zi o'quvchilar harfni katta-kichik, baland-past qilib yozadi. O'qituvchi daftarni tekshirayotganida noto'g'ri yozilgan harflarni tuzatib, keyingi darsda ularning xatosini aytishi lozim. Masalan, bir o'quvchi na bo'g'inini yozishda n ni katta, a ni kichik harfda yozadi. Agar

o'quvchi chamalay olmasa, unda o'qituvchi uning qo'lidan ushlab yozdirishi kerak. Harflar qiyaligini to'g'ri saqlab (65 gradus) yozish daftarning parta ustida turishiga bog'liq. Daftarning qiyaligi o'zgarib tursa, yozuvning ham sifati buziladi. Quyida qiya va tik yozilgan yozuvning farqi o'quvchilarga ko'rsatiladi.

||||| (tik) ≠ |||||
(qiya)

Har bir darsda o'qituvchi o'quvchilar daftarining to'g'ri turganini kuzatib borishi, pastki burchagini bolalarning ko'kragi o'rtasiga to'g'rilab qo'yishi kerak. Daftar yozuvlarga to'lib borgani sari beixtiyor yuqoriga suriladi. Shu bois chap qo'l bilan daftarning yuqori tomoni bosib turiladi. 3-4-sinflarda o'quvchilar chiroyli yozishni yaxshi o'rganib olgan bo'lsa ham, muntazam tayyorgarlik mashqlarini o'tkazish lozim. Bu mashqlarni bajarishda qo'l harakatini uzmay yozish, bosh va kichik harflarni bir-biriga bog'lab yozish o'rgatiladi. Shuningdek, boshni biroz pastga egib, to'g'ri o'tirish, oyoqni bo'sh tutib, yerga qo'yib o'tirish, qo'lni to'g'ri tutish, ruchkani to'g'ri ushlab, shoshmasdan, chaplashtirmay yozish kabi qoidalarga amal qilish kerak.

Chiroyli yozuv shunchaki yozish, nusxa ko'chirish bo'lib qolmasligi kerak. Risoladagidek yozgan o'quvchilarni "Balli", "Barakalla" kabi so'zlar bilan rag'batlantirib borish zarur. Chiroyli yozuv malakasini mustahkamlash sinfxonaning yorug'ligiga, doskaning tekis hamda uning harakatlanishga mosligiga ham bog'liq.

*Husnixat darslarida quvnoq dam olish daqiqalari uchun
she'rlar:*

1

O'tiramiz o'g'il-qiz,
Barchamiz ahil-inoq.
O'rnimizdan turamiz,
Asta joyda yuramiz,
Qo'llarni ko'taramiz,
So'ngra chapak chalamiz.
Qo'llarni tushiramiz,
Boshni chapga va o'ngga
Aylantirib olamiz.
Birozgina dam olib,
Keyin yana yozamiz.

2

Qushlar uchib keldilar,
Ko'lmakchaga qo'ndilar.
U yon-bu yonga qarab,
Yana uchib ketdilar.

3

Barmoqcham, barmoqcham,
Yozishni sen tez o'rgan.

O'rganmasang yozishni
Deyman seni "Lapashang!"

4

Yoza-yoza qo'llarim toldi,
Bir ozgina yozuvim qoldi.
Dam olaman ozgina,
So'ng yozaman sozgina.

5

Elakda un elandi,
Supra unga belandi.
Xamir qordik ko'pgina,
Kulcha yopdik tezgina.

6

Shamol bo'ldi,
Yomg'ir yog'di.
Dala-dashtga
Nima bo'ldi?
Quyosh chiqdi,
Gul ochildi.

7

Bir, ikki, uch,
Barmoqlarga kirsin kuch.

8.

Baliq bo'lib suzaman,
Ayiqlik bo'lib yuraman,
Quyondan bo'lib sakrayman,
O'quvchi bo'lib o'tiraman.

9

Dutor chalaman,
Doira chalaman,
Pianino chalaman,
G'ijjak chalaman,
Raqsga tushaman,
Bir aylanib,
Joyimga o'tiraman.

10

Boqqa kirsam olmalar
Qip-qizarib pishibdi.
Silkitibdi shamollar,
Yerga to'p-to'p tushibdi.

11

Oyim yopar kulcha non,
Menga yoqar u chunon.
Bizlar o'tin tashiyimiz,
Tandir qizdirish uchun.

12

G' oq-g' oq-g' oq,
Nega pating oq?
Suvda suzaman,
Shuning uchun oq.

13

Chumchuq chuq-chuq etadi,
Donni cho'qib ketadi.
Donni cho'qsa mayli-ya,
Nega to'kib ketadi?

14

G'ozlar qo'shiq kuylaysiz: G' oq-g' oq-g' oq,
Qayerlarda o'ynaysiz, g' oq-g' oq-g' oq.
Uchib-o'ynab ko'klarda, g' oq-g' oq-g' oq.
Cho'milamiz ko'llarda, g' oq-g' oq-g' oq.

15

O yallo, yallo,
Jamalagi tillo.
Maktabga kelamiz,
"Besh" baho olamiz,
Quvonishamiz,
Uyga ketamiz.

16

Bizlar yosh bolalarmiz,

Bog'dagi gul-lolalarmiz.
Ham o'qiymiz, ham yozamiz,
Charchasak, dam olamiz.

17

Uzum uzdik bog'lardan,
Lola terdik tog'lardan.
Endi asta o'tiramiz,
Yalqovlikdan qutilamiz.

18

Gulzorimda kapalak
Guldan gulga qo'nadi.
Tutib olay deganda,
Tutqich bermay qochadi.
Agar poylab turmasam,
Gulni uzib ketadi.

19

Biz o'rmonga boramiz,
Qo'limizda boltamiz.
Daraxtlarni chopamiz,
Bir, ikki, uch, to'rt,
Ufff, charchadik...

20

To'g'ri o'tirganning,

Daftarni to‘g‘ri qo‘yganning,
Ruchkani to‘g‘ri ushlaganning
Yozuvi bo‘lar chiroyli.

21

Ruchkam deydi: Yozavergin,
Ilm konin qazavergin,
Ayab sira tindirmagin,
Meni also sindirmagin.
Qog‘ozlarda izim qolsin,
Elga aytar so‘zim bo‘lsin!

22

Chumchuq etsa pirrr,
Yuragi etib shirrr.
Qo‘rqoq quyonvoy,
Yuguradi zirrr.

23

Qarg‘a qarillarr,
Varrak varillarr,
Tarnovda suvlarr,
Oqib sharillarr....

24

Bo‘yin cho‘zib qarag‘ay,
Yon-atrofga qaragay.

Bog'dagi gul-lolalarmiz.

Ham o'qiymiz, ham yozamiz,

Charchasak, dam olamiz.

17

Uzum uzdik bog'lardan,

Lola terdik tog'lardan.

Endi asta o'tiramiz,

Yalqovlikdan qutilamiz.

18

Gulzorimda kapalak

Guldan gulga qo'nadi.

Tutib olay deganda,

Tutqich bermay qochadi.

Agar poylab turmasam,

Gulni uzib ketadi.

19

Biz o'rmonga boramiz,

Qo'limizda boltamiz.

Daraxtlarni chopamiz,

Bir, ikki, uch, to'rt,

Ufff, charchadik...

20

To'g'ri o'tirganning,

Daftarni to'g'ri qo'yganning,
Ruchkani to'g'ri ushlaganning
Yozuvi bo'lar chiroyli.

21

Ruchkam deydi: Yozavergin,
Ilm konin qazavergin,
Ayab sira tindirmagin,
Meni also sindirmagin.
Qog'ozlarda izim qolsin,
Elga aytar so'zim bo'lsin!

22

Chumchuq etsa pirrr,
Yuragi etib shirrr,
Qo'rqqoq quyonvoy,
Yuguradi zirrr.

23

Qarg'a qarillarr,
Varrak varillarr,
Tarnovda suvlarr,
Oqib sharillarr....

24

Bo'yin cho'zib qarag'ay,
Yon-atrofga qaragay.

Der u: barcha daraxtdan,
Baland akang qarag'ay.

25

Olma yedim baqalog'idan,
Anjir yedim yapalog'idan.
Olcha yedim qo'shalog'idan,
Dehqon bobomning shapalog'idan.

26

Daraxt tagin yumshatamiz,
Daraxtga suv quyamiz.
Daraxtim o'sib ketdi,
Bo'yi osmonga yetdi.

27

Ayiq asal yalabdi – ko'p, ko'p, ko'p,
Arilar ham talabdi – xo'p, xo'p, xo'p,
Yur, yordamga boraylik – tez, tez, tez,
Tartibga chaqiraylik – biz, biz, biz, biz.

28

Yo'lda yurib Sotvoldi
Yerdan tanga topvoldi.
Olib yegin, deb, makka,
Berdi uni chittakka.

29

Semizligi yostiqdaka
Sakrab-sakrab o‘ynar baqa:
“Vaq-vaq-vaq”, “qur-qur-qur”
Qanday mazza suzsang nuqul!

30

Yoza-yoza qo‘llarimiz charchadi,
O‘qiy-o‘qiy ko‘zlarimiz charchadi.
Birozgina dam olamiz,
“Besh” bahoni biz olamiz.

31

Rosa maza qish,
Qorlari kumush.
Oq kiygan atrof
Qish havosi sof.

32

Bog‘bon chiqar bog‘iga,
Cho‘pon ketar tog‘iga.
Bolarilar g‘uvullab,
Qo‘nar gul yaprog‘iga.
Suvlar shildirab oqar,
Qo‘shig‘i dilga yoqar.
Bizga shodlik keltirding,

Sovuq kunda
Mazza bunda!

41

Yoza-yoza charchadik,
Qo‘llarimiz dam olsin.
O‘qiy-o‘qiy charchadik,
Ko‘zlarimiz dam olsin.

Darslar uchun shiorlar:

1

Shoshilmaymiz, oz yozamiz,
Lekin toza, soz yozamiz.

2

O‘tirishim to‘g‘ri, soz.
Qoidaga juda mos.
Ko‘kragimni men sira
O‘tirganim yo‘q tirab.
Chiroyli yoz, yozsang xat,
Chunki bu ham zo‘r san’at.

3

Ona tilim – oy tilim,
Hikmatlarga boy tilim.
Shon tilim, shavkat tilim,

Mustaqil davlat tilim.

4

Ona tilim – jon-u dilim,
Sen-la olay chuqur bilim,
Yozuv darsin boshlaymiz,
Olg‘a qadam tashlaymiz.
Daftarlarni chiqarib
Ruchkalarini shaylaymiz.
Chiroyli yozish uchun
Bor kuchimiz sarflaymiz!

5

A‘lochilar sinfi bu
Chakki emas ishimiz.
Bir sinfga to‘planganmiz,
A‘lodir o‘qishimiz!

6

Biz sinfda anchamiz,
Lekin zo‘r sinfchamiz.
Bo‘sh kelmaymiz darslarda
Biz “besh”chimiz, “to‘rt”chimiz,
A‘lochi o‘quvchimiz!

7

O‘qish kitob ochildi,

Ko‘z nurlari sochildi.
O‘qish kitobi bizni
Yetaklar o‘g‘il-qizni.
Yetaklar bilim sari
Nurli kelajak sari.

8

O‘qituvchi:

Bugun oddiy dars emas,
Balki sinov darsidir,
O‘tib olsak sinovdan
Bu hammaga yaxshidir.
Qani, ayting, bolalar,
Kim navbatchi bo‘ladi?
Bugungi kun hisobin
Menga aytib beradi?

9

Salom, ona tili darsim,
Bilim olish maqsadim.
Kelishtirib so‘zlarni
Tuzarman ko‘p gaplarni.
Qanot bog‘lab parvozga
Ergashamiz ustozga.
Sinfim – mening gul bog‘im,

Ko'pdir do'st-u o'rtog'im.

10

Darslarimiz xilma-xil,

Ongim o'sar yilma-yil.

A'lo o'qishdir burchim

Sarf etaman bor kuchim!

11

O'qituvchi:

Shodlik to'lsin desangiz,

Yuragimga, dilimga.

A'lo o'qing maktabda

Mehr qo'yib bilimga.

12

Varaqglasam bir boshdan,

Quv nab bahrim ochilar,

Oltin harf so'zlardan

Totli ma'no sochilar.

Shuning uchun deymanki,

Kitob mening do'stimsan!

13

Maktabda doim

O'qiyman a'lo

Qiyin ishlardan

Qochmayman also.

Sport mashqlarin

Qilmayman kanda.

Kuch bilan aql

Bo'lar sog' tanda!

14

Qushlarga eng birinchi

Uchishni o'rgatarlar.

Bolalarga birinchi

O'qishni o'rgatarlar.

Katta bo'lgach, albatta,

Qushlar uchishi kerak.

Bolalar-chi, albatta,

A'lo o'qishi kerak!

15

Mening o'qib, yozganim,

Oltin-kumush qazganim,

Tilak sari uchishga

Go'yo qanot yozganim.

16

O'quvchilar:

O'qish – bu odob ilmi,

Berar bizga hayotdan saboq.

U bordirki, hayot sururli,
U bordirki, kelajak porloq.

O'qituvchi:

Ushbu dars yoqar kimga?
Qani, ayting-chi, menga?

O'quvchilar:

Sizga, bizga, hammaga,
Yoqar ushbu darsimiz.
Chunki kitob o'qishga
Havas uyg'otgan o'zingiz!

17

Biz o'qiymiz hozirda
.....nchi maktabda
A'lo o'qib, albatta,
Olim bo'lish niyatda.

18

Salom maktab, jon maktab!
Seni sevaman maqtab.
Bizga ochgin quchog'ing
Yoningda gulzor. bog'ing.

19

O'qituvchi:

Salom, aziz bolalarim,

Gul-u rayhon, lolalarim.

Qani, tinglang so‘zlarim

Jajji o‘g‘il-qizlarim.

Ona yurt egasi – siz,

Istiqlol ertasi – siz,

Bo‘ling aqli rasolar,

Ham bilimdon, donolar.

O‘quvchilar:

Bizlar yaxshi bolamiz,

Ochilgan gul-lolamiz.

Ota-ona izmidan,

Ustozlarning so‘zidan,

Bizlar also chiqmaymiz,

Darsga shay gul-g‘unchamiz!

Dam olish daqiqalari uchun o‘yinlar:

1. “Domino” o‘yini

Uni quyidagicha o‘tkazish mumkin. Bir o‘quvchi so‘z aytadi, shu so‘z qaysi harf bilan tugasa, shu harf bilan boshlangan so‘zini boshga o‘quvchi aytishi kerak. Bu o‘yin shu tarzda davom ettiriladi. Yozma tarzda ham qo‘llash mumkin. Namuna: ishla – adolatli – insofli – ilmli – inson – nargiz – zafar – rostgo‘y – yilnoma – anor – rubob.

2. “Nazoratchi harf” o‘yini.

O'qituvchi belgilangan harf asosida o'quvchilarga so'z yozishni taklif etadi. Masalan, o'qituvchi biror harfni tanlab, uni nazoratchi harf qilib belgilaydi va shu harf so'z boshida kelishiga namunalarni yozing, deb aytadi. Ishni bajarish uchun aniq 2-3 minut vaqt belgilanadi. O'quvchilar yozadilar: *shodlik, shahar, shovqin, shalola, sharshara, sharaflil, shar, sher* v.h. Belgilangan vaqtda ko'p so'z yozgan o'quvchi birinchilikni oladi.

3. "So'z tuz" o'yini.

O'quvchilarda doira ichida 8 ta harf taqdim etiladi. O'quvchilar shu harflar ishtirokida so'zlar hosil qiladilar. Belgilangan vaqtda ko'p so'z hosil qilgan o'quvchilar yoki guruh g'olib sanaladi. Bu o'yinni, ayniqsa, unli va undosh tovushlarni o'rgangandan keyin o'tkazish maqsadga muvofiq bo'ladi. Agar o'quvchilar e'tiboriga a, u, b, z, f, s, t, a harflari berilgan bo'lsa, ular bu harflarni qatnashtirib, *bu, sab, tuz, aft, saf, bas* kabi so'zlar hosil qiladilar.

4. "Keyingi bo'g'inni top" o'yini.

Berilgan bo'g'inlar ishtirokida so'z tuzish tushuntiriladi. Qaysi o'quvchi ko'p so'z tuza olsa, "besh" baho bilan mukofotlanadi. Masalan, bo bo'g'ini : *bola, bobo, bozor, bodom,*

...

bo'bo'g'in, bori, bo'liq, bo'zchi ...

sa savob, sarob, sadaqa, salom ...

5. "Egizaklar" o'yini. O'quvchilarga so'zlar tarkibida qo'sh undoshlar kelishini izohlashgach, ularni egizaklarga o'xshatish mumkinmi deyiladi. Bolalar uchun bu esda qoladigan o'yin bo'la oladi. Agar bir xil (mm, ll, ss) undosh bo'lsa, Hasan-Husan, ikki xil undosh qo'sh kelsa (nsh, st, nd) Tohir-Zuhra kabi obrazli o'xshatishlar aytilsa, o'quvchilar darrov shunday so'zlarni izlashadi, o'yin qiziqarli bo'ladi.

Namuna:

Hamma, amma, pilla, tilla, issiq, hassa. (Hasan-Husan)

Ganch, do'st, go'sht, qand, vaqt, baxt (Tohir-Zuhra)

6. "Bo'g'inlar ko'prigi" o'yini.

Ushbu o'yinni barcha o'quvchilar alohida qiziqish bilan o'ynashadi. Ba'zan katta yoshdagi o'quvchilar orasida o'tkazilganda ham yaxshi natija beradi. Hatto maktab o'qituvchilari bu o'yinni mas'uliyat bilan bajarishadi. Bolalar uni bajarish davomida mavhum fikrlaydilar. Ilgaridan o'rgangan so'zlarini xotiralarida qayta tiklab, ikki so'z uchun umumiy bo'lgan bo'g'inni aniqlashadi. O'yinni o'tkazishda "Bo'g'inlar zanjiri" o'yinidan foydalansa bo'ladi.

O'yindan namuna

I	II
Qapa (-lam)	Mohizor (-gul)
Sha...ra (-kar)	Sanqat (-diq)

7. "Kun va tun" o'yini.

O'qituvchi *uka* so'zini alohida yozib, bolalarga: "So'zni ko'rib olib, ko'zingizni yuming", – deydi va u harfini a harfi bilan almashtirib: Endi ko'zingizni oching, so'zda qanday o'zgarish bo'lganini ayting, – deydi. Bolalar *u* harfi *a* harfi bilan almashtirilganini, natijada so'z ma'nosi o'zgarganini, *aka* so'zi paydo bo'lganini aytadilar. Bu o'yin 1-2 marta o'tkazilgach, so'zlarning soni ko'paytirilishi, murakkablashtirilishi mumkin: *bola-bolg'a, ko'kat-ko'mak, sovuq-tovuq*. "Kun va tun" o'yinini har xil shakllarda o'tkazish mumkin.

8. "Par etdi" o'yini

Bu o'yin quvnoq daqiqada o'tkazishga mo'ljallangan. «Par etdi» o'yini o'qituvchi boshchiligida o'tkaziladi. O'qituvchi qush va boshqa uchadigan narsalarning nomini aytadi, bolalar «par etdi, par etdi» deb qo'llarini baland ko'tarib, pastga tushiradilar. O'yin o'rindan turgan holatda o'ynaladi. Qushdan boshqa narsa nomi aytilganda, bolalar cho'kkalab o'tirib turadilar va *ketdi, ketdi* deb aytadilar. Bu o'yin bolalarni zukkolikka, topqirlikka, hozirjavoblikka o'rgatadi.

9. "Xotira mashqi" o'yini

O'yinni uyushtirish uchun avvaldan ko'rgazma tayyorlanadi. Hozir xotira mashqi o'yini o'tkazilishini aytib, o'yinning shartini tushuntiradi. O'qituvchi ko'rgazmadagi so'zlarni ikki marta o'qib beradi. O'quvchilar uni eslab qolishga intiladi. Keyin ko'rgazma yopib qo'yiladi. Ko'p so'zni eslab qolgan va ularni yozgan o'quvchi g'olib deb topiladi va rag'batlantiriladi. Masalan: daftar, paxta, qish, bahor, kuz, kitob, soat, o'quvchi, ustoz.

O'yinni og'zaki tartibda ham o'tkazish mumkin. Masalan, bir o'quvchiga 8ta so'z o'qib beriladi: javon, kitob, parta, qo'ng'iroq, bo'r, baho, qor, qo'zichoq.

O'quvchi xotirasida qolganini takrorlaydi.

10. "O'z so'zingni top" o'yini

Sinf o'quvchilari ikki guruhga bo'linadi. Har bir guruhdagi bolalar berilgan matndan o'qituvchi bergan topshiriqqa oid so'zlarni tanlab oladi. Birinchi guruhdagi o'quvchilar matndagi ot so'z turkumiga oid so'zlarni, ikkinchi guruhdagilar sifat so'z turkumiga oid so'zlarni tanlab yozadi. Buning uchun o'qituvchi so'zlar yozilgan ko'chma doska yoki kartonni bolalarga ko'rsatadi. Har ikkala guruh ham ishga tushib ketadi, qaysi guruh

tez va to'g'ri bajarsa, o'sha guruh g'olib hisoblanadi va rag'batlantiriladi.

So'zlar: *Kartoshka, shirin, parta, baland, olma, katta, qora, kichik, tuzli, o'rik, ko'rkam, nordon, kitob, yoqutday, daftar, ko'k, bodring, achchiq, paxta, pilla, taxir, qalam, ruchka, do'ppi, bo'r, totli.*

11. "So'z ichida so'z" o'yini

Ushbu o'yin o'quvchilarning fikrlash faoliyatini o'stiradi. So'z tarkibi va so'z turkumlari va so'zning lug'aviy ma'nosini yuzasidan olgan bilimlarini mustahkamlaydi. O'quvchida har bir so'zga va tovushga alohida diqqat bilan qarash ko'nikmasi shakllanadi. Buning uchun o'qituvchi xattaxtaga bitta so'zni yozib qo'yadi. O'quvchilar ana shu so'z ichidagi tovushlar ishtirokida yangi so'zlar tashkil qiladi. Agar o'yin guruhlar o'rtasida o'tkazilsa, har bir guruh navbatma-navbat bittadan so'zni xattaxtaga yozib boradi. So'z topa olmagan guruh yengilgan hisoblanadi.

12. "Mozaika (ermak)" o'yini.

Bu o'yinda to'rt o'quvchi ishtirok etadi. Ularning har biriga 20-25 tadan bo'g'in yozilgan kartochkalar solingan konvert beriladi. Konvertda har xil bo'g'inlar o'rin oladi. Bu bo'g'inlar ishtirokida tuzilgan so'zlar ma'lum tartib bilan joylashtirib chiqilsa, qisqaroq hikoya, she'riy parcha yoki to'rtlik hosil bo'lishi mumkin. O'quvchilar ushbu o'yin orqali gapda so'zlarning bog'lanishini, so'zlarni tashkil qilishda bo'g'inning rolini bilib oladi. Har bir o'quvchiga beriladigan kartochkalar, iloji bo'lsa, alohida rangda bo'lishi zarur. Bu kartochkalarining almashib ketishi natijasida kelib chiqadigan bir qator muammolarning oldini oladi. O'quvchilar konvertlarni olib, o'yin qoidasi bilan tanishib bo'lishgandan keyin, o'qituvchi matnni o'qiydi. Qaysi o'quvchi birinchi bo'lib bo'g'inlarni to'g'ri joylashtirib o'qib bersa, o'sha g'olib hisoblanadi. Matnda bosh

narihar bo'g'inda itodalanişn zarur.

Shod-lik-ka to'l-di

Bu-gun u-yi-miz.

Qut-lug' bay-ram-dir

Yan-gi yi-li- miz.

Tinch bo'l-sin o-lam,

Bor bo'l-sin deh-qon.

To'x-tab qol-ma-sin

Hech bir te-gir-mon.

13. "Tilsim" o'yini

Tilsim o'yini bolalarning mantiqiy fikrlash qobiliyatini o'stiradi. Bu o'yinda sodda gaplarning, ba'zan qo'shma gaplarning andozasi beriladi. Gapni tashkil etishda ishtirok etayotgan har bir so'zning necha harfdan iboratligi va qaysi tovush bilan boshlanishi ko'rsatiladi. O'quvchilar gapning sxemasini kuzatib, qolgan tovushlarni topgach, gap tarkibidagi so'zlarni berilgan andoza bo'yicha to'ldiradi.

□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□	□
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Yuqorida berilgan gapda o'zbek xalq maqollaridan biri yashirilgan. O'quvchilar o'qitilgan maqollarni eslab, ushbu maqolni topadilar. Agar o'quvchilar maqolning javobini topishga qiynalsalar, har bir so'zning oxiridagi harfdan ham ko'rsatib qo'yish yoki birinchi so'zni to'liq yozib ko'rsatish mumkin: *Oltin olma, olqish ol, Olqish oltin emasmi?*

1-4-sinflarning o'qish kitoblarida o'zbek xalq maqollari o'rin olgan.

O'quvchilar ularni ushbu o'yin orqali o'zlashtirib oladi.

O'yinning sharti: Maqolni toping.

--	--	--	--

--	--	--	--	--	--

--	--	--	--	--	--	--	--

--	--	--	--	--	--

--	--	--	--	--

--	--	--	--	--	--	--	--

Savol va topshiriqlar:

- Alifbe davrida bajariladigan asosiy grafik ishlar nimalardan iborat bo'lishi kerak?
- Birinchi sinflarga husnixatni o'rganish uchun qancha vaqt ajratilishi lozim?
- Alifbe davrida o'quvchilar yozayotgan matnlarini qanday usullar bilan tahlil qilishlari mumkin?
- 3-4-sinflarda ona tili darslarining necha soati husnixatga ajratish maqsadga muvofiq?
- Me'yoriy husnixatda harflar necha gradus qiyalikda yozilishi lozim?

SINFDA VA SINFDAN TASHQARI O‘QISH METODIKASI

Sinfda o‘qish metodikasi

Tayanch tushunchalar: *sinfda o‘qish darslarining ta’limiy-tarbiyaviy ahamiyati va vazifalari, o‘qish darslarining tarbiyalovchi imkoniyatlari, o‘qish malakasi, tez, to‘g‘ri, ongli, ifodali o‘qish, analitik (bo‘g‘inlab), sintetik (sidirg‘a), avtomatlashgan (birdaniga bir nechta so‘zni ko‘rish) o‘qish, so‘z ma‘nosi, izohli o‘qish, ichdan, ovoz chiqarib o‘qish, tanlab o‘qish*

Savod o‘rgatish davri tugagach, o‘qish darslari boshlanadi va bu 1-2-3-4 sinflarda davom etadi. O‘qish darslarining asosiy vazifasi bolalarda ongli, to‘g‘ri, tez ifodali o‘qish malakalarini shakllantirib, mustahkamlab borishdir. Bolalar o‘qish darslarida “O‘qish kitobi”dagi she‘r, hikoya, masal, ertak, kichik ilmiy-ommabop maqolalarni o‘qiydilar. Matn ustida ishlaydilar. Kitob va boshqa bilim manbalari bilan ishlash ko‘nikmalari faollashadi. Asar o‘qiganlarida uning qahramonlari, ularning xatti-harakatlari bilan tanishadilar, asar mazmunini o‘rganadilar. Shu bilan birga, badiiy asarning tili, tasviriy vositalari - o‘xshatish, sifatlash, mubolag‘a, jonlantirish kabilar haqida dastlabki tushunchalar hosil qilinadi. Bular bolalarning tasavvurlarini kengaytiradi, fikrlash qobiliyatini o‘stiradi.

Sinfda o‘qish darslarining vazifalari:

1. O‘quvchilarda yaxshi o‘qish sifatlari- to‘g‘ri, tez, ongli, ifodali o‘qish malakalarini shakllantirish.
2. Bolalarda kitobga muhabbat uyg‘otish, kitobdan foydalanishga o‘rgatish.
3. O‘quvchilarda atrof-muhit haqidagi bilimlarni kengaytirish.

4. Badiiy asarlar orqali o'quvchilarga odob–axloq, mehnatsevarlik tarbiyalarini singdirish .

5. O'quvchilar nutqi va tafakkurini o'stirish.

6. Adabiy tasavvur elementlarini o'zlashtirish, sifatlash, jonlantirish va boshqalar haqidagi tushunchalarni shakllantirish.

O'qish turlarini ikkiga bo'lish mumkin: ovoz chiqarib o'qish va ichda o'qish. Ovoz chiqarib o'qish orqali matnni o'qiganda o'qish davomida yo'l qo'yilgan xato va kamchiliklar aniqlanadi. Ichda o'qishdan lug'at ustida ishlash, matn mazmuniga mos rasm chizish, savollarga javob topish, reja tuzish ishlarini bajarishda foydalanish mumkin.

O'qish inson hayotida muhim ahamiyatga ega. O'qish orqali inson borliq, jamiyat haqida bilimga ega bo'ladi. O'qishni bilmagan odamning ko'zi ojiz kishidan farqi yo'q. Boshlang'ich sinfda o'qish faoliyati barcha fan darslarida amalga oshiriladi. Lekin o'qishga o'rgatishning asosiy yo'l-yo'riqlarini o'qish metodikasi ishlab chiqadi. O'qish metodikasi kichik yoshdagi o'quvchilarning umumiy rivojlanishi, ruhiyati, xususiy metodika sohasidagi yutuqlari bilan bog'liq bo'lgan fanlar asosida shakllanib boradi. Masalan, ilgari eski maktablarda o'qish quruq yod olish metodida o'rganilgan bo'lsa, hozirgi maktablarda o'qish izohli o'qish metodida olib boriladi. Yod olish metodida matndagi so'zlarga izoh berishga, mazmunini tushuntirishga, o'qilganni qayta hikoyalashga, umuman olganda, o'qishning ongli bo'lishiga mutlaqo e'tibor berilmagan. Ularda ko'proq to'g'ri talaffuzga, ifodali o'qishga katta e'tibor berilgan. Hozir maktablarda o'qish izohli o'qish metodida olib borilyapti. Izohli o'qishga keyingi ma'ruzalarda to'xtalamiz.

O‘qish darslarida o‘quvchilar tabiat, jamiyat, odamlar hayoti, ularning o‘tmishi, hozirgi yashash tarzi, mashhur kishilar haqida, vatanning tabiati, ob-havosi, boyliklari, hayvonot dunyosi va boshqalar haqidagi bilimlarni egallaydilar. Bilim olish jarayonida ularga nisbatan munosabat uyg‘onadi. Bilim berish bilan o‘quvchi shaxsi tarbiyalanib boradi. V.A.Suxomlinskiy bu haqida shunday deydi: “Bolalar dunyoni va o‘z-o‘zini bila borish bilan birga katta avlodlar yaratgan moddiy va ma’naviy boyliklar uchun o‘zining mas’ulligini oz-ozdan bila borishlari kerak... bolaga yaxshilik va yomonlikni to‘g‘ri ko‘rish imkonini berish kerak. Yaxshilik bolalarda quvonch, zavq, hayajon, ma’naviy go‘zallikka erishish ishtiyoqini hosil qiladi; yomonlik qahr-g‘azab, murosasizlik uyg‘otadi, haqiqat va adolat uchun kurashga chorlovchi ma’naviy kuchga to‘ldiradi”.

Sinfda o‘qish darslari quyidagi vazifalarni bajaradi:

1. O‘qish malakasini takomillashtirish. O‘quvchilarda yaxshi o‘qish sifatlari: to‘g‘ri, tez, ongli, ifodali o‘qish malakalarini shakllantirish.

2. Bolalarda kitobga muhabbat uyg‘otish, kitobdan foydalanishga, undan kerakli bilimni olishga, ya’ni kitob bilan ishlashni biladigan, chuqur fikrlovchi, sermulohaza kitobxonlarni yetishtirish.

3. O‘quvchilarning atrof-muhit, borliq haqidagi bilimlarini kengaytirish, dunyoqarash elementlarini shakllantirish.

4. O‘quvchilarni axloqiy-estetik va mehnatsevarlik ruhida tarbiyalash.

5. O‘quvchilarning nutqi va tafakkurini o‘stirish.

6. Adabiy tasavvur elementlarini shakllantirish.

Bu vazifalarni bajarishning aniq yo'li bo'lishi zarur.

Yaxshi o'qish malakalarining sifatlari va ularni takomillashtirish yo'llari.

Yaxshi o'qish malakalarining sifatlariga to'g'ri, tez, ongli va ifodali o'qish kiradi va ular o'qish darslarida o'zaro bog'liq holda takomillashtiriladi, bu to'rt o'qish sifati bir-biri bilan uzviy bog'liq. Ongli o'qish asosiy hisoblanadi, chunki o'quvchi o'zi o'qisa-yu, o'qiganini anglamasa, bunday o'qish talabga javob bermaydi, o'qiganini tushunmaslikka olib keladi. To'g'ri o'qish ongli o'qishga xizmat qiladi. Tez, to'g'ri, ongli o'qish ifodali o'qishning asosi hisoblanadi. Yaxshi o'qish sifatlarini egallash maktabda barcha fanlarni muvaffaqiyatli o'zlashtirishning sharti sanaladi.

O'qish malakasi murakkab malaka bo'lib, uning shakllanish jarayonini metodist T.G.Yegorov 3 bosqichga bo'ladi:

1. Analitik bosqich (o'qish). Savod o'rgatish jarayoniga to'g'ri keladi. Unda bolalarda so'zlarni bo'g'inlab o'qish malakasi shakllantiriladi.

2. Sintetik bosqich (o'qish). Bu bosqichda so'zni sidirg'a o'qish malakasi shakllantiriladi. Bunda so'zni ko'rish bilan uning tovush qismi idrok qilinadi. So'zning talaffuzi bilan ma'nosini anglash mos keladi. Sidirg'a o'qishga o'quvchilar asosan 3-sinfda o'tadilar.

3. Avtomatlashgan o'qish. Bu o'qishda o'quvchi so'zning bosh qismiga qarab o'qib ketaveradi. Bu usulda o'qishga o'quvchilar mutolaaning keyingi yillarida erishishlari mumkin. 4-sinfda ba'zi o'quvchilarning o'qishi avtomatlashadi.

O'qish darslari shunday tashkil qilinishi kerakki, mazmunini tahlil qilish yaxshi o'qish malakalarini takomillashtirishga yo'naltirilsin.

Yaxshi o'qish malakasining sifatlaridan biri to'g'ri o'qishdir. To'g'ri o'qishga bir nechta metodist olimlar ta'rif berganlar:

K.Qosimova: "To'g'ri o'qish xato qilmasdan, yanglishmasdan o'qishdir". Shu ta'rifni kengaytirib, to'g'ri o'qish so'zning tovush-harf tarkibini, grammatik shaklini buzmasdan, so'zdagi biror tovush yoki bo'g'inni tushirib qoldirmasdan, ortiqcha tovush yoki bo'g'in qo'shmasdan, harflarning o'rnini almashtirmasdan, so'zning urg'usiga rioya qilib o'qish to'g'ri o'qishdir, deyish mumkin.

M.Odilova, T.Ashrapova: "Adabiy talaffuz normalariga qo'yilgan barcha talablar to'g'ri o'qish ko'nikmasiga ham taalluqlidir", deyishadi. Demak, olimlarning fikricha, materialni adabiy talaffuz normalariga rioya qilgan holda o'qish to'g'ri o'qish deyiladi.

Rus metodisti Yakovleva: "To'g'ri o'qish bu materialni tovush tomonidan xatosiz va bir tekisda ravon nusxa ko'chirishdir".

Har 3 ta ta'rifning mohiyati bir xil. Ya'ni to'g'ri o'qish so'zning tovush tarkibini grammatik shaklini buzmasdan, adabiy-orfoepik talaffuz normalari asosida o'qishdir. Boshlang'ich sinf o'quvchilari to'g'ri talaffuz bilan matn ma'nosini puxta sintez qilishga qiynaladilar. O'qish ko'nikmalarini takomillashtirish uchun asar ustida ishlashni o'qitish bilan birga amalga oshirish zarur.

O'qish jarayonida xatolar turli sabablarga ko'ra kelib chiqadi:

1. So'zni talaffuz qilish bilan uning ma'nosini tushunish o'rtasida puxta sintez bo'lmagani uchun, ya'ni bola oldin so'zni tovush tomonini ko'radi, uni talaffuz qilishga harakat qiladi va ma'nosini e'tibordan chetda qoldiradi.

2. So'zlar ko'p bo'g'inli (murakkab bo'g'in tuzilishidagi so'zlarni o'qishda), ya'ni so'zning tovush tarkibi murakkabligi uchun tez o'qiyman deb xatoga yo'l qo'yadilar.

3. To'g'ri o'qish yorug'likka, matn shriftiga, bolaning ko'rish sezgisiga ham bog'liq.

To'g'ri o'qishni ta'minlash uchun o'qituvchi quyidagilarga rioya qilishi kerak:

1. Matnni o'qishdan avval o'qilishi qiyin, tuzilishi murakkab so'zlarni, birikma va gaplarni aniqlashi, ular ustida ishlash usullarini belgilab olishi lozim.

2. Ma'nosi tushunarsiz so'zlarni aniqlab olishi kerak.

3. Matnni yaxshi, o'rta, yomon o'qiydigan o'quvchilarga o'qitiladigan qismni oldindan belgilab chiqishi mumkin.

4. O'qituvchi nazorati ostida o'quvchilar o'qishni doimiy mashq qilishi lozim.

5. Xato qilishi mumkin bo'lgan o'rinni belgilab olishi shart.

Xato o'qishni bartaraf etish yo'llari:

1. Tuzilishi murakkab so'zlarni xattaxtaga yoki kartonga bo'g'inlarga bo'lib yozish, oldin o'quvchilarga ularni bo'g'inlab, so'ng sidirg'a o'qishni mashq qildirish.

2. So'z ma'nolarining sinonimini, antonimini keltirib yoki gap ichida qo'llab tushuntirishi.

3. Xatcho'pdan foydalanish. Xatcho'p diqqati tarqoq bolaga, ko'rish sezgisi past o'quvchiga juda foydali.

4. Xato o'qishi mumkin bo'lgan o'rindan o'quvchini ogohlantirish.

5. Kesma harf va kesma bo'g'indan foydalanish.

6. To'g'ri o'qish uchun sharoit yaratish.

7. Shivirlab va ichda o'qishdan foydalanish.

O'quvchilar yo'l qo'yadigan xatolar 2 xil:

1. So'z ma'nosini noto'g'ri anglashga olib keluvchi xatolar (urg'uni noto'g'ri qo'yib o'qish tufayli).

2. So'zlarni o'qib olishga xalal beradigan xatolar.

Xatoni quyidagicha to'g'rilash usulidan foydalaniladi:

1. So'z oxiridagi qo'shimchani noto'g'ri o'qisa, o'qishdan to'xtamasdan to'g'rilash.

2. O'qish paytida gapning mazmuni buzilib ketsa, o'qib bo'lgach qaytadan o'qitish yo'li bilan to'g'rilash.

O'qish malakasining sifatlari: to'g'ri, tez (me'yorida), ongli va ifodali o'qish. Tilshunos K.Qosimova aytganidek: "Tez o'qish normal tezlikda o'qishdir". K.D.Ushinskiy tez o'qish matnni tushunishdan ajralib qolmasligi lozimligini ta'kidlaydi. O'qish tezligi matnni tushunish tezligi bilan muvofiq ravishda o'qishi kerak. Tez o'qish ongli idrok etishni ta'minlaydigan o'qishdir. Og'zaki nutq tempiga mos keladigan o'qish tempi normal tezlik hisoblanadi. O'ta tez o'qish va o'ta sekin o'qish matn mazmunini tushunishni qiyinlashtiradi. O'qish tezligi bir daqiqada o'qiladigan so'zlar miqdori bilan belgilanadi.

Savol va topshiriqlar:

- Sinfda o'qish darslarida o'quvchilarga qanday bilimlar beriladi?
- O'qish darslarining tarbiyaviy ahamiyatini ayting.
- O'qish darslarining asosiy vazifalari nimalardan iborat?
- Yaxshi o'qish malakasining sifatlari deganda nimani tushunasiz? Ular o'zaro qanday aloqada?
- To'g'ri o'qish nima? Xato o'qishni keltirib chiqaradigan sabablarni ayting.
- To'g'ri o'qishni ta'minlovchi shartlarni sanang.
- Tez o'qish nima? Unga erishishning metodik usulini ayting.
- O'quvchilarning o'qish sur'atiga qo'yiladigan dastur talablarini ayting.
- Ongli o'qish haqida gapirib bering.
- Ifodali o'qish, uning ahamiyatini ayting.
- Ifodali o'qishga o'rgatish shartlarini ayting.
- Ifodali o'qish malakasini shakllantirish shartli ravishda necha bosqichga bo'linadi. Har bir bosqichning vazifalarini ayting.
- O'qish turlarini ayting.
- O'qish darslarining ta'lim-tarbiyaviy ahamiyati nimadan iborat?
- Yaxshi o'qish malakasi sifatlarini ayting.
- O'qish malakalaring rivojlanishida yaxshi o'qish malakasi sifatlari o'rnini ayting.
- To'g'ri o'qish uchun nimalarga e'tibor berish lozim?

Boshlang'ich sinflarda badiiy asar tahlili va uning metodik shartlari

Respublikamiz mustaqillikka erishgandan so'ng, boshlang'ich sinflar uchun yangi dastur va darsliklar yaratildi. O'qish dasturlarida badiiy asarni tahlil qilishga ko'proq ahamiyat berilib, matn ustida ishlash yuzasidan xilma-xil topshiriq turlaridan, texnika vositalaridan foydalanishga ko'proq e'tibor beriladi.

Badiiy asar quyidagi muhim metodik qoidalar asosida tahlil qilinadi:

1. Asar mazmunini tahlil qilish va to'g'ri, tez, ongli, ifodali o'qish malakasini shakllantirish bir jarayonda boradi.

2. Asarning g'oyaviy-tematik ma'nolarini uning obrazlari, syujet chizig'i, qurilish va tasviriy vositalarini tushuntirish o'quvchilarning shaxs sifatida umumiy kamol topishiga, bog'lanishli nutqning o'sishini ta'minlaydi.

3. O'quvchilarning hayotiy tajribasiga tayanish asar mazmunini ongli idrok etishning asosi va uni tahlil qilishning zaruriy sharti hisoblanadi.

4. Sinfda o'qish o'quvchilarning bilish faoliyatini aktivlashtirish va atrof muhit haqidagi bilimlarni kengaytirish vositasi hisoblanadi.

Asarni tahlil qilishda uning hissiy ta'sirini ham hisobga olish zarur. O'quvchi matnni o'qibgina qolmay, muallif hayajonlangan voqeadan hayajonlansin. Matnni tahlil qilishda o'quvchilarda fikr uyg'onsin, ularda estetik didni tarbiyalasin.

Boshlang'ich sinflar "O'qish kitobi"da turli janrdagi badiiy va ilmiy-ommabop maqolalar berilgan. Sizga ma'lumki, badiiy asarda hayot obrazlar orqali aks ettiriladi. Uning markazida inson, uning tabiat va jamiyatga munosabati turadi. Badiiy asarda borliqni, voqelikni obrazlar vositasida tasvirlash, obyektiv

mazmun va subyektiv bahoni aniq materialda berish haqidagi qoidalar metodika uchun katta nazariy-amaliy ahamiyatga ega. Birinchidan, asar ustida ishlashni muallifning asarida tasvirlangan voqealarga munosabati o'qituvchining diqqat markazida turadi. O'quvchilar voqelikni obrazlar orqali tasvirlashning o'ziga xos xususiyatlarini sekin tushuna boshlaydilar. Ikkinchidan, har qanday badiiy asarda aniq tarixiy voqelar tasvirlanadi. Asardagi voqealarga tarixiy yondoshilgandagina asarga haqqoniy baho berish mumkin. Uchinchidan, yozuvchining hayoti va qarashlari bilan o'quvchilarning yoshlariga mos ravishda tanishtirish maqsadga muvofiq. To'rtinchidan, badiiy asarni tahlil qilishda o'quvchilarni asarning g'oyaviy yo'nalishini tushunishga o'rgatish muhimdir.

Psixolog olimlarning ko'rsatishicha, badiiy asarni idrok etish uchun uni tushunishning o'ziga yetarli emas. Asarni idrok etish murakkab jarayon bo'lib, unda tasvirlangan voqelikka qandaydir munosabatning yuzaga kelishini o'z ichiga oladi. Kichik yoshdagi o'quvchilar adabiy qahramonga ikki xil munosabatda bo'ladi:

1. Adabiy qahramonga emotsional munosabat.
2. Elementar tahlil qilish.

Asarda qatnashuvchi shaxslarga baho berishda o'quvchilar o'z shaxsiy tushunchalaridan foydalanadilar. Qahramonning boshqa fazilatlarini baholash uchun ularda so'z boyligi, tajriba yetishmaydi. O'qituvchining vazifasi o'quvchilar payqay olmagan sifatlarni ko'rsatish va o'quvchilar nutqiga kiritishdir.

Savol va topshiriqlar:

- Badiiy asar qanday muhim metodik qoidalar asosida tahlil qilinadi?
- O'qish jarayonida o'quvchilar badiiy asar mazmunni to'g'ri tushunishida nimalarga ahamiyat berishi lozim.

- Badiiy asarlarda qanday g'oyalar ilgari surilgan bo'ladi?
- Asarni tahlil qilishda nimalarga e'tibor berish kerak?
- Badiiy asar qahramonlarining fazilatlarini baholashda nimalarga e'tibor berishi zarur?

O'qish malakalarining sifatlari: to'g'ri, tez, ongli, ifodali o'qish. O'qish malakalarini shakllantirish jarayonini takomillashtirish yo'llari. Ifodali o'qish metodikasining asoslari

I-IV sinf o'quvchilarining o'qish darslarida bilimlari puxta va har tomonlama rivojlangan bo'lishi uchun ularning o'qish sifatiga ega bo'lishi muhim ahamiyatga ega. O'qish sifati quyidagilardir: to'g'ri o'qish, tez o'qish, ongli o'qish va ifodali o'qish.

O'qish sifatlari bir-birga bog'liq ravishda takomillashib boradi. Ya'ni, to'g'ri o'qishni takomillashtirish ustida ishlash o'qish tezligini oshiradi, u o'z navbatida o'qishning ongli bo'lishiga imkoniyat yaratadi. Ongli o'qish ifodali o'qishga zamin yaratadi.

O'qilayotgan so'zdagi harflarning o'rnini almashtirmaslik, gapda so'zni tushirib qoldirmaslik, tovushni, bo'g'inni, so'zni qayta takrorlamaslik, so'zda bo'g'inlarning, tovushlarning, gapda so'zlarning o'rnini almashtirmaslik to'g'ri o'qish sanaladi.

O'qish tezligi deganda ongli idrok etishni ta'minlaydigan o'qish tushuniladi. Og'zaki nutq tempiga mos keladigan o'qish tezligi me'yoriy tezlik hisoblanadi. Tez o'qish bir daqiqada nechta so'z o'qish bilan belgilanadi. Masalan, bir daqiqada 1-sinfda 20-

25 ta soʻz, 2-sinfda 35-50 ta soʻz, 3-sinfda 60-75 ta soʻz, 4-sinfda 80-95 ta soʻz oʻqilishi maqsadga muvofiq.

Ongli oʻqish oʻqilgan matnning mazmunini, badiiy asar vositalarini va qahramonlarni tushunib oʻqishdir. Oʻquvchilarni matnni ongli oʻqiganlarini matn yuzasidan berilgan savollarga oʻquvchilarning bergan javoblari va qayta hikoyalashlari orqali bilib olish mumkin. Ongli oʻqishni taʼminlovchi ish turi lugʻat bilan ishlash usulidir. Bunda maʼnosi qiyin boʻlgan soʻzlarga izoh beriladi, maʼnosi tushuntiriladi. Lugʻat ustida ishlash ongli oʻqishga zamin yaratadi. Soʻzlarning maʼnosini izohlashda mazkur soʻzlarning sinonimlari keltiriladi: fazo-osmon kabi. Baʼzi hollarda soʻz gap ichida tushuntiriladi.

Ifodali oʻqish ovoz chiqarib oʻqishning asosiy xususiyatidir. Adabiy asar matnidagi soʻzlarni toʻgʻri talaffuz qilib, asarda ifodalangan muallif fikrini, asar qahramonlarining ichki kechinmalarini va ruhiy holatini anglab, tushunarli va taʼsirchan qilib oʻqish ifodali oʻqish deyiladi.

Ifodali oʻqishning asosiy vazifasi asarning mazmunini va emotsionalligini tovush orqali oʻquvchilarga yetkazishdir. Ifodali oʻqishning elementar vositalari quyidagilardir:

1. Tinish belgilariga rioya qilish.
2. Soʻzlar va gaplar orasidagi pauza.
3. Logik urgʻularning toʻgʻri qoʻllanilishi.
4. Oʻqish tempi va ritmiga rioya qilish.
5. Intonatsiyaga rioya qilib oʻqish.

Boshlang'ich sinfda o'qish sur'atiga qo'yiladigan talablar hamda o'quvchilarining o'qish sur'atini oshirish metodlari:

Nutq o'stirish: lug'atni boyitish, so'z birikmasi, gap, bog'lanishli hikoya tuzish.

Umumlashtirish: yangi harfni jadvalga qo'yish, yangi o'rganilgan tovushni unli va undoshga kiritish, yangi harfni ilgari o'rganilganlar bilan qiyoslash, tovush va harfning ahamiyatini takrorlash va hokazo.

O'rganilganlarni mustahkamlash darsida yangi tovushni ajratish, yangi harf bilan tanishtirish, mashqidan tashqari barcha ish turlaridan foydalaniladi, shuningdek, qo'shimcha so'zlar va matnlar bilan ishlanadi; matnni o'qish va tahlil qilishga, ko'rgazma vositalar bilan ishlashga (harfni terish karton, magnit doskasi, abak, sirli mato, rasmlar va b.) nutq o'stirishga, o'yinlar va qiziqarli materiallarga, ilgari o'rganilgan tovushlar va harflarni takrorlab mustahkamlashga alohida ahamiyat beriladi, tarqatma materiallardan ham foydalaniladi.

Birinchi uchragan so'zlar bilan ishlash: ochiq bo'g'inlar bir undosh bilan tuziladi va o'qiladi, yopiq bo'g'in esa unli bilan tuzilgan ochiq bo'g'inni o'qib keyingi undosh o'qiladi va so'z to'liq o'qiladi.

Yangi so'z urg'usi qo'yilgan holda beriladi, bu uni o'qishga, bo'g'inlab o'qishdek sintetik o'qishga (so'zni butunligicha o'qishga) yordam beradi. Yangi so'zni doskada katta bosma harflar bilan yozish, o'quvchilarga o'qitish tavsiya qilinadi. So'z shivirlab o'qiladi, kesma harf bo'g'in bilan yoziladi.

Sujetli (rasmning asosiy mazmunini bildiradigan) rasmga qarab o'qituvchi yordamida, uning yo'llovchi so'roqlari asosida hikoya tuzish, undan gapni ajratish va analiz qilish.

Yangi bo'g'in, so'z tuzishda harf terish matosi, magnit doskasi, sirli mato kabilarning va yangi so'zni doskada va daftarda «yasash»ning ahamiyati juda katta. O'qish uchun xilma-xil bosma materiallardan qanchalik ko'p bo'lsa, ulardan turli xil mashqlar tuzishda foydalanilsa, o'qish shunchalik ongli, qiziqarli bo'ladi, malaka puxta shakllantiriladi.

Bola endigina o'qiy boshlagan bosqichda ularni qatorni yo'qotmaslikka, shuningdek, hatto, so'zdagi keyingi harfni, keyingi so'zni yo'qotmaslikka o'rgatish juda muhimdir. Bu vazifani savod o'rgatishning boshlang'ich bosqichida xatcho'p (o'qiyotgan betni belgilab quyish uchun kitob ichiga solib qo'yiladigan qog'oz yoki lentacha) va tayoqcha bajaradi. O'qilayotgan qatorni kuzatib borish ko'nikmasi sinf o'quvchilaridan o'rtog'ining xatosini to'g'rilashni talab qilish bilan ham erishiladi. O'quvchilar bu talabni qizg'anib bajaradilar, shu yo'l bilan ularda darsga, o'qishga e'tibori jalb etiladi.

Savod o'rgatishning birinchi kunlaridanoq o'qish ongli bo'lishi, bolalarni ongli o'qishga o'rgatish juda muhim. So'roqlar yordamida o'qilganlarni bola qanday tushungani aniqlanadi, tekshiriladi. O'qishdan oldin o'tqazilgan tayyorlov suhbat ham, o'qilgan matn yuzasidan o'tqazilgan suhbat ham shu maqsadga - ongli o'qish uchun xizmat qiladi. Sharoitga qarab, bolalarga nimanidir o'qishni talab qiladigan muammoli holatni yaratish ham zarur. Bunday muammoli holatning javobini «Alifbe»dan yoki harf terish matosidan o'qiladigan topishmoq yaratishi mumkin. Bunday maqsadni muammoli savolni keltirib chiqaradigan taxminiy suhbat yordamida ham amalga oshiriladi. Masalan, «qishda qushlar qayerga uchib ketadilar?» (harf terish matosida: «Issiq o'lkalarga uchib ketadilar».) Mana shu kabi tayyorlov mashg'ulotlari o'qishning yuqori darajada ongli bo'lishini

ta'minlaydi va shu bilan birga, bolalarda o'quv mehnati o'zlashadi, ularni qiziqtiradi.

Ongli o'qishni ifodali o'qishdan ajratib bo'lmaydi. Ammo analitik o'qishning birinchi bosqichida ifodali o'qish mumkin emas, chunki bolalar so'zda urg'uli bo'g'inni ajrata olmaydilar, tugallangan intonatsiyani, so'roq intonatsiyasini, hatto, orfoepik to'g'ri o'qishni ham bera olmaydilar. Shuning uchun analitik o'qish bosqichida so'zni yaxlit, orfoepik qayta o'qish tavsiya qilinadi. Bunday qayta o'qish to'g'ri intonatsiyaga, ifodalilikka rioya qilib o'qishga o'rgatibgina qolmay, o'qishning ongli bo'lishiga ham yordam beradi.

Savol va topshiriqlar:

- O'qish sifatiga ega bo'lish uchun nimalarga e'tibor berish lozim?
- O'qish tezligi deganda nimani tushunasiz?
- Ifodali o'qishning asosiy vazifalari nimalardan iborat?
- O'qish jarayonida muammoli holatni yaratish nima uchun muhim?
- Ifodali o'qishning elementar vositalari qaysilar?

O'qish darslarida ta'limiy vositalardan foydalanish metodikasi

Ta'limiy vositaga darslik, tarqatma materiallar, doska, turli ko'rgazmali materiallar, suratlar, jadvallar, elektron qurilmalar, metodik qo'llanmalar kiradi. Shulardan darslik boshqalariga nisbatan yetakchi ahamiyat kasb etadi.

O'qish darslari boshlang'ich sinf o'quvchilarini har tomonlama komil insonlar sifatida tarbiyalashda muhim ahamiyat

kasb etadi. Darslarni samarali tashkil qilish jarayonida ta'limiy vositalar muhim ahamiyat kasb etadi. O'qish kitoblari o'z ichiga "Ona bitta, Vatan yagona", "Xalq og'zaki ijodi", "Oltin kuz", "O'tmishni o'rganish – burchimiz", "Kumush qish", "Vatan posbonlari", "Tengdoshlar", "Ulug'lardan o'rganmoq – oqillik", "Bahor manzarasi va mehnat", "Ma'naviyat – qalb quyoshi", "Tabiatni seving va asrang", "Go'zal fazilat – inson husni", "9-may – Xotira va qadrlash kuni", "Yoz – o'tadi soz", "Yoz manzarasi va mehnat" kabi bo'limlarni o'z ichiga oladi va bu bo'limlar mavsumiylik tamoyili asosida tartiblangan. Mazkur bo'limlardan o'rin olgan qiziqarli she'r, hikoya, ertak, maqol, topishmoq va rivoyat, ilmiy ommabop asarlar bola yoshiga mos bo'lib, ular o'quvchilarda Vatanga, mehnatga, milliy istiqlol g'oyalariga sodiqlik, mehnatsevarlik, halollik, rostgo'ylik kabi sifatlarni shakllantirishda katta tarbiyaviy, ma'rifiy ahamiyatga ega.

Biz quyida ta'limiy vositalardan foydalanish metodikasini yoritishga harakat qilamiz: "Yilnomadan", "Oltin kuz", Tolib Yo'ldoshning "Kuz kelganda", Anvar Obidjonning "So'nggi axborot", Mahmud Murodovning "Olma", Yusuf Shomansurning "Kuz", Malik Murodovning "Bobur va kabutarlar", "Yer tagida ilon qimirlasa, biladi", Quddus Muhammadiyning "Men dadamga yordamchi", Hakim Nazirning "Bebaho boylik", Nurmat Maqsudiyning "Ilmli ming yashar", O'tkir Hoshimovning "Xazonchinak", Abdusodiq Irisovning "Qo'shterak", K.Ersarinning "Va'da berdi" asarlari.

Yuqorida nomlari zikr etilgan barcha asarlar kuz, tabiat va mehnat mavzulari bilan chambarchas bog'liq bo'lib maktab o'quvchilarini yilning eng ko'rkam fasli hisoblanadigan bahor xususidagi fikrlarini kengaytirish, ularning nutqini o'stirish,

dunyoqarashini o‘stirish nuqtai nazaridan muhim ta’limiy va ma’naviy ahamiyatga ega. 4-sinf o‘quvchilari bu mavzularni o‘qish asnosida bahor faslida tabiatda, insonlar orasida bo‘ladigan o‘zgarishlar, mehnat jarayonlari, an’analar va milliy qadriyatlar bilan yaqindan tanishish imkoniyatlariga ega bo‘ladilar. Ularda estetik did, o‘zgacha bir shijoat va g‘ayrat, hayotga muhabbat hislari, so‘z san’atiga oshnolik, shaydolik fazilatlari tarbiyalanadi.

Bo‘lib o‘tdi qishloqda,

Kecha zo‘r shamol.

Natijada ro‘y berdi,

Anchayin kor-hol.

Uzum boshi aylanib,

Bo‘p qoldi kasal.

Shoxdan yiqilib olma,

Yotibdi o‘sal.

Anvar Obidjonning “So‘nggi axborot” she’rida lirik qahramon shoirning o‘zi, u tabiatda sodir bo‘layotgan o‘zgarishlarni katta bir ishtiyoq, zavq bilan kuylaydi. O‘z navbatida, bu shavq beixtiyor o‘quvchilarga ko‘chadi.

Hatto gilos lat yedi.

Bo‘lsa ham abjir.

To‘qnashuvda anhorga,

Chaplandi anjir.

Shamollatdi qornini,

Oshqovoq polvon.

Pachoc qildi burnini,

Mulla baqlajon.

Shu o'rinda ta'limiy vositalardan foydalanishda tavsiya sifatida boshlang'ich sinflarga mo'ljallangan dars-ishlanmasini keltiramiz:

Mavzu: Tabiat bilan suhbat

Maqsad: Ta'limiy-o'quvchilarning o'qish sur'atini oshirish, ifodali o'qish malakalarini o'stirish.

Tarbiyaviy: O'quvchilarni ona tabiatga muhabbat ruhida tarbiyalash.

Rivojlantiruvchi: O'quvchilarning dunyoqarashini rivojlantirish, fikr doirasini kengaytirish.

Dars jihozi. Rasmlar, darslikdagi matn, tarqatma materiallar.

Tashkiliy qism amalga oshiriladi.

Oldingi mavzu so'rab, o'quvchilar bilimi baholanadi va keyingi mavzu bilan bog'lanadi.

Yangi mavzu bayoni:

O'qituvchi matnni o'zi ochib beradi, so'ngra bir necha o'quvchiga matnni navbat bilan o'qitadi.

Tanlab o'qish amalga oshiriladi.

O'qituvchi. Bo'ronning nutqi berilgan o'rinni topib o'qing.

O'quvchi. Kuchda menga teng keladigani yo'q. Men qudratliman. Istasam, dov-daraxtlarni ildizi bilan sug'urib tashlayman. Xohlasam, tog'ni talqon qilaman. Istasam, bog'larni soyga uloqtiraman. Istasam, quyosh yuzini to'sib, daryolar o'zanini o'zgartira olaman. Ha, men ana shunday dahshatliman.

O'qituvchi. Jalaning tilidan aytilgan so'zlari berilgan o'rinni topib o'qing.

O'quvchi. Jahlim chiqib, qahrim qo'zib, bir quysam bormi, bo'ronni tinchitaman, yer yuzini suvga bostiraman. Hech kim qochishga joy topa olmay qoladi.

O'qituvchi. Daryoning tilidan aytilgan so'zlari berilgan o'rinni topib o'qing.

O'quvchi. Dunyoda eng zo'r menman. Bo'ron ham, jala ham faqat menga qo'shilsagina kuchli bo'ladi. Aks holda jala, seni yer o'z qa'riga yutib yuboradi.

O'qituvchi. Odamning fikri ifodalangan o'rinni topib o'qing.

O'quvchi. Bo'ron ham, jala ham, daryo ham, quyosh ham insonning do'stligi oldida ojizdir. Agar barcha insonlar o'zaro do'st-birodar bo'lib yashasalar, ular uchun na bo'ron, na daryo, na jala va na quyosh hech qanday qo'rqinchli kuch hisoblanmaydi.

O'qituvchi darsni samarali tashkil qilish, uning o'quvchilar xotirasida uzoq vaqt saqlanib qolishini ta'minlash maqsadida asarni rollarga bo'lib o'qitadi. Yaxshi va ifodali o'qishni amalga oshirgan o'quvchilar rag'batlantiriladi.

Mustahkamlash uchun savol va topshiriqlar:

- Bo'ron qanday oqibatlariga olib keldi?
- Jalaga qarshi nima uchun va qanday kurashdilar?
- Daryo bizning hayotimizda qanday ahamiyatga ega?
- Quyoshga sizning munosabatingiz qanday va nima uchun?
- Inson nega do'stlikni hamma narsadan ustun qo'yadi?

Darsni yakunlash. Baholar e'lon qilinadi, vazifa beriladi, ilg'orlar rag'batlantiriladi.

She'rni o'rganish darslarida asosiy ish turi ifodali o'qish hisoblanadi. O'quvchi she'rning asosiy (g'oyaviy) mazmunini tushunsagina, uni ifodali o'qiy oladi. Shuning uchun she'rning tahlilida uning mazmunini o'quvchilarga tushuntirish lozim. She'riy asarlarni tahlil qilishda, asosan, hikoya, ertak, masalni tahlil qilishdagi ish turlaridan foydalanish mumkin. G'ayratiyning "Boychechak" she'riy hikoyasi mazmuni savollar yordamida o'rganilishi va tushunarli bo'lishi mumkin. Ammo lirik she'rni tahlil qilish o'qituvchidan katta mahorat talab qiladi. Lirik she'rni o'qish darsida eng asosiy ish turi uni his-hayajon bilan ifodali o'qishdir. She'r ifodali o'qilgach, undagi tushuntirilishi zarur bo'lgan so'z va iboralar ikki-uch so'z bilan izohlanadi.

Bahordan berding darak,

Oson bo'lmadi kutmak.

Senga talpingach yurak,

Sevgan gulim, boychechak.

Yerdan tortqilab quyosh,

Siynang uzra qo'ydi bosh.

Yasantirding tog'-u tosh,

Chiroyda sen oy chechak.

She'rni o'qishdan oldin ba'zan unda tasvirlangan yil fasllari haqida suhbat o'tkaziladi yoki she'r mazmunini tushunish uchun o'quvchilar bilishi lozim bo'lgan voqealarni o'qituvchi - aytib beradi. Ba'zi she'rlarni o'qishga o'quvchilarni uzoqroq tayyorlash lozim. Masalan, G'ayratiyning "Boychechak", «Bahor» she'rlarini

o'qishdan oldinroq tabiatni kuzatish, bog'ga, qir-adirlarga ekskursiya o'tkazish maqsadga muvofiq.

Seni ko'rdim bog'larda,
Baxmal adir, tog'larda.
Yam-yashil o'tloqlarda,
Sen husnda boy chechak.

Boshlang'ich sinflarda ko'rgazmali ta'limning asosiy formasi lirik she'rni ifodali o'qish hisoblanadi. Lirik she'rni ham, she'riy hikoyani ham o'quvchilar hayajon bilan yaxlit idrok etishlariga erishish muhimdir. Shuning uchun she'r birinchi marta o'qilganda hech qanday tushuntirish berilmaydi. She'r o'quvchilarga qanday ta'sir qilganini hisobga olish, bilish zarur. O'qituvchi she'rni shunday ifodali o'qishi kerakki, bolalar uning asosiy mazmunini anglasinlar, ularga jonli so'z kuchliroq ta'sir etsin.

Masalan, Yusuf Shomansurning "Kuz" she'rini ifodali o'qishdan foydalangan holda o'qituvchining o'zi namuna sifatida quyidagicha o'qib beradi:

Bizda yashab, qolmay armoni,
Uchib o'tar turna karvoni.
Yer-u ko'kni qoplab suroni,
Xush qol, kuz!
Suvlar oqar sokin va tiniq,
Baliqlarning sharpasi aniq.
Eshitilar, oqshom suvga chiq,
Go'zal kuz!

O'qish oddiy bo'lishi kerak. O'qiyotganda tabiiy zavq-shavq, shodlik, xursandlik, qahr-gazab hissini qichqiriq ovoz bilan yoki mayin muloyim ohangda soxta ifodalashga yo'l qo'ymaslik zarur. Bolalar she'mi o'qiganda, she'riy satrga rioya qilishlari, she'r ritmini buzmasliklariga erishish lozim.

Bog'larda g'arq pishgan olmalar,

Yuzlarida shakar o'rmalar.

Terib olinadi tonnalar,

Har gal kuz!

Hali bog'lar hosilga serob,

Chanoqlarda oltin behisob.

Demak, do'stlar, bizga ham shu tob,

Mahtal kuz!...

Biz 3-sinfda noan'anaviy shakldagi umumlashtiruvchi darsni tashkil etish bo'yicha metodik tavsiyalarimizni quyidagi ishlanmamizda yoritib bermoqchimiz:

Mavzu: "Oltin kuz" bo'limi yuzasidan umumlashtiruvchi-takrorlash darsi

Darsning maqsadi:

1. O'quvchilarning bo'lim yuzasidan egallagan bilimlarini mustahkamlash. Kuz haqidagi dunyoqarashlarini kengaytirish.
2. O'quvchilarning vatanparvarlik, bahor-tabiat oldidagi burchini ado etish, tabiatga muhabbat tuyg'usini o'stirish

3. O‘quvchilarning savol-topshiriqlar ustida mustaqil ishlash, matn tuzish, asar yuzasidan xulosa chiqarish, mavzuga mos maqollar topish ko‘nikmasini rivojlantirish

Darsning turi: Bilimlarni mustahkamlash darsi.

Dars shakli: Noan‘anaviy dars.

Darsning metodi: Suhbat, tarmoqlash, didaktik o‘yinlar, muammoli o‘qitish metodlari.

Darsning jihozi: Mavzuga oid rasmlar, o‘quv materiallari.

Kutilayotgan natijalar: O‘quvchilar “Oltin kuz” bo‘limidagi o‘rganilgan asarlarni eslaydilar, ularning mavzulari, janrlariga ko‘ra o‘xshashliklarini aniqlash, har bir yozuvchining badiiy mahoratini solishtirish ko‘nikmasini egallaydilar. Bo‘lim mavzusining mohiyatini anglaydilar.

Darsning borishi:

I. Tashkiliy qism.

II. Asosiy qism.

O‘quvchilarni bo‘lim yuzasidan umumlashtiruvchi takrorlash darsiga qiziqtirish.

Doskaga O‘zbekistondagi kuz manzarasi bilan bog‘liq diqqatga sazovor joylar, bog‘lar, tabiiy boyliklari, go‘zal manzaralar suratlari ilib qo‘yiladi.

Doskaga “Bir savolga besh javob” deb yozib qo‘yiladi.

“Men nechun sevaman O‘zbekistonni?” qo‘shig‘ini eshittirish. Qo‘shiq texnik vositalar orqali eshittiriladi. “Men nechun sevaman O‘zbekistonni?” qo‘shig‘ining matnidan parcha yozib qo‘yiladi:

Men nechun sevaman O‘zbekistonni?

Tuproq‘in ko‘zimga aylab to‘tiyo,

Nechun Vatan deya yer-u osmonni ,

Muqaddas atayman, atayman tanho?

Qo‘shiq mazmuni yuzasidan suhbat. *Qo‘shiq matnining muallifi kim? (Bu she‘rning muallifi O‘zbekiston Respublikasi madhiyasining so‘zlarini ham yozgan.) *Qo‘shiq nima haqida ekan ? *Qo‘shiq qanday gap bilan boshlangan? (“Men nechun sevaman O‘zbekistonni?” degan so‘roq gap bilan boshlangan.)

Dars mavzusi bilan tanishtirish. O‘qituvchi: Shoir she‘rida “Vatanni nima uchun sevishimiz lozim?” degan so‘roqqa javob izlamoqda. Keling, bugungi “ Ona bitta – Vatan yagona” bo‘limi yuzasidan umumlashtiruvchi darsimizga shu nomni shior qilib, savolga javob izlaymiz. Bu savolga birdan ortiq javob topishimiz mumkin. Shuning uchun darsimizni “Bir savolga besh javob” shaklida o‘tkazamiz.

1-javobni topish. Topshiriq. Krossvordni tuzing va yeching.
1- javobni toping. Krossvord tuzishda vertikaliga harflar soniga mos katakchalar chizasiz.

1. Shoir Abdusaid Ko‘chimov qalamiga mansub she‘r.
 (“Bahordagi o‘zgarishlar”)

2. Shoir Muhiddin Omon she‘ri. (“Gulg‘unchalarmiz”)

3. “Marsdan kelgan odam “ asarining muallifi. (Turg‘unboy G‘oyibov)

4. “Bolaligim seni sog‘indim” asarida keltirilgan bozor nomi.
(Xastimom)

5. Shu asarda keltirilgan Toshkentdagi qadimiy mahalla nomi.
(Eski Jo‘va)

6. “Barkamol avlod” she’rida kimga “tole yor” deyilgan?
(Yoshlarga –bolalarga)

7. Abdulla Oripovning she’ri. (“O‘zbek noni”)

8. “Kichik Vatan” asarida boboning ismi. (Jo‘ra bobo)

9. Sepkilshohni mag‘lub etgan pahlavon. (Meshpolvon)

10. “Vatanni sev” she’rining muallifi. (Oybek)

O‘quvchilar avvalo topshiriq javobini topadilar, so‘ng tuzadilar. “Tug‘ilgan joy” kalit so‘zini topadilar. 1-javob tarmoqlash usulida doskaga yoziladi: “Vatanni tug‘ilgan joyim bo‘lgani uchun sevaman”.

5. 2-javobni topish. *Tug‘ilgan joy – uyimizning aziz ekanligi haqida qaysi hikoyada gap boradi? (“Kichik vatan”) O‘quvchilar quyidagi jumlaning topadilar: Ajdodlarim yashagan joy. “Vatanni ajdodlarimiz yashagan joy bo‘lgani uchun sevamiz”.

6. Darslik bilan ishlash. Savol: *Yurtimizni “Allomalar yurti” deb atashimizning sababi nimada? *Sohibqiron Amir Temur bobomizning vatan oldidagi xizmatlari haqida nimalar bilasiz? *Bu ma’lumotlarni qaysi asardan bilib oldingiz? (“Bulbul chamanin sevar, odam Vatanni” asaridan bilib oldik.)

O‘qish darslari boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini har tomonlama komil inson sifatida tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Bu jarayonni samarali va qiziqarli amalga oshirishda turli ta’lim vositalarining o‘rni beqiyos. Demak, ta’lim vositalari yordamida bolalarda estetik did, o‘zgacha bir shijoat va g‘ayrat, hayotga muhabbat hislari, so‘z san’atiga oshnolik fazilatlarini tarbiyalanadi.

Savol va topshiriqlar:

1. O'qish darslarida qanday ta'limiy vositalardan foydalanish samarali bo'ladi?
2. O'qish darslari boshlang'ich sinf o'quvchilarini har tomonlama komil insonlar sifatida tarbiyalashda nimalarga e'tibor berish zarur?
3. Anvar Obidjonning "So'nggi axborot" she'rini ifodali o'qib bering.
4. "So'nggi axborot" she'rida lirik qahramon kim?
5. O'zingiz o'rgangan she'rni yoddan aytib bering.
6. "Jonajon vatanim" mavzusida kichik matn tuzing.

Kichik yoshdagi o'quvchilarning badiiy idrok etishdagi psixologik xususiyatlari. Boshlang'ich sinflarda badiiy asar ustida ishlash jarayoni. Boshlang'ich sinflarda badiiy asarni tahlil qilish. Badiiy asarni tahlil qilishning adabiy asoslari.

O'qish darslarda mustaqil ishlarni tashkil qilish

Badiiy asar tahlili uch bosqichda amalga oshiriladi:

Birinchi bosqich –birinchi sintez. Bu bosqichning asosiy vazifasi matnni yaxlit o'qish asosida asarning mazmuni bilan tanishtirishdir.

Ikkinchi bosqich – analiz. Bu bosqichning vazifalari yaxlitdan qismga prinsipi asosida olib boriladi. Bunda quyidagilar maqsad qilib olinadi:

1. Asar qurilishi mazmunini ochish.
2. Qahramonlarning asosiy xususiyatlarini ochish va aniqlash.
3. Asardagi tasviriy vositalarni tahlil qilish, qahramonlar xulq-atvorini baholash.

Uni quyidagi savol va topshiriqlar bilan boshlash maqsadga muvofiq bo'ladi:

1. Asarda kim haqida hikoya qilinadi?
2. Hikoyada qatnashuvchi shaxslarni ayting.
3. Muallif nima haqida hikoya qilganini qisqacha ayting.
4. Hikoyaning qaysi o'rni sizga juda yoqdi?
5. Qahramonlardan qaysi biri sizga ayniqsa yoqdi?
6. Ishtirok etuvchi shaxslardan qaysi birining xatti-harakatiga qo'shilmaysiz?
7. Asarda qanday badiiy, tasviriy vositalar bor?

Uchinchi bosqich – ikkinchi sintez. Bu bosqichda yana qismdan yaxlitga, qahramonlarning muhim xususiyatlarini umumlashtirish, ularni taqqoslab, asarning tarbiyaviy tomonini yoritish, asar nimaga o'rgatganligi haqidagi fikrlarga ega bo'lishdir.

Asar tahlili jarayonida matn ustida ishlashning quyidagi turlaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir:

1. Tanlab o'qish. Bunda o'quvchi matnning berilgan topshiriq va vazifaga mos qismini topib, tanlab o'qiydi. Masalan, Zumradning sehrlil kampir uyidagi holatini topib, tanlab o'qing. Qimmatni gullar qanday kutib oladi? O'sha joyni topib o'qing. Tanlab o'qish o'quvchilarning ongli va ifodali o'qishini shakllantiradi. Tanlab o'qishdan matn rejasini tuzishda, qahramonlarga tavsif berishda foydalaniladi.

2. Berilgan savolga o'z so'zi bilan javob berish. O'qituvchi tomonidan berilgan savolga bolalar o'z so'zlari bilan javob beradilar. Bu javobda o'quvchilarning matn mazmunini va ulardagi voqealar rivojini, qahramonlar xarakterini qanchalik tushunib, idrok etishi ko'rinadi. Bu bilan uning ongli o'qiganini bilish mumkin.

3. O'quvchilarni savol tuzishga o'rgatish. Avval bir savol tahlil qilinadi. Savol qaysi so'zlar bilan boshlanishi, nega bunday savol qo'yilganligi, unda kim yoki nima haqida gap borishi tushuntiriladi. Savol tuzishdan oldin matnni diqqat bilan o'qish, qahramonlarni kuzatish, savol tuziladigan qismini ajratish lozimligi aytiladi. Dastlab jamoa bo'lib tuziladi, so'ng mustaqil ravishda tuzish topshiriladi.

Asar rejasini tuzish uning mazmunini ongli va chuqur tushunish uchun xizmat qiladi. Reja matndagi asosiy fikrni ajratishga va voqealarning izchilligini belgilashda, matn qismlarining bog'lanishini tushunishda o'quvchilarga yordam beradi. Ular matnni qismlarga bo'lishni o'rganadilar. Reja ikki xil shaklda tuziladi:

1. Rasmlı reja.
2. Logik (mantiqiy) reja.

Rejaning eng oddiy shakli rasmlı rejadır. Agar kitobda matn qismlariga tayyor rasmlar berilgan bo'lsa, har bir rasimga nom va sarlavha qo'yiladi va u reja punkti tarzida yoziladi. Agar kitobda rasm berilmasa, bolalarning o'zi har bir qismga mos rasmlar chizadilar.

Logik – mantiqiy reja so'z bilan darak gap shaklida mantiqiy reja tuzishdir. Logik reja tuzish quyidagi izchillikda o'rgatiladi:

1. O'qituvchi qismlarga bo'lingan matn tanlab, reja tuzadi va matn reja punktlarining o'rnini almashtirib, sarlavha tarzida doskaning chap tomoniga yozib qo'yadi. O'quvchilar matnning birinchi qismini o'qiydilar va doskadan mazkur qism mazmuniga mos sarlavhani tanlaydilar. Uni o'qituvchi doskaning o'ng tomoniga yozib qo'yadi va shu tarzda ish davom ettiriladi.

2. Matn qismlarini tahlil qilish jarayonida o'quvchilar o'qituvchi rahbarligida har bir qismdagi asosiy fikrni aniqlaydilar. Unga sarlavha topadilar.

Matnni tasvirlash. Matn ikki xil usulda tasvirlanadi: soʻz bilan tasvirlash va grafik tasvirlash.

Soʻz bilan tasvirlashda voqea sodir boʻlgan joyni, tabiat tasvirini, uning koʻrinishini, qatnashuvchi shaxslarning tashqi koʻrinishini – portretini, xarakterli xususiyatlarini soʻz bilan tasvirlay olishdir. Manzarani tasvirlashda soʻzni aniq tanlay olish kerak. Masalan: Qimmat oʻrmonda adashib qolgandagi oʻrmon tasvirini soʻz bilan tasvirlang. Bu holat shunday tasvirlangan: oʻrmon qop-qorongʻu. Boyoʻgʻlilar sayraydi. Shamol guvillaydi.

Grafik tasvirlash. Bu vazifa koʻproq uyda bajariladi. Buning uchun oʻquvchilar tasvirleydigan matn qismini ajratadilar. Mazmunini oʻzlashtiradilar va unga mos rasm chizadilar. Masalan, gullarning ochilishi. Bahor, kuz, qish fasllarining koʻrinishi yoki biron asar qahramonining rasmini chizadilar.

Badiiy asarni idrok etishning mohiyati

Maktabda axloqiy, estetik tarbiya tizimida oʻquvchining koʻz oldida tabiat, hayot, insoniy munosabatlar manzarasini keng ochadigan, odamlar xatti-harakatiga, hayotga baho beradigan badiiy adabiyotga, soʻz sanʼatiga katta oʻrin ajratilar ekan, taʼlim rus tilidagi maktablar, akademik litsey va kasb-hunar kollejlarida oʻzbek tili taʼlimi jarayoni ham ana shu imkoniyatlardan bebahra qolmasligi shart. Badiiy adabiyot yordamida rusiyzabon oʻquvchi(talaba)ni sharqona axloq bilan tanishtirish, uni milliy axloqiy-estetik tarbiya bilan tanishtirish, hayotiy saboq doirasini kengaytirish imkoniyatlari ortadi. Lekin taʼlim mazmuniga oʻzbek adabiyotining goʻzal durdonalaridan namunalar kiritgan bilan ular shunchaki oʻqiladigan boʻlsa, ezgu maqsadlar amalga oshmay qoladi. Taʼlim jarayonida adabiy asarni toʻliq va chuqur badiiy idrok etishni taʼminlashgina kutilgan natijaga yoʻl ocha oladi. Badiiy idrok umumiy estetik tarbiyaning eng muhim qismlari sirasiga kiradi.

Ruhshunoslik va adabiyot o'qitish metodikasiga doir turli yoshdagi o'quvchilarning badiiy asarni o'qib idrok etish xususiyatlari haqida atroflicha ma'lumotlarni uchratish mumkin. Yosh xususiyatlari to'g'risida so'z yuritishdan oldin idrok bilan bog'liq masalalarning o'zini aniqlab chiqishni lozim deb topdik. Psixologiya fanlari doktori prof. P.M.Yakobson idrok tushunchasini shu so'zning tor ma'nosida, "bunda obyektlarni idrok etishning sezgi a'zolarimizga bergan ta'siri bilan bog'liq asl faktlarini ko'zda tutgan holda", shuningdek, so'zning keng ma'nosida, "bunda predmetni nisbatan uzoqroq idrok etish mobaynida, idrok etilayotgan obyektidan turli xil aloqalar va munosabatlar tizimini aniqlash chog'ida kechadigan idrokni ko'zda tutgan holda" farqlash zarur deb ta'kidlaydi. Bundan kelib chiqadiki, badiiy asarni o'qib idrok etganda, kitobxon qandaydir tasvirlar, asar qahramonlari, voqea-hodisalardan xabar topibgina qolmay, ular orasidagi sabab-natija aloqalariga daxldor muammolar girdobiga sho'ng'iydi, o'zicha muayyan xulosalar chiqaradi. O'quvchi badiiy asarni o'qib, uni idrok etishga doir bilim, ko'nikma va malakalarni egallab borar ekan, adabiy rivojlanadi, o'zidagi so'zli-badiiy obrazlar bilan fikrlash qobiliyatini o'stiradi. Ma'lumki, badiiy obrazni dastlabgi idrok etish chog'ida muayyan aqliy harakatlar sirasi yuzaga keladi. Ana shu bajariladigan aqliy harakatlarga o'quvchining matnda tasvirlangan obraz yoki manzarani o'z tasavvurida gavdalantirishi va ruhshunoslar aytganlaridek, muhrlab saqlab qolishga intilishi kiradi. Lekin parcha birinchi marta o'qilgandan keyin kishi ko'z o'ngiga keladigan tasvirga monand obraz (manzara) hali to'liq anglab yetilmagan bo'ladi. Vaholanki, adabiy san'atni o'rganish uchun asos qilib olinuvchi tushuncha badiiy obrazdir. Shunga ko'ra, A.A.Abdullina ilk tasavvurning tug'ilish bosqichini dastlabgi idrok etish deb ataydi. Kitobxon asarda tasvirlangan

manzaralarni, qahramonning qiyofasini, axloqiy fazilatlarini, voqea-hodisalar o'rtasidagi sabab-natija bog'lanishlarini yetarlicha ko'z oldiga keltira olmay turadi. Hali to'liq anglanmagan, o'z belgilari bilan paydo bo'lish bosqichida turgan bu jarayon nihoyalanishi uchun tahlil usulidan foydalanish talab etiladi. Badiiy obrazning umumlashma tavsifini ochish uchun yuzaga kelgan dastlabgi tasavvur tahlilga tortiladi. A.A.Abdullina buni stabil holga keltirish" deb tushuntiradi. Parcha o'qilgandan keyin o'quvchi(talaba)lar tomonidan uning o'z tasavvuriga ko'chgan mazmuni asosida rasm chizishlari shunga, ya'ni stabillashtirishga yordam beradi. Bunda kitobxon badiiy obrazni ijodiy qayta ishlay boshlaydi. Rasm chizish chog'ida o'quvchi(talaba) o'zida yetishmayotgan ma'lumotlarni (bu ma'lumotlar e'tiborsiz o'tkazib yuborilgan bo'lishi mumkin) asardan uni ko'z yugurtirib o'qish orqali qidira boshlaydi va topadi. Xullas, badiiy obrazning umumlashgan ma'no-mazmunini ochish uchun paydo bo'lgan dastlabgi tasavvur asosida tahlil o'tkazish, masalan, dastlabgi idroki asosida bajaradigan rasm chizish harakati orqali o'quvchilarning dastlabgi tasavvurlari "stabillanadi".

Savol va topshiriqlar:

- Badiiy asar ustida ishlash jarayonida nimalarga ahamiyat qaratish kerak?
- Boshlang'ich sinflarda badiiy asarni tahlil qilishda nimalarga e'tibor berish lozim?
- Badiiy asarning ma'no-mazmunini ochishda o'quvchi qanday mashqlarni bajarishi mumkin?
- Adabiy san'atni o'rganish uchun asos qilib olinuvchi tushunchalar nimalardan iborat?
- Oxirgi marta o'qigan hikoyangizni tasvirlab bering.

Hikoya janridagi asarni o'qitish metodikasi. Hikoya va ertakni o'tish

Hikoya kichik hajmli badiiy asar bo'lib, unda kishi hayotida sodir bo'lgan voqea, hayotning muhim tomonlari tasvirlanadi.

O'quvchilarni turli voqea, hayotning turli voqea-hodisalari haqidagi hikoyalar qiziqtiradi. Shuning uchun hikoya uning mazmunini tushuntirishga bog'lab o'rgatiladi. Hikoyani o'tishda matn ustida ish turlaridan va lug'at ustida ishlashdan foydalaniladi.

Badiiy hikoyani o'tish darsining qurilish rejasi quyidagicha:

1. Hikoyani o'qishga tayyorlash – kirish suhbatini o'tkazish.
2. Hikoya mazmuni bilan tanishtirish.(I sintez)
3. Idrok etishni tekshirish – analiz (qatnashuvchilar xatti-harakatlari, shaxs va voqealar o'rtasidagi munosabatlar yuzasidan savol-javob)
4. Hikoyaning tarbiyaviy tomonini yoritish, qahramonlar haqidagi fikrlarni umumlashtirish, asarga baho berish. (II sintez)
5. Lug'at ustida ishlash.
6. Hikoyani o'qish.
7. Tanlab o'qitish, tasvirlash.
8. Qismlarga bo'lib reja tuzish
9. Reja asosida qayta hikoyalash.

Ertak xalq og'zaki ijodining eng keng tarqalgan janri bo'lib, ularda kishilar hayotida uchraydigan hodisalar, haqiqiy hayot tasvirlari afsonaviy, to'qima elementlar bilan tasvirlanadi.

Ertakning tarbiyaviy tomoni katta. U doim yaxshilik bilan tugaydi.

Ertak o'quvchilarning bog'lanishli nutqini o'stirishda ham katta ahamiyatga ega. Uning tili sodda. Ertak matni bilan ishlashda ham tanlab o'qish, tasvirlash, savollarga javob berish va boshqa ishlardan foydalaniladi. Ertak qismlari rollarga bo'lib o'rganiladi.

Ertak o'qish darsining qurilishi:

1. O'quvchilarni ertakni idrok etishga tayyorlash (kirish suhbat).

2. O'quvchilarning ertakni ifodali o'qishi (o'qituvchining qayta hikoya qilishi, I sintez).

3. Ertakni o'quvchilar qanchalik idrok etganliklarini aniqlash maqsadida savol- javob o'tkazish – analiz.

4. Ertakni qismlarga bo'lib o'qish va tahlil qilish. Ayrim tasviriy vositalar, sinonim, antonimlarni topish (Analiz – lug'at ishi o'tkazish).

5. Ertakni aytib berishga tayyorlash.

6. Ertakni aytish.

7. Umumlashtiruvchi suhbat (Tarbiyaviy tomonini ochish, II sintez).

8. Tanlab o'qish, tasvirlash.

9. Reja tuzish.

10. Lozim topilsa, sahnalashtirish.

11. Uyga vazifa berish.

Bu hikoya va ertakni o‘tish darsining taxminiy rejasi bo‘lib, u ijodiy yondashilgan holda o‘zgartirilishi mumkin.

Savol va topshiriqlar:

- Hikoya va ertakning o‘ziga xos xususiyatlari haqida nimalarni bilasiz?
- O‘zingiz o‘qigan hikoyalardagi voqealarga real hayotda duch kelganmisiz? Fikrlaringizni bayon eting.
- Ertak qahramonlariga xos qanday xislatlarni o‘zlashtirishni xohlaysiz?
- Hikoya va ertaklarda uchraydigan detallarni tasvirlang (so‘z orqali, rasm orqali v.k.).
- Shaxsiy kutubxonangizdagi kitoblardan bir nechta ertak va hikoya topib o‘qing va ularni o‘zaro taqqoslang.

She’riy nutqning xususiyatlari. She’rni tahlil qilish uslubiyati.

She’rni o‘qitish darsida asosiy ish turi ifodali o‘qish ekanligi.

Lirik she’rni o‘qishga tayyorlash

She’rda insonning ichki kechinmalari, ya’ni his-hayajon, shodlik, qayg‘u-alam, go‘zal manzaralardan zavqlanish kabi hislari ifodalanadi.

Boshlang‘ich sinflarda she’rni o‘qitish orqali estetik did, havas tarbiyalanadi, ularning ma’naviy dunyosi boyitiladi. She’rning mazmunidan kelib chiqib, mehnatsevarlik, do‘stlik, vatanparvarlik hislari shakllantiriladi. Lirik she’rni o‘qish darsida asosiy ish turi his-hayajon bilan ifodali o‘qishdir. She’rni tahlil qilishda yana matn ustida ishlash ish turlaridan ham foydalaniladi.

She’rni o‘tish darsining qurilishi:

1. Kirish suhbatini ("Qish"she'ri bo'lsa, qish fasli haqida suhbatlashiladi).

2. She'r ifodali o'qiladi(I sintez).

3. She'rni qatorma-qator tahlil qilish – analiz.

4. She'rning tarbiyaviy tomoni yoritiladi (II sintez).

5. Lug'at ustida ishlanadi.

6. She'r qayta o'qitiladi.

7. She'r yuzasidan savol-javob o'tkazish.

8. Tanlab o'qitish.

9. Leksik va grafik tasvirlatish.

10. She'r bandlariga sarlavha tuzdirish.

11. She'rni yodlatish va yodlab kelishni topshirish.

Savol va topshiriqlar:

- She'riyat nega insonga tez ta'sir ko'rsatadi deb o'ylaysiz?
- Ifodali o'qishda qanday qoidalarga amal qilish lozim?
- Siz qaysi shoir she'rlarini sevib o'qiysiz? Nima uchun?
- She'r tahlilida nimalarga e'tibor qaratish kerak?
- Yodlagan she'rlaringizdan bir nechtasini ifodali o'qib, uning audio variantini yarating.

Masal janridagi asarlarni o'qitish metodikasi. Ilmiy-ommabop asarlarni o'qitish metodikasi

Masal axloqiy mazmuni kinoyaviy obrazlar orqali aks ettiriladigan badiiy asardir. Unda inson xarakteriga xos

xususiyatlar kinoyaviy, majoziy-allegorik obrazlar, hayvon, jonivor va o'simliklar dunyosiga ko'chadi.

Masalning kirish qismida yoki oxirida qissadan hissa, ya'ni ibratli xulosa chiqariladi. Masal she'riy yoki nasriy yo'l bilan yozilgan bo'ladi. Masalda fikr qisqa, lo'nda ifodalangan, tili o'tkir va xalqchil bo'ladi.

Masal o'tish darsining qurilishi:

I. Tayyorgarlik ishlari.

1. Masal muallifi yuzasidan suhbat yoki uni xalq yaratganligi haqida.

2. O'qilgan masallar yuzasidan suhbat.

3. O'qiladigan masalda qatnashuvchilar xarakteriga xos xususiyatlar haqida suhbat.

II. Masalni o'qituvchi o'qishi (I sintez), magnitofondan eshittirishi yoki diafilmda ko'rsatishi mumkin.

III. Masalning aniq mazmunini analiz qilish (analiz).

1. Masal mazmuni yuzasidan savol-javob o'tkazish.

2. Lug'at ishi o'tkazib, masalni o'qish, reja tuzish, rollarga bo'lib o'qish.

3. Qatnashuvchilarning fe'l-atvori va xarakterini ochish uchun tanlab o'qish. So'z bilan va grafik tasvirlash.

4. Masaldagi asosiy fikrni belgilash.

IV. Allegoriyani ochish (II sintez).

V. Hayotda uchraydigan o'xshash hodisalarga taqqoslash.

VI. Uyga vazifa berish

Ilmiy-ommabop maqolalar ona-Vatanimiz tarixi, tabiati va undagi voqea- hodisalar, ijtimoiy hayot, fan va texnika yutuqlari, katta kuch bo'lgan ajoyib inson va allomalar haqida bo'lib, ular ilmiy jihatdan ommaga mos holda yoziladi. Maqolalarni o'qitish jarayonida o'quvchilarning mantiqiy tafakkuri va taqqoslash, umumlashtirish qobiliyatlari o'sadi, so'z boyligi oshadi.

Ilmiy-ommabop maqolalarda maxsus va ilmiy terminlar ko'p bo'ladi. Voqelik aniq dalillar asosida yaratiladi.

Ilmiy-ommabop maqolalarni o'qitish darsining qurilishi quyidagicha:

1. O'quvchilarni matn mazmunini tushunishga tayyorlash uchun suhbat o'tkazish.

2. Maqolani o'qish, ayrim so'zlarning ma'nosini tushuntirish (I sintez).

3. Maqola yoki uning bo'limi rejasini tuzish.

4. O'qilgan maqola yuzasidan suhbat – analiz.

5. O'qilgan bo'limning asosiy mazmunini aniqlash va reja punktini yozish.

6. Reja asosida maqolani qayta o'qish.

7. Maqolani qayta o'qib, qayta hikoyalashga tayyorlash.

8. Xulosalash va umumlashtirish(II sintez).

9. Reja asosida qayta hikoyalash.

Savol va topshiriqlar:

- Masal janrini o'rganishning asosiy sababi nimada?
- Masalnavis ijodkorlardan kimlarni bilasiz?

Masallaridan namuna keltiring.

- Masalning ertak va hikoyadan farqli xususiyatlarini ayta olasizmi?

- Majoziy tasvir usuli deganda nimani tushunasiz?

- Biror masalni sahnalashtirib, tarbiyaviy jihatlarini yoritib bering.

- Ilmiy-ommabop asarlarni o'qitishda qanday qoidalarga amal qilish zarur?

SINFDAN TASHQARI O'QISH METODIKASI

Tayanch tushunchalar: *mustaqil o'qish, to'g'ri kitobxonlik faoliyatini shakllantirish, tavsifnoma, kitobxon o'quvchilarni shakllantirish bosqichlari, mashg'ulot va dars qurilishi*

Maktab o'quvchini o'qish malakasi bilan qurollantirish bilan bir qatorda, kitobni mustaqil o'qiy oladigan, uni tushunadigan, ma'lum bir mavzuga oid kitoblarni tanlay oladigan, gazeta va jurnallarni ham mustaqil o'qiydigan faol kitobxonni tarbiyalaydi. Shu jihatdan, sinfdan tashqari o'qish (STO') tarbiyaning asosiy quroli sifatida xizmat qiladi, ko'p narsani bilishga havasni orttiradi.

STO'ning maqsadi o'qish malakalarini takomillashtirish, kitob tanlay oladigan, muntazam kitob o'qiydigan, o'qilgan kitobni to'g'ri baholay oladigan ongli kitobxonni tarbiyalashdir.

Maktablarda 1959-yildan boshlab maxsus STO' darslari tashkil etilgan. Bunday darslar 1-2-sinfda haftada 1 marta, 3-4-sinfda 2 haftada 1 marta o'tkazilib kelindi. Hozirgi dasturga ko'ra, bunday darslar 1-4-sinflarda 2 haftada bir marta o'tkaziladi. Savod o'rgatish jarayonida esa haftadagi oxirgi alifbe darsining 17-20 daqiqasi ajratiladi.

Sinfdan tashqari o'qish o'quv dasturi bilan chambarchas bog'liq bo'lib, unda ko'zda tutilgan maqsad va vazifalarni amalga oshirishda yaqindan yordam beradi. Buning uchun o'quvchilarda kitobxonlik madaniyatini tarbiyalash, ularni oddiy kitobxondan ijodkor kitobxon darajasiga ko'tarish talab etiladi. O'quvchilarda kitobga havas uyg'otishda har bir bolaga yakka tartibda yondashish, shaxsiy qiziqishlarini hisobga olish zarur. Bolalarda kitob ustida ishlash malakasini shakllantirish ularda kitobxonlik madaniyatini tarbiyalashning muhim omilidir. Sinfdan tashqari

o‘qish tanish bo‘lmagan mualliflarning ham kitoblari muqovasi, titul varag‘i, kirish so‘zi, mundarijasi va suratlariga qarab asarning taxminiy mazmunini aniqlash vazifasini amalga oshirishga xizmat qiladi. Sinfdan tashqari o‘qish darslarining asosiy vazifasi o‘quvchida badiiy kitoblarni o‘qishga havas uyg‘otish, o‘qigan kitoblari yuzasidan kundalik yurita olishga o‘rgatish, bolalar adabiyotining mashhur adiblari hayoti va ijodi bilan elementar tarzda tanishtirish hisoblanadi.

Bolalarda ezgulikka muhabbat, yovuzlikka nafrat uyg‘otish, ularning nutqini o‘stirish, adabiy-estetik tafakkurini yuksaltirish sinfdan tashqari o‘qish darslarining ham tub mohiyatini tashkil etadi.

STO‘ sinfdan o‘qish bilan uzviy bog‘liq ravishda uyushtiriladi. Sinfdan o‘qish STO‘ uchun zarur bo‘lgan o‘qish malakalarini shakllantiradi, o‘qigan asarni tushunishga o‘rgatadi, lug‘atni boyitadi. STO‘ qiziqarli va o‘ziga jalb etadigan faoliyat bo‘lib, bolalarning bilim doirasini boyitadi, qiyoslash uchun material beradi. Sinfdan o‘qish – hayotga tayyorlash vositasi, sinfdan tashqari o‘qish esa hayotning o‘zidir.

Hozirgi paytda boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun sinfdan tashqari o‘qishga mo‘ljallangan “Kitobim-oftobim” nomli qo‘llanmalar ham chop etilgan.

Sinfdan tashqari o‘qish bosqichlari STO‘ darslari o‘quvchilarda mustaqil kitob tanlash va o‘qish malakalarini shakllantiradi. Mustaqil o‘qish malakasini shakllantirish 3 bosqichga bo‘linadi:

1. Tayyorlov bosqichi. Bu 1-sinfning savod o‘rgatish davriga to‘g‘ri keladi. Unga darsning bir qismi – 17-20 daqiqasi ajratilgani uchun “STO‘ ma‘lumoti” deb yuritiladi.

2. Boshlang'ich bosqich. Bu 1-sinfning 2-yarim yilligiga to'g'ri keladi. Bu bosqichda haftada 1 marta 45 daqiqalik dars uyushtiriladi.

3. Asosiy bosqich. Bu bosqich 2-4-sinflarga to'g'ri keladi. Bu davrda o'quvchilarning o'qish malakalari mustahkamlanadi. Bunda o'quvchilarning sinfdan tashqari o'qiganlari baholanadi.

STO' bosqichlari, dastur talablari, tarbiyaviy vazifalari o'quvchilarning qiziqishlari bilan belgilanadi. Masalan, tayyorlov bosqichida kichik hajmdagi asarni o'qituvchi o'qib bersa, o'qilganlar yuzasidan suhbat, qayta hikoyalash o'tkazilsa, boshlang'ich bosqichda butun sinf o'quvchilari bir xil kitob bilan ta'minlanadi, barcha o'quvchilar bitta matn ustida ishlaydilar. Bunda bitta yozuvchi yoki bir mavzudagi asarlar ko'rgazmasi tashkil qilinadi. Asar ichda o'qishga topshirilishi, albomlar tayyorlanishi, kinofilm va diafilmlardan parchalar ko'rsatilishi, musiqiy daqiqalar o'tkazilishi hamda asar mazmuni yuzasidan ijodiy rasmlar chizdirilishi ham mumkin. Bu jarayonda kitobni saqlash maqsadida uni yamash, o'rash o'rgatiladi, "Ertaklar bayrami", "Ifodali o'qish tanlovi" o'tkaziladi.

Asosiy bosqich yakunida kichik yoshdagi o'quvchilar faol kitobxon uchun zarur bo'lgan yaxshi o'qish ko'nikma va malakalarini egallashlari, eng muhimi, ularning kitob hamda mustaqil o'qishni yaxshi ko'rishlariga erishish juda muhimdir. Sinfdan tashqari o'qish uchun kitob tanlash tamoyillari metodikaning vazifalaridan biri STO' uchun kitoblar tanlash, o'qiladigan adabiyotlar ro'yxatini tavsiya qilish, yillik o'quv rejasi va dars tuzilishi namunalarini ishlab chiqishdir.

Sinfdan tashqari o'qish uchun kitob tanlashda quyidagi tamoyillarga amal qilinadi:

1. Kitob tanlashda tarbiyaviy maqsad ko'zda tutiladi.

2. Kitob tanlashda asarlar janri va mavzusining xilma-xilligi e'tiborga olinadi. Boshlang'ich sinflarda o'quvchilar, asosan, hikoyalar, ertaklar, she'rlar, topishmoqlar, maqollarni o'qishga qiziqqanlari uchun shu janrdagi asarlar tanlansa, maqsadga muvofiq bo'ladi.

3. Kitobning o'quvchilar yoshi va saviyasiga mosligi hisobga olinadi.

4. Kitob tanlashda o'quvchilarning shaxsiy qiziqishi va mustaqil o'qishi hisobga olinadi.

5. Kitob tanlashda mavsumiy tamoyilga amal qilinadi.

Umuman olganda, kitobni to'g'ri tanlash sinfdan tashqari o'qish muvaffaqiyatini ta'minlashning muhim shartidir.

Sinfdan tashqari o'qishga rahbarlik qilish shakllari STO'ga rahbarlikning asosiy shakli maxsus sinfdan tashqari o'qish darslaridir. Bunday darslar erkin dars hisoblanadi. STO' darslarida o'quvchilarning kitobxonlik qiziqishlari, bilim doirasi, estetik taassuroti, badiiy obrazlarni idrok etishi, ijodiy qobiliyati rivojlanadi; faol kitobxonga xos ko'nikma va malakalar shakllanadi.

Sinfdan tashqari o'qish darslari o'quvchilarning faolligini oshirishga qaratiladi, shuning uchun ularning qurilishi juda xilma-xil bo'ladi. Har bir dars o'qituvchi va o'quvchining ijodi hisoblanadi; darsda qanchalik xilma-xillikka, hayotiylikka erishilsa, maqsadga erishish oson kechadi.

Shularga qaramay, STO' darslari o'z oldiga qo'yilgan vazifalarni amalga oshirishi uchun ma'lum talablarga bo'ysunadi. Ular quyidagilardir:

1. Har bir darsda o'quvchilar o'qigan kitoblar (asarlar) hisobga olinadi. Ular o'qigan va o'qiyotgan kitoblarini sinfga olib kelib ko'rsatadilar, ikki-uch o'quvchi o'zlari o'qigan kitob haqida gapirib beradi, darsda o'zaro fikr almashish holati yaratiladi (bu holat darsdan tashqari vaqtda ham davom etishi mumkin).

2. Har bir darsda o'qish uchun yangi kitob (asar)lar tavsiya qilinadi. Tavsiya qilish shakllari turlicha bo'lib, ular fikr almashuv, kitobni ko'rsatish, sinfda ko'rgazma tashkil etish, o'quvchilarni qiziqtirish uchun tavsiya qilinadigan kitobdan biror parchani o'qib berish, rasmlarni ko'rsatish yoki film namoyish etishdan iborat bo'lishi mumkin.

3. Har bir darsda o'quvchilarga asarni yaxlit holda o'qitish mumkin. Agar asar hajmi kattaroq bo'lsa, bu ish ikki-uch dars davomida amalga oshiriladi. Bunda o'quvchilar o'zlari o'qigan kitobdan biror parchani ovoz chiqarib o'qib berishlari mumkin. Bu jarayonda ichda o'qishdan ham, she'r yodlashdan ham, rollarga bo'lib o'qishdan ham foydalaniladi.

Kitobni targ'ib qilish. STO'ga tavsiya qilinadigan asarlar ro'yxati sinfga yoki maktabning maxsus joyiga osib qo'yiladi, ular vaqti-vaqti bilan yangilab turiladi, to'ldiriladi, ko'rgazmalar tashkil qilinadi. O'qituvchi maxsus suhbatlar uyushtiradi. Yakka tartibdagi yordam va kundalik tekshiruv. O'quvchilarning o'qigan kitoblari yuzasidan suhbat uyushtiriladi, o'qilgan kitoblar hisobga olinadi.

STO' yuzasidan ommaviy ishlar. Adabiy ertaklar, viktorinalar, yozuvchilar bilan uchrashuvlar, adabiy ekskursiyalar uyushtiriladi, ular uchun maxsus tayyorgarlik ko'riladi.

O'quvchilarning o'qigan kitoblari og'zaki tarzda ham hisobga olinadi: ular o'qiganlari yuzasidan sinfdan tashqari o'qish va

sinfda o'qish darslarida, yakka tartibdagi suhbatlarda gapirib beradilar.

Boshlang'ich sinflarda sinfdan tashqari o'qishga kichik yoshdagi o'quvchilarni ona tilini puxta o'zlashtirishga tayyorlashning ajralmas qismi, ta'lim jarayonida ularni axloqiy-estetik tarbiyalashning muhim vositasi sifatida qaraladi. Sinfdan tashqari o'qishning maqsadi kichik yoshdagi o'quvchilarni bolalar adabiyoti va xalq og'zaki ijodining xilma-xil namunalari bilan tanishtirish, ularda kitobxonlik madaniyatini tiklab tarkib toptirishdir. Sinfdan tashqari o'qish dasturining mazmuniga ko'ra, ta'limning har bir bosqichida ikki asosiy bo'lim ajratiladi: 1-bosqichda o'qish doirasi, ya'ni o'qitiladigan kitoblar va ularni qaysi tartibda o'qish bilan tanishtirish yuzasidan o'quvchilarga ko'rsatma beriladi. 2-bosqichda shu o'quv materiallari asosida bilim, ko'nikma va malakalar shakllantiriladi. Umumiy o'rta ta'limning Davlat standartlari va o'quv dasturiga ko'ra, 1-sinfda sinfdan tashqari o'qish mashg'ulotlarida savod o'rgatish darslarida hosil qilingan ko'nikma va malakalar asosida bolalarning ona-vatan, istiqlol, milliy qadriyatlar haqidagi tasavvurlar-tushunchalari kengaytiriladi, boyitiladi. Sinfdan tashqari o'qish va qiroatxonlik saboqlari 1-sinfda haftada 1 marta, saboq o'rgatish darslarining 20 daqiqasida bolalar badiiy adabiyoti bilan tanishtiriladi. Maqsad kichik yoshdagi bolalarda kitobga mehr uyg'otish, mustaqil uquvni paydo qilishdir. Asosan, bu sinf o'quvchilarida kitob bilan muomala qilish, kitob o'qish qoidalari, kitobni asrash, asar qahramonlarining xatti-harakatini kuzatish, ijobiy tomonlarini o'rganish, obrazli qilib qayta hikoya qilib berish bilim, ko'nikma va malakalari shakllantiriladi. Bu sinf o'quvchilari uchun, asosan, rasmlarga boy kitoblar olinadi. O'qituvchi bolalarning his-tuyg'ularini o'stiradigan kitoblarni

o'qib berish orqali mustaqil mamlakatimiz, uning go'zal shaharlari, qishloqlari, milliy urf-odatlarini, qadriyatlarini, o'tmishi, insonlarning orzu-istaklari bilan tanishtiriladi. Ularda bilimga havas uyg'otadi. 2-sinfda o'quvchilar kichik hajmdagi asarlarni o'qituvchining yordami va topshirig'i asosida mustaqil o'qishga o'tadilar. Bu sinfda 2 haftada bir marta sinfdan tashqari o'qish darsi o'tkaziladi. Ona-Vatan va ota-bobolar jasorati, o'simliklar, qushlar hamda hayvonlar haqidagi asarlarni o'qituvchi topib, tanlab o'quvchilarga o'qishga tavsiya etadi. 3 va 4-sinflarda sinfdan tashqari o'qish mashg'ulotlarida o'quvchilarning mustaqil o'qishlari uchun kishilarning hayoti yorqin tasvirlangan, ularning ma'naviy-axloqiy turmush tarzi aks ettirilgan badiiy va ilmiy-ommabop asarlar tavsiya etiladi. 3-4 sinflarda sinfdan tashqari o'qish darslari ikki haftada bir marta o'tkaziladi. Bu sinflarda o'qituvchi sinf kutubxonasida kerakli bo'lgan o'quvchilar yoshiga mos kitoblarni to'plashni davom ettiradi. Sinfdan tashqari o'qish burchagi turlicha bezalishi mumkin. Bunda o'qituvchi va o'quvchi hamkorlikda ish olib boradi. Badiiy va ilmiy-ommabop asarlar mustaqil ravishda va izchil o'qib borilsagina o'quvchilarning dunyoqarashini kengaytirishga, shakllantirishga xizmat qiladi.

Sinfdan tashqari o'qish bolalarda ezgulikka muhabbat, yovuzlikka nafrat uyg'otish, bog'lanishni, nutqni o'stirish, adabiy-estetik tafakkurni yuksaltirishga xizmat qiladi.

Bolalar adabiyoti, avvalo, o'zining qiziqarli mazmuni, badiiy obrazlarining go'zalligi, tilining ifodaliligi, she'riy so'zlarining musiqaviyligi bilan bolalarga quvonch baxsh etadi. Ayni vaqtda u bolalarga tarbiyaviy ta'sir ham ko'rsatadi. Bolalar adabiyoti o'quvchiga jonajon o'lka tabiatini, kishilarning mehnati, hayoti, ularning qilayotgan ishlari va ko'rsatayotgan qahramonliklarini, bolalar hayotidan olingan voqealarni, bolalarning o'yinlari,

erkaliklari, orzu-istaklarini hikoya qilib beradi. Bu borada ertaklar katta ahamiyatga ega. Xalqimizning tarixi, uning urf-odatlari, moddiy va ma'naviy boyliklari, barcha orzu-istaklari ming yillar davomida yaratilgan ertaklarda saqlanib kelmoqda. Kishilar o'z orzu-havaslarini yosh avlodda – o'g'il-qizlarida ko'rishni istaydilar. Shu sababdan ham o'quvchilarga ertaklarni o'qish tavsiya qilinadi. Ertak o'qigan bola qiyinchilikni yengishga, botir, jasur bo'lishga intiladi. O'quvchi yer yuzidagi barcha insonlarning bir bo'lagiman, men o'z xalqimga qilayotgan ishlarim bilan ularga munosib bo'lib ulg'ayishim kerak, desagina o'z xalqini munosib farzand bo'la oladi. Ertaklar yosh avlodni ana shu ruhda tarbiyalaydigan baynalmilal badiiy quroldir. “Uch og'ayni botirlar”, “Zumrad va Qimmat”, “Egri va to'g'ri” kabi bir qator ertaklar o'quvchilarning sevimli ertaklaridir. O'quvchilar bu ertaklardan kishi o'z mehnatiga ishonib yashashi kerakligini, birovning boyligiga hasad bilan qaramaslik kerak, degan hayotiy xulosalarni o'qituvchi yordamida tushunib yetadilar. “Ur, to'qmoq” ertagining bola xarakterining shakllanishida alohida o'rni bor: ertak yaxshiga-yaxshi, yomonga yomon bo'lish kerak degan muhim qoidani o'rtaga tashlaydi. Haqiqatan ham, xalqning “Qaynar xumcha”, “Ochil dasturxon”larini zo'ravonlik bilan tortib oladigan shaxslarga nisbatan “Ur, to'qmoq”larni ishlatish zarurligini uqtiradi. Sinfдан tashqari o'qish mashg'ulotlari o'qish darslari bilan bog'lab olib boriladi. O'quvchilar o'qituvchi rahbarligi ostida avval mavzuga oid bir nechta kitob bilan tanishsalar, so'ngra bolalarning qiziqishlariga mos, ruhiyatlariga yaqin har xil mualliflarning bir mavzuga doir kitoblarini mustaqil tanlab o'qishga o'tadilar. Bunda, asosan, o'qituvchi o'quvchilarni maktab kutubxonasiga, 3-4-sinflardan boshlab tuman yoki shahar kutubxonasiga sayohat uyushtirib, bolalar adabiyoti bilan muntazam tanishtirib boradi. Shuningdek, bolalar gazeta va

jurnallari ham o'quvchilarga ertak, hikoyalar o'qishda yordam beradi.

Sinfdan tashqari o'qish – o'qish samaradorligida ijobiy tomonga ta'sir qilishning eng qulay usuli. Demak, maktab kutubxonasi, bolalar gazeta va jurnallari bilan hamkorlik qilish muhim ahamiyatga ega. Sinfdan va sinfdan tashqari o'qish boshlang'ich sinflarda o'qitiladigan barcha predmet dasturlarining bo'limlari bilan bevosita bog'liq. O'z navbatida, grammatika va to'g'ri yozuv, tabiatshunoslik, tasviriy san'at, musiqani o'rganishda olingan bilim va hosil qilingan ko'nikmalardan o'qish darolarida foydalaniladi. O'qish darolarida o'tilgan mavzular asosida badiiy kitoblar axtarish, asar qahramonlarining nomlarini yozish, ularni tasvirlab berish, ijodiy rasm ishlash, fikrni yakunlash uchun mos maqollar yod olish o'quvchini ijod qilishga undaydi. Har bir sinfdan sinfdan tashqari o'qilgan barcha asarlar o'quvchilarga mos ravishda sahnalashtirilishi mumkin. Bu boladagi nutqni rivojlantirishga, lug'at boyligini oshirishga yordam beradi. Shuningdek, sahnalashtirilgan asarni tomosha qilgan o'quvchining diqqati oshib, xotirada saqlash qobiliyati o'sadi. Hatto sahnalashtirish o'quvchini har tomonlama yo'naltiradi, ya'ni aktyorlik qobiliyatini rivojlantiradi, suxandonlik, rejissorlik kabi kasblarga ilk tasavvurlarni o'rgata boshlaydi. Asarni sahnalashtirish davrida, albatta, o'qituvchi rahbarlik qiladi. O'quvchilarning qahramonlar harakatini to'g'ri bajarishlari, shuningdek, obrazli, ifodali o'qishlari o'quvchilarda zavq-shavq uyg'otib, kitobga, badiiy asarga havas, uni o'qib-o'rganishga intilish uyg'otadi. Sinfdan tashqari o'qish darolarida o'qituvchi o'quvchilarni bolalar yozuvchilari va shoirlari bilan tanishtirib borishi lozim. Q.Muhammadiy, P.Mo'min, Z.Diyor, A.Obidjon kabi yozuvchi va shoirlarning asarlari o'quvchilarda katta qiziqish uyg'otadi. Shuning uchun har bir maktab, ta'lim

muassasasi o'quvchilar o'rtasida turli mavzularda ijod ahli bo'lgan shoir va yozuvchilar bilan uchrashuvlar tashkil etib turishi shart. Bunday uchrashuvlar o'quvchilarni vatanni madh qilishga, uni sevib-ardoqlashga chaqiradi. Kitobning, asarning qanday paydo bo'lishini, uni hurmat qilish asrab-avaylashni o'rgatadi. Shunday qilib, badiiy adabiyot, bolalar adabiyoti voqelikni haqqoniy aks ettirishi, yorqin obrazlar yaratishi bilan bolalarda estetik did va axloqiy sifatlarni mujassamlashtiradi. Ularda hayot go'zalligini idrok etishga o'rgatadi. So'z san'ati badiiy asarda o'z ifodasini topadi. Xalq badiiy so'zning yosh avlod tarbiyasidagi kuch-qudrati va jozibasiga qadim zamonlardan oq e'tibor berib kelingan. Badiiy so'z xalqning barcha madaniy boyliklarini abadiylashtirgan. Buning uchun esa o'quvchi, albatta, xalq og'zaki ijodini yaqindan o'rganishi lozim. Ertaklar – yaxshilikka yetaklar deganlaridek, o'quvchi ertaklar bilan tanishar ekan, mard, jasur, vatanparvar, mehribon bo'lishga, topishmoqlar o'qir ekan, topag'on, bilimdon, zukko bo'lishga intiladi.

FONETIKA, GRAMMATIKA VA SO‘Z YASASHNI O‘RGATISH METODIKASI

Fonetika bo‘limini o‘rgatish metodikasi. Jarangli va jarangsiz tovushlarni farqlash. Bo‘g‘in ustida ishlash

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining og‘zaki va yozma nutqni egallashlarida fonetik bilimlarning ahamiyati katta.

1. Fonetik bilimlarga asoslangan holda 1-sinf o‘quvchilari savod o‘rgatish davrida o‘qish va yozishni bilib oladi.

2. Fonetik bilim so‘zni to‘g‘ri talaffuz qilish, tovushlarni to‘g‘ri talaffuz qilish, urg‘uli bo‘g‘inni ajratish asosini tashkil qiladi.

3. Fonetik bilim o‘quvchilarda qator orfografik malakalarni, shuningdek, jarangsiz va jarangli undoshlarning yozilish qoidalarini shakllantirish uchun zamin bo‘ladi.

4. Fonetik bilim gapning ohangiga ko‘ra, to‘g‘ri aytish, logik urg‘u va gap qurilishidagi pauzalarga rioya qilish uchun zarurdir.

5. Fonetik bilimlar so‘zning tovush tomonini bilish, ma’nosini tushunish uchun kerak. Masalan: atlas-mato, atlas-xarita.

Tovush va so‘zning tovush tarkibi ustida ishlash savod o‘rgatish davridayoq boshlanadi. Bolalar talaffuz qilganda yoki eshitganda so‘z tovushlardan tuzilishini bilib oladi.

Boshlang‘ich sinflar tovush haqida quyidagi tushunchalarga ega bo‘lishi kerak:

Tovushni talaffuz qilamiz va eshitamiz.

Tovushdan bo‘g‘inlar va so‘zlarning hosil qilinishi.

Soʻz leksik maʼnosining soʻzdagi tovushlar tarkibiga bogʻliqligi. Masalan: gul-kul.

Oʻzbek tilidagi yozuv tovush yozuvi hisoblanadi. Chunki, tovush yozuvda harf bilan ifodalanadi. Oʻquvchilar quyidagilarni bilib olishlari lozim: tovushni talaffuz qilamiz va eshitamiz, harfni koʻramiz, oʻqiymiz va yozamiz, harf tovushning yozuvdagi belgisi.

Nutq tovushlari ikki guruhga boʻlinadi: unli va undoshlar. Buni oʻquvchilarga tushuntirishda quyidagi belgilar hisobga olinadi:

Talaffuz qilish usuli. Unli tovush talaffuz qilinganda havo oqimi ogʻiz boʻshligʻidan erkin ravishda oʻtadi.

Undosh tovush talaffuz qilinganda havo ogʻiz boʻshligʻida toʻsiqqa uchraydi.

Ovoz va shovqinning ishtiroki. Unli tovushlar faqat ovozdan iborat. Undosh tovushlar talaffuz qilinganda shovqin eshitiladi. Baʼzan shovqin va qisman ovoz chiqadi.

Boʻgʻin hosil qilish xususiyati. Unli tovushlar boʻgʻin hosil qiladi. Undosh tovushlar boʻgʻin hosil qilmaydi.

Jarangli va jarangsiz undoshlar bilan tanishtirish. Oʻquvchilarga jarangli va jarangsiz undoshlar ham tovushlarning talaffuzini kuzatishga asoslanib tushuntiriladi. Baʼzan soʻzlar bitta undosh tovush bilan farqlanadi: faqir-paqir, dil-til kabi. Bunday hollarda soʻzlardagi tovushlarni taqqoslash maqsadga muvofiqdir. Bunda oʻqituvchi oʻquvchilar diqqatini b-p, v-f, g-k, d-t, z-s, j-ch, j-sh, gʻ-q tovushlari biri jarangli, ikkinchisi jarangsiz undoshdan iborat tovush juftlarini hosil qilishiga qaratadi. Ularning talaffuzidagi farqni amaliy tushuntiradi. Jarangli undosh

tovushlarda shovqin va qisman ovoz qatnashadi. Jarangsiz undoshlarda esa faqat shovqin qatnashadi.

Doskaga quyidagicha yozib qo'yiladi:

Jufti bor jarangli undoshlar: b, v, g, d, z, j, j, g'.

Jufti bor jarangsiz undoshlar: p, f, k, t, s, ch, sh, q.

Jufti yo'q jarangli undoshlar: m, n, l, y, ng, r.

Jufti yo'q jarangsiz undoshlar: x, h.

Bo'g'in ustida ishlash. Bo'g'in ko'chirish qoidalarini tushuntirish. Bo'g'in murakkab tushuncha bo'lgani uchun boshlang'ich sinflarda uning qoidasi berilmaydi. O'quvchilar so'zni bo'g'inlarga bo'lishda so'zda nechta unli bo'lsa, shuncha bo'g'in bo'ladi, degan tushunchaga asoslanadilar. Bu tushunchani ular savod o'rgatish davridanoq hosil qiladilar. Bolalar yozilgan so'zdan dastlab unli harfni topadilar, keyin so'zda nechta unli bo'lsa, uni shuncha bo'g'inga bo'ladilar.

Birinchi sinfda o'quv yilining birinchi yarmida og'zaki va yozma tarzda so'zni bo'g'inlarga bo'lish, shuningdek, o'qituvchi topshirig'iga ko'ra, muayyan bo'g'inli so'z tanlash mashqlari har kuni o'tkaziladi. So'zni bo'g'inlarga to'g'ri va tez bo'lish ko'nikmasini hosil qilish 1-sinfda o'tkaziladigan muhim mashqlar qatoriga kiradi.

2-3-sinflarda ham unli tovush bo'g'in hosil qilishi, bo'g'inlar soni unlilar soniga bog'liqligi qoidalarda berilgan. Ular turli mashqlar bilan mustahkamlanadi.

Soʻzni boʻgʻinlarga boʻlish koʻnikmasi oʻquvchilar uchun soʻzning oldingi qatoriga sigʻmay qolgan qismini keyingi qatorga boʻgʻinlab toʻgʻri koʻchirish uchun zarur.

Quyidagi boʻgʻin koʻchirish qoidalari oʻrgatiladi:

soʻzlar bir satrdan ikkinchi satrga boʻgʻinlab koʻchiriladi: mak-tab, ki-tob;

bir harfni satr oxirida qoldirib boʻlmaydi: o-najon emas, onajon

soʻz oxirida boʻgʻin hosil qilgan bir harfni keyingi satrga koʻchirib boʻlmaydi: voqe-a emas, vo-qea;

bir boʻgʻinli soʻzlar koʻchirish uchun boʻgʻinlarga boʻlinmaydi: doʻst, fasl;

bir tovushni koʻrsatuvchi harflar birikmasi (sh,ch,ng) keyingi satrga birgalikda koʻchiriladi: si-ngil, ach-chiq, pe-shona;

tutuq belgili soʻzlar boʻgʻinga koʻchirilganda, tutuq belgisi birinchi boʻgʻinda qoladi: Raʻ-no, jurʻ-at.

Yuqoridagi qoidalar mashqlar orqali mustahkamlanadi.

Alfavit bilan tanishtirish. Tutuq belgisi va uning qoʻllanishini tushuntirish. Boshlangʻich sinfning savod oʻrgatish alifbe harfiy davrida oʻquvchilar barcha tovush va harflar bilan tanishib boʻlgach, harflar tartib bilan joylashgan alfavitni bilib oladilar. Har bir harfning oʻz oʻrni va nomi borligini biladilar.

1-sinfda: ona tili darsligida. Alifboda harflar tartib bilan joylashgan, degan qoida berilgan va alifbo jadvali keltirilgan.

2-sinfda: Alifbo tartib bilan qoʻyilgan barcha harflardir. Alifboda har bir harfning oʻz oʻrni bor, deb alifboga taʼrif beriladi.

3-sinfda esa: Tartib bilan berilgan barcha harflar alifbodir, deb o'rgatiladi.

Yuqoridagi bu qoidalar amaliy mashqlar bilan mustahkamlanadi. Masalan, alfavit tartibisiz berilgan meva, sabzavot, hayvon nomlari, kishilarning ismi, familiyalarini alfavit tartibiga solib yozish topshirig'i beriladi. O'quvchilar alfavitni yod oladilar. Alfavitni yod olishning ahamiyati:

1. Lug'atlarda so'zlar alfavit tartibida keltirilgan. Alfavitni bilgan o'quvchi so'zni tez topadi.

2. Kutubxonalaridagi kitob javonlarida yozuvchilar ro'yxati alfavit tartibida joylashtirilgan.

Boshlang'ich sinflarda tutuq belgisi haqida quyidagi bilimlar beriladi:

1. Tutuq belgisi tovush bildirmaydi.

2. Tutuq belgisi unidan so'ng kelganda, shu unlining cho'ziqroq aytilishini bildiradi: sa'va, e'lon.

3. Tutuq belgisi undosh tovushdan so'ng kelganda, uning keyingi unidan ajratib talaffuz qilinishini bildiradi: san'at, mash'al, Tal'at.

4. Tutuq belgili so'zlarni bo'g'inga bo'lib ko'chirishda tutuq belgisi oldingi satrda qoldiriladi: in'-om, ta'-sir.

Mashqlar bajartirish bilan yuqoridagilar mustahkamlanadi.

Kichik yoshdagi o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqni egallashlarida fonetikadan olgan bilimlarining ahamiyati katta: a) fonetik bilimga asoslangan holda 1-sinf o'quvchilari savod o'rganish davrida o'qishni va yozishni bilib oladilar; b) fonetik bilim so'zni to'g'ri talaffuz qilish (tovushlarni to'g'ri talaffuz

qilish, urg'uli bo'g'inni ajratish, orfoepik me'yorga rioya qilish) asosini tashkil etadi; v) fonetik bilim morfologik va so'z yasalishiga oid bilimlar bilan birga o'quvchilarda qator imloviy malakalar (jarangsiz va jarangli undoshlarning yozilishi)ni shakllantirish uchun zamin bo'ladi; g) fonetik bilim gapni ohangiga ko'ra to'g'ri aytish, logik urg'u va gap qurilishidagi to'xtamlarga rioya qilish uchun zarur; d) so'zning tovush tomonini bilish uning ma'nosini tushunish va nutqda ongli qo'llash uchun muhimdir; hozir va hozir, atlas va atlas so'zlari ma'nosidagi farq faqat urg'u orqali ajratiladi. So'zning tovush tomonini tasavvur qilish so'zlarni talaffuzda farqlash, ayrim so'zlarni to'g'ri talaffuz qilish va qo'llash uchun zarur.

O'qituvchi boshlang'ich sinflarda o'qitiladigan barcha fanlarga oid darslarda so'zni aniq va to'g'ri talaffuz qilish ustida doimiy ishlab boradi, shu maqsadda ko'pincha so'zni tovush tomondan tahlil qilishdan foydalanadi.

Maktab dasturiga muvofiq, boshlang'ich sinf o'quvchilari fonetik-grafik ko'nikmalar tizimini hosil qiladilar: tovushlar va harflar, unli va undosh tovushlar, jufti bor jarangli va jarangsiz undoshlar, jufti yo'q jarangli va jufti yo'q jarangsiz undoshlar; so'zni bo'g'inlarga bo'lish, urg'uli bo'g'inni ajratish ko'nikmalariga ega bo'ladilar.

Bolalar maktabga kelgunga qadar ham nutqning tovush qurilishini amaliy o'zlashtiradilar, ammo ular maxsus o'qigunlariga qadar so'zni bo'g'inlarga bo'lishni, so'zdagi tovushlarni izchil talaffuz qilishni bilmaydilar. 1-sinf o'quvchilarida so'zni to'g'ri talaffuz qilish, bo'g'inlarga bo'lish, undagi har bir tovushni tartibi bilan aniq aytish ko'nikmasini shakllantirish ustida maqsadga muvofiq ishlash, o'z navbatida, analiz, sintez, taqqoslash, guruhlash kabi aqliy mashqlarni bilib

olishga, shuningdek, tovushlarning tabiati, soʻz tarkibida bir-biriga taʼsiri kabi ayrim elementar bilimlarni oʻzlashtirishga imkon beradi.

I-sinfda fonetika va grafikani oʻrganishga katta oʻrin beriladi, chunki oʻquvchilar oʻqish va yozish jarayonini shu sinfda egallaydilar. Bu bilimlar keyingi sinflarda mustahkamlanadi, takomillashtiriladi. Tovush murakkab tushuncha boʻlgani uchun boshlangʻich sinflarda unga taʼrif berilmaydi. Shunga qaramay, bolalarda tovush haqida toʻgʻri ilmiy tasavvur amaliy mashqlar yordamida hosil qilinadi. Bunda yetakchi usul soʻzdagi tovushlarniig talaffuzi hamda soʻzning leksik maʼnosi soʻzdagi tovushlarning tarkibiga bogʻliqligi ustida kuzatish hisoblanadi. Masalan, aka, uka, opa, ona, ota, kul, gul, qora, qara kabi bir unli yoki bir undosh bilan farqlanadigan soʻzlar har xil lugʻaviy maʼnoni ifodalaydi.

Soʻzning tovush tarkibi ustida ishlash savod oʻrgatish davridanoq boshlanadi. Bolalar bu davrda talaffuz qilingan yoki eshitilgan soʻz tovushlardan tuzilishini bilib oladilar. Ular soʻzni tovush tomonidan tahlil qilishga oʻrganadilar, yaʼni soʻzni boʻgʻinlarga boʻladilar, soʻzdagi tovushlarni tartibi bilan aytadilar. Bunda tovush tomondan tahlilni harf tomondan tahlil bilan aralashtirmaslikka alohida ahamiyat beriladi.

Soʻzning tovush tarkibini toʻgʻri tasavvur etish undagi harflarni tushirib qoldirmay yoki oʻrnini almashtirmay yozish malakasini shakllantirish uchun ham, soʻzni toʻgʻri talaffuz qilish uchun ham katta ahamiyatga ega. Shuning uchun savod oʻrgatishdan soʻng ham soʻzni tovush tomondan tahlil qilish mashqlari yordamida soʻzdagi tovushlar tarkibini aniqlash koʻnikmasini takomillashtirish ustida ishlab borish zarur.

Ma'lumki, nutq tovushlari ikki katta guruhga bo'linadi: unli tovushlar va undosh tovushlar. Buni o'quvchilarga tushuntirishda ularning quyidagi belgilari hisobga olinadi:

1) talaffuz qilinish usuli (unli tovush talaffuz qilinganda havo oqimi og'iz bo'shlig'idan erkin ravishda o'tadi, undosh tovush talaffuz qilinganda, havo og'iz bo'shlig'ida to'siqqa uchraydi);

2) ovoz va shovqinning ishtiroki (unli tovushlar faqat ovozdan iborat, undosh tovushlar talaffuz qilinganda shovqin eshitiladi, ba'zan shovqin va qisman ovoz eshitiladi);

3) bo'g'in hosil qilish xususiyati (unli tovushlar bo'g'in hosil qiladi, undosh tovushlar bo'g'in hosil qilmaydi).

O'quvchilar bu belgilarni yodlab olishlariga yo'l qo'ymaslik lozim, 1-sinfdanoq bolalarda tovushni talaffuz qilganda, ovoz yoki shovqin eshitilganda nutq a'zolarining vaziyatini kuzatish ko'nikmasini o'stirib borish lozim. Bunday kuzatishlar 4-sinfda ham davom ettiriladi va umumlashtiriladi. Tovushlarni o'zlashtirishga bunday yondashish, unli va undosh tovushlarni puxta o'zlashtirishga imkon berishi bilan birga, o'quvchilarning aqliy qobiliyatini o'stirish vazifasini ham bajaradi; xususan, bolalar kuzatilgan hodisaning bir necha belgilarini taqqoslashga, umumlashtirishga o'rganadilar.

O'zbek tili yozuvi tovush yozuvi hisoblanadi, chunki tovush yozuvda harflar bilan ifodalanadi. 1-sinf o'quvchilari quyidagilarni bilib olishlari lozim:

a) tovushni talaffuz qilamiz va eshitamiz;

b) harfni ko'ramiz, o'qiymiz va yozamiz;

v) harf – tovushning yozuvda ifodalanadigan belgisi.

O'quvchilar ko'pincha tovush bilan harfni aralashtirib, xatoga yo'l qo'yadilar. Ularda grafik malakani shakllantirish uchun quyidagilarni o'rgatish zarur:

1) bir undosh harf yozuvda ikki undosh tovushni ifodalashi mumkin (masalan, maktab so'zidagi b harfi p tovushini, maktabim so'zidagi b harfi b tovushini ifodalaydi);

2) jo'ja, jajji so'zlaridagi j tovushi (jarangli, portlovchi) ham, jurnal, vijdon so'zlaridagi j tovushi (jarangli, sirg'aluvchi) ham bitta j harfi bilan ifodalanadi;

3) tong, keng so'zlaridagi uchinchi jarangli undosh tovush (ng) ikki harf birikmasi (ng) bilan ifodalanadi;

4) sh, ch harf birikmalari ham bir tovushni ifodalaydi (shamol, choy).

Jarangli va jarangsiz undosh tovushlar, ularning yozuvda ifodalanishi.

O'quvchilarga jarangli va jarangsiz undosh undoshlar ham tovushlar talaffuzini kuzatishga asoslanib tanishtiriladi. Bunda jufti bor jarangli va jarangsiz undoshlar ajratiladi. Kuzatishda o'quvchilar faol qatnashishi va ularga jufti bor jarangli undosh bilan jarangsiz undoshlarni ajratish qanchalik muhim ekanini yaqqol ko'rsatish uchun faqat bitta undosh tovush bilan farqlanadigan baqir – paqir, gul – kul, dil – til, zina – sina, joy – choy kabi so'zlardagi tovushlarni taqqoslash maqsadga muvofiq. Bunda o'qituvchi o'quvchilar diqqatini b-p, v-f, g-k, d-t, z-s, j-ch tovushlari biri jarangli, ikkinchisi jarangsiz undoshdan iborat tovush juftlarini hosil qilishiga qaratadi, ularning talaffuzidagi farqni amaliy tushuntiradi (jarangli undosh tovushlarda shovqin va qisman ovoz qatnashadi, jarangsiz undoshlarda esa faqat shovqin eshitiladi). Xattaxtaga quyidagicha yozib qo'yiladi:

Jufti bor jarangli undoshlar: b, v, g, d, z, j, dj, gʻ

Jufti bor jarangsiz undoshlar: p, f, k, t, s, ch, sh, q. ▶

Jufti yoʻq jarangli va jufti yoʻq jarangsiz undoshlar bilan ham oʻquvchilar har xil fonetik sharoitda tovushlarni talaffuz qilishni kuzatish jarayonida tanishtiriladi. Buning uchun oʻquvchilar soʻz oxirida yoki unli tovushdan oldin kelgan koʻl, bilim, otam, olmos; quyon, bino; shifoner, fabrika; tong, singil; qoʻy, kiyik kabi soʻzlardagi jarangli undoshning talaffuzini taqqoslaydilar va l, m, n, r, ng, y jarangli undosh tovushlar talaffuz qilinganda, ovoz va shovqin eshitilishini, yaʼni jarangli undosh tovush ekanini, bularning jarangsiz jufti yoʻqligini (jufti yoʻq jarangli undosh tovush ekanini) bilib oladilar. Xuddi shunga oʻxshash usulda oʻquvchilar x, h undoshlari talaffuz qilinganda, faqat shovqin eshitilishini, jarangsiz undosh tovush ekanini, jarangli jufti yoʻqligini (jufti yoʻq jarangsiz undosh tovush ekanini) bilib oladilar. Kuzatish natijasi xattaxtaga quyidagi koʻrinishda yoziladi (yoki kartonda tayyorlangan koʻrgazma koʻrsatiladi):

Jufti yoʻq jarangli undoshlar: l, m, n, r, ng, y

Jufti yoʻq jarangsiz undoshlar: x, h

Bolalar jufti yoʻq jarangli undosh tovush soʻzning oxirida kelganda ham alifbodagi xuddi shu harf yozilishini, yaʼni talaffuzi doim yozilishiga mos kelishini bilib olishlari yetarli. Jufti bor jarangli undosh tovushlar soʻz oxirida kelganda, bunday moslik boʻlmaydi, yaʼni koʻpincha uning jarangsiz jufti talaffuz qilinadi (maktap, ozot kabi). Bunday soʻzlar oʻzbek tilida koʻp boʻlgani uchun 1-sinfdanoq oʻquvchilarni ularning ayrimlari bilan tanishtirish zaruriyati tugʻiladi. Dasturga koʻra, 1-sinf oʻquvchilari b va d jarangli undoshi soʻz oxirida kelganda, uning jarangsiz jufti p va t talaffuz qilinishi bilan va bunday soʻzlarning yozilishini

qanday tekshirish bilan tanishtiriladi. Ularning talaffuzi va yozilishini tekshirishda fonetikaga asoslaniladi. O'quvchilar fonetik bilimlariga asoslangan holda, jufti bor jarangli undoshlarning yozilishini quyidagicha tushuntiradilar:

– Kitob so'zi oxirida jufti bor undosh tovushni eshityapman, shuning uchun so'zni tekshirish kerak. Shu undoshdan keyin unli tovush eshitiladigan so'z tanlayman: kitobi. Kitobi so'zida b tovushi eshityapti, shuning uchun kitob so'zida b harfini yozaman. Bunday muhokama yuritish uchun o'quvchilar quyidagi bilim va ko'nikmalarni egallashlari kerak:

1. Jufti bor jarangli va jarangsiz undosh tovushlarni ajratish.
2. So'z oxirida kelgan jufti bor jarangli undosh tovushning jarangsiz jufti eshitilishi, shuning uchun bunday so'zlarni tekshirish kerakligini bilish.
3. Undosh tovush unli tovushdan oldin kelganda, boshqa tovush bilan almashmasligini bilish. Undosh tovushdan so'ng unli tovush kelgan so'z tekshiruvchi so'z bo'la olishini bilish.
4. Tekshiruvchi va tekshiriluvchi so'zdagi undosh harfni taqqoslash (kitobi – kitob, maqsadi – maqsad, maqsadga).

Shunday qilib, o'quvchilar qanday so'zlar tekshirishni talab qilishi va uning sababini, qanday so'zlar tekshiruvchi so'z hisoblanadi va nima uchunligini bilishlari zarur.

O'qituvchi qanday so'zlar tekshirishni talab qilishini tushuntirish uchun jufti bor jarangli va jarangsiz undosh tovushi bo'lgan so'zlar ustida kuzatish o'tkazadi: maktabim – maktab, tuzi – tuz kabi.

O'quvchilar yozilishi talaffuzidan farq qiladigan so'zlarni va so'zdagi jarangsiz undosh tovush o'ziga mos harf bilan

ifodalanishini taqqoslash bilan soʻzning oxirida jufti bor undosh tovush kelsa, u soʻz tekshirishni talab qilishiga ishonadilar. Tekshirishga tayangan holda, yozishga imkoniyat yaratish uchun oʻquvchilar tekshiruvchi soʻzni tekshiriladigan soʻzdan doim oldin yozadilar: avlodi – avlod, kitobi – kitob.

Boʻgʻin ustida ishlash. Boʻgʻin murakkab tushuncha boʻlgani uchun boshlangʻich sinflarda uning qoidasi berilmaydi. Dasturga koʻra, oʻquvchilarda soʻzni boʻgʻinlarga boʻlish koʻnikmasini shakllantirish vazifasi talab etiladi. Oʻquvchilar soʻzni boʻgʻinlarga boʻlishda soʻzda nechta unli boʻlsa, shuncha boʻgʻin boʻladi, degan tushunchaga asoslanadilar. Bu tushunchani ular savod oʻrgatish davridayoq hosil qiladilar. Bolalar yozilgan soʻzdan dastlab unli harfni topadilar, keyin soʻzda nechta unli boʻlsa, uni shuncha qism (boʻgʻin)ga boʻladilar.

1-sinfda oʻquv yilining birinchi yarmida ogʻzaki va yozma tarzda boʻgʻinlarga boʻlish, shuningdek, oʻqituvchi topshirigʻiga koʻra, muayyan boʻgʻinli soʻz tanlash mashqlari har kuni oʻtkaziladi. Soʻzni boʻgʻinlarga toʻgʻri va tez boʻlish koʻnikmasini hosil qilish 1-sinfda oʻtkaziladigan muhim mashqlar qatoriga kiradi. Oʻquvchilar oʻqish va yozish jarayonini egallashda mana shu koʻnikmaga tayanadilar. Oʻzbek grafikasida boʻgʻin tamoyili yetakchi tamoyil hisoblanadi. Oʻquvchi soʻzni toʻgʻri yozish uchun uni avval boʻgʻinlarga boʻladi. Boʻgʻinlardagi tovushlarning oʻzaro bir-biriga taʼsirini aniqlaydi, undosh va unli tovushlarni ifodalash uchun zarur harflardan foydalanadi.

Savol va topshiriqlar:

- Tovushlar jumla tuzishda, fikrni bayon etishda qanday rol oʻynaydi?

- Yozuv va alifboning til taraqqiyotidagi o‘rni haqida fikr bildiring.
- Bo‘g‘in ko‘chirish qoidalarini sanab bering.
- Jarangli va jarangsiz tovushlar nima uchun farqlanadi?
- So‘z va gaplarni shakllantirish uchun qanday vositalarga tayaniladi?

Grammatik tushunchalar va so‘z yasalişini o‘rgatish metodikasi

Boshlang‘ich sinflarda morfologiyadan „ot“, „sifat“, „son“, „fe‘l“, „kishilik olmoshi“ tushunchalarini; siktaksisdan „gap“, „ega“, „kesim“, „ikkinchi darajali bo‘lak“, „uyushiq bo‘lak“, „undalma“ kabi tushunchalarni; so‘z yasalişidan „o‘zak“, „qo‘shimcha“, „o‘zakdosh so‘zlar“ kabi tushunchalarni shakllantirish ustida ish olib boriladi. O‘qituvchi tushunchalarni shakllantirish jarayonini boshqarish, o‘quvchilar aqliy faoliyatini to‘g‘ri tashkil etish uchun tushuncha nimaligini, tushunchani bilib olish jarayonining xususiyatlarini, tushunchani o‘zlashtirish qanday sharoitda natijaliroq bo‘lishini ko‘z oldiga aniq keltirishi lozim.

Grammatik tushunchalarni o‘zlashtirish. Tushuncha atrof-muhitdagi predmet va hodisalarning muhim belgilari va o‘zaro aloqadorligi aks ettirilgan tafakkur shaklini tasvirlab ko‘rsatadi. Grammatik tushunchalarda ham, boshqa tushunchalar kabi, hodisalarning muhim belgilari umumlashtirilgan holda aks ettiriladi. Til hodisalarining o‘ziga xos xususiyati, ya‘ni tushunchaning mazmun tomoni grammatik tushunchaning o‘ziga xos xususiyatini keltirib chiqaradi. Til hodisalari, til kategoriyalari boshqa hodisalarga nisbatan juda mavhumligi bilan farqlanadi. Biologik tushunchalarni shakllantirishda belgilarini kuzatish, bir

tizimga solish va umumlashtirish mumkin bo'lgan aniq hodisalar va predmetlar material sifatida asos qilib olinadi. Grammatik tushunchalar esa so'z, so'z birikmasi, gap, morfema, leksema, fonema va boshqalarning o'ziga xos muhim belgilarini aniqlash va umumlashtirish natijasi hisoblanadi. Boshqacha qilib aytganda, kishilar tomonidan yaratilgan grammatik tushunchaga asos bo'lgan dastlabgi materialning o'zi yetarli darajada mavhumdir. Demak, grammatik tushunchalar umumlashtirilganlarning yana umumlashtirilgani hisoblanadi. Grammatik tushunchaning bu xususiyatlari tufayli o'quvchilarda tushuncha juda ko'p qiyinchilik bilan shakllanadi. Grammatik tushunchani bilib olish uchun mavhum tafakkur ma'lum darajada rivojlangan bo'lishi lozim. Mavhum tafakkur ta'lim jarayonida vujudga keladi va maxsus mashqlarni talab qiladi. Bu mashqlar muayyan aqliy ko'nikmalarni va lingvistik tasavur hamda bilimlar yig'indisini shakllantirishga qaratilgan bo'lishi zarur. Ko'pgina ruhshunos olimlarning tekshirishlari natijasida aniqlanishicha, tushunchani shakllantirish jarayoni tafakkurga oid analiz, sintez, taqqoslash, umumlashtirish, aniqlashtirish amallarini bilib olish jarayoni ham hisoblanadi. O'quvchilarda tushunchani shakllantirishning natijasi ularning mavhumlashtirish faoliyatining qay darajada o'sganligiga bog'liq. Mavhumlashtirishda qiynaladigan o'quvchilar so'zlarni taqqoslay olmaydilar va ularning muhim grammatik belgilariga ko'ra bir guruhga birlashtira olmaydilar, tushunchani shakllantirishda qiynaladilar va xatoga yo'l qo'yadilar. Masalan, fe'l o'rganilganda o'quvchilar fe'l predmetning harakatini bildirishini bilib oladilar. Yurmoq, o'qimoq, olmoq kabi fe'llarda leksik ma'no grammatik ma'noga mos keladi. Ko'p fe'llarda bunday moslik bo'lmaydi. Grammatikada predmet harakati deyilganda, harakat bilan birga predmetning holati, uning boshqa predmetlarga munosabati, predmet belgisining o'zgarishi kabilar

ham tushuniladi: uxlamoq, o'ylamoq, sevmoq, o'smoq, ko'karmoq va hokazo. Predmet harakatini bunday keng ma'noda, umumlashtirilgan holda tushunish endigina tilni o'rgana boshlagan o'quvchilarga qiyinlik qiladi, ular harakatni ko'proq yurish, siljish ma'nosida aniq tasavur qiladilar. Shuning uchun fe'lni o'rganishning boshlang'ich bosqichida yotmoq, kasallanmoq, turmoq, qizarmoq kabi so'zlarni predmet harakatini bildiradi deb hisoblamaydilar. Bunday hodisani o'tni o'rganishda ham uchratish mumkin. Ayrim o'quvchilar tinchlik, qahramonlik, qadam kabi so'zlarni ot turkumiga kiritmaydilar. Tushunchani shakllantirish uchun o'quvchilarda mavhumlashtirish ko'nikmasini o'stirish, ular diqqatini so'zning aniq leksik ma'nosidan grammatik ma'nosiga qaratish va shu guruhdagi so'zlarga oid umumiy, grammatik belgilarni hisobga olgan holda, ularni bir guruhga birlashtirish talab etiladi. Masalan, kim? yoki nima? so'rog'iga javob bo'ladigan barcha so'zlar „ot“ turkumiga birlashadi; predmet bildirish, son (birlik va ko'plikda kelish), egalik qo'shimchalari bilan o'zgarish, kelishiklar bilan turlanish bu so'zlar uchun umumiy grammatik belgilar hisoblanadi. Tushunchani shakllantirishda xatoning oldini olish uchun ta'lim berish jarayonida qator metodik talablarga rioya qilinadi.

Boshlang'ich sinflarda so'zning morfemik tarkibini o'rganish metodikasi

So'zning morfemik tarkibi va so'z yasalishi ustida ishlashning ahamiyati va bu jarayondagi vazifalar. So'zning leksik ma'nosini aniqlash maqsadida uni morfemalarga ajratish til haqidagi fanda o'zining nazariy asosiga ega. Morfema — so'zning eng kichik, bo'linmaydigan ma'noli qismi. Morfema ikki turga bo'linadi: 1. Ovzak morfema — so'zda albatta qatnashadigan va leksik ma'no anglatadigan morfema. 2. Affiksial morfema - mustaqil holda

leksik ma'no anglatmay, so'zning leksik va grammatik ma'nolari shakllanishi uchun xizmat qiladigan morfema. Masalan, gullami, gulla so'zlaridagi gul — o'zak morfema, -lar, -ni, -la affiksall morfemadir. Affikslar (qo'shimchalar) ikki turga bo'linadi: 1. So'z yasovchi qo'shimchalar. Ular so'zning leksik ma'nosini shakllantirish uchun xizmat qiladi. Masalan, bog'bon, paxtakor, gulzor, ishchi so'zlaridagi -bon, -kor, -zor, -chi so'z yasovchi affikslardir. 2. Shakl yasovchi qo'shimchalar. Bu qo'shimchalar so'zlarni grammatik jihatdan shakllantirib, turli grammatik ma'nolarni ifodalaydi. Masalan, maktablarimizni so'zida -lar, -imiz, -ni shakl yasovchi qo'shimchalar bo'lib, -lar ko'plik ma'nosini, -imiz egalikning I shaxs ko'plik ma'nosini, -ni tushum kelishigi ma'nosini ifodalaydi. Morfemalarning qo'shilishi bir-biriga ta'sir qiladi, bundan tashqari, ko'pgina o'zak va so'z yasovchi qo'shimchalar ko'p ma'noli. Shunga qaramay, ko'p so'zlarning leksik ma'nosini uning morfemik tarkibiga qarab aniqlash qiyin, bu maqsadda so'zni morfemalarga ajratishdan foydalanishga to'g'ri keladi. O'quvchilar so'zning morfemik tarkibini va so'z yasalishini o'rganishlariga qarab, so'zni morfemalarga ajratishdan ongli foydalana boshlaydilar. Ular yasama so'zlarning leksik ma'nosini so'zlarning semantik o'xshashligiga qarab bilib oladilar. So'zlarning morfemik tarkibi ustida ishlashning ahamiyati va shunga mos ravishda o'qituvchining vazifalariga quyidagilar kiradi:

1. So'zning morfemik tarkibi ustida ishlash bilan o'quvchilar so'zning leksik ma'nosini aniqlashning asosiy usullaridan birini bilib oladilar. Bunda o'qituvchining vazifasi o'quvchilar so'zlarning leksik ma'nosi va morfemik tarkibi bir-biriga bog'liqligini bilib olishi uchun eng qulay sharoit yaratish, shu

asosda ularning lugʻatiga aniqlik kiritishga maqsadga muvofiq rahbarlik qilish hisoblanadi.

2. Soʻz yasalihi haqidagi elementar bilim ham oʻquvchilarning tilimizning yangi soʻzlar bilan boyishining asosiy manbasini tushinishlari uchun muhimdir. Yangi soʻz tilda mavjud boʻlgan morfemalardan, maʼlum usul va modellar asosida vujudga keladi (yasaladi). Soʻz yasalihini kuzatish oʻquvchilarda soʻzga faol munosabatni shakllantirishga ijobiy taʼsir etadi, tilning rivojlanish qonuniyatlarini tushinishga olib keladi.

3. Soʻz yasalihi asoslari bilan tanishish oʻquvchilar lugʻatini atrof-muhit haqidagi bilimlar bilan boyitishga imkon beradi. Predmet, jarayon, voqea-hodisalar haqidagi tushunchalar soʻz bilan ifodalanadi. Soʻzlar oʻrtasidagi maʼno va tuzilish jihatidan bogʻlanishni belgilash oʻzaro munosabatda boʻlgan tushunchalar oʻrtasidagi bogʻlanishga tayanadi (masalan, traktor va traktorchi soʻzlari oʻzaro munosabatda boʻlgan tushunchalar, shu tufayli maʼno va tuzilishiga koʻra bogʻlangan). Oʻquvchilar soʻzlarning maʼno va tuzilishiga koʻra oʻzaro munosabatini haqiqatan bilsalar, atrof-muhitda mavjud boʻlgan predmetlar, jarayonlar, voqealar oʻrtasidagi bogʻlanishni chuqur tasavvur etadilar, biladilar.

4. Soʻzda morfemaning ahamiyatini anglash, shuningdek, qoʻshimchalarning semantik maʼnosini bilish oʻquvchilarda nutqning aniq shakllanishiga taʼsir etadi. Oʻqituvchining vazifasi oʻquvchilarning soʻzning leksik maʼnosini tushunibgina qolmay, kontekstda aniq qoʻshimchali soʻzlardan ongli foydalanishlarini ham oʻrgatish hisoblanadi.

5. Soʻzning morfemik tarkibini oʻrganish imloviy malakalarni shakllantirishda ham katta ahamiyatga ega. Fonetik tamoyil yangi oʻzbek imlosining yetakchi tamoyili boʻlib, bunga binoan soʻzlar

va ularning tarkibiy qismi (o'zak va qo'shimchalar) ko'proq talaffuziga muvofiq yoziladi. O'zak va qo'shimchalami to'g'ri yozish malakasini nazariy asosda shakllantirish fonetik, so'z yasalishiga oid grammatik bilimlarni maqsadga muvofiq tatbiq etishni talab qiladi. Shuning uchun so'zning morfemik tarkibini o'rganishning muhim vazifalaridan biri o'zak va qo'shimchalarni to'g'ri yozish malakasini shakllantirish uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalar asosini yaratish hisoblanadi.

6. So'zning morfemik tarkibini o'rganish o'quvchilarning aqliy qobiliyatini o'stirishda, xususan, til birligi sifatida so'zni ongli bilib olish uchun zarur bo'lgan maxsus aqliy ko'nikmalarni shakllantirishda ham ahamiyatli. O'qituvchining vazifasi ta'lim jarayonida bilimni o'zlashtirish bilan o'quvchilarda aqliy faoliyatni o'stiradigan, analiz, taqqoslash ko'nikmalarini shakllantiradigan sharoit yaratish hisoblanadi.

Savol va topshiriqlar:

- Grammatik tushunchalarni o'zlashtirishning metodik shartlari nimalardan iborat?
- Kichik yoshdagi o'quvchilar tilga oid tushunchalarni o'zlashtirish jarayonida qanday qiyinchiliklarga duch keladilar? Sababini izohlang.
- So'zning morfemik tarkibi boshlang'ich sinflarda nima uchun o'rganiladi?

TESTLAR

1. Metodikaning amaliy fan sifatidagi vazifalari nimalardan iborat?

- A. Nimani o'qitish kerak? degan savolga javob berish.
- B. Qanday o'qitish kerak? degan savolga javob berish.
- C. Nega xuddi mana shunday o'qitish kerak? degan savolga javob berish.
- D. Barcha javoblar to'g'ri.

2. Ona tili o'qitish metodikasi qaysi fanlar bilan aloqadorlikda o'rganiladi?

- A. Mantiq, psixologiya, psixolingvistika
- B. Mantiq, psixologiya, tarix
- C. Mantiq, psixologiya, psixolingvistika, tilshunoslik
- D. Logika, pedagogika, tarix, informatika

3. O'qitish prinsipi nima?

A. Dars samaradorligini ta'minlash, ta'lim jarayonini tashkil etish, uyushtirishga qo'yilgan asosiy talablar, qoidalar

B. Asos, talab, qoida

C. Shaxsni har tomonlama rivojlantirish, uning ijodiy imkoniyatlarini kengaytirish

D. O'qitishning ilmiyligi, onglilik, faollik

4. Boshlang'ich sinfda fan dasturi doirasida bolalar qancha muddatda o'qish va yozishni o'rganadilar?

- A. 3-5 oyda
- B. 1-2 yilda
- C. 3-3,5 oyda
- D. 1 yilda

5. Quyidagilardan qaysi biri bolalarga savod o'rgatish vazifalari qatoriga kirmaydi?

- A. Imlo qoidalariga rioya qilib, savodli yozishga o'rgatish
- B. O'quvchilarning lug'at boyligini va nutqini o'stirish
- C. Harflarni to'g'ri yozishga o'rgatish
- D. O'quvchilarda kiyinish madaniyati ko'nikmasini shakllantirish

6. "Hijjai qadimiy" usuli necha bosqichdan iborat?
- 4
 - 3
 - 5
 - 2
7. "Ustodi avval" qo'llanmasi muallifi va asar yaratilgan vaqtini aniqlang.
- Munavvarqori Abdurashidxonov, 1890-yil
 - Saidrasul Saidazizov, 1902-yil
 - Botu, 1888-yil
 - Behbudiy, 1900-yil
8. K.D.Ushinskiy tomonidan yaratilgan savod o'rgatish metodini belgilang.
- Tahlil-tarkib metodi
 - Hijo usuli
 - Tovush metodi
 - Analiz-sintez tovush metodi
9. Savod o'rgatish nechta davrga bo'linadi?
- 2ta: alifbe davri va alifbegacha bo'lgan davr
 - 1ta: alifbe davri
 - 3ta: tayyorgarlik davri, alifbe harfiy davri, alifbedan keying davr
 - 2ta: to'g'ri o'qish va to'g'ri yozish davri
10. "Alifbe" kitobi bilan tanishtirish va partada to'g'ri o'tirish savod o'rgatishning qaysi davri vazifasi sanaladi?
- Alifbe harfiy davri vazifasi
 - Alifbedan keying davr vazifasi
 - Tayyorgarlik davri vazifasi
 - Bu savod o'rgatish davri vazifalari sanalmaydi.
11. O'quvchilarni nutqni analiz qilishga o'rgatishda, asosan, qanday mashqlardan foydalaniladi?
- Analitik mashqlardan
 - Sintez mashqlaridan
 - Murakkab mashqlardan
 - Bu jarayonda mashq kerak bo'lmaydi.

12. Savod o'rgatishning dastlabgi davrida ish turi qancha vaqtda boshqasi bilan almashtirilib turishi zarur?

- A. 10-15 minutda
- B. Har 5 minutda
- C. 15-20 minutda
- D. Har 15 minutda

13. Qaysi pedagog o'z uslubini "yozish va o'qish uslubi" deb atagan?

- A. Komenskiy
- B. Ushinskiy
- C. Behbudiy
- D. A.Avloniy

14. Savod o'rgatishning Alifbe davri qancha muddat davom etadi?

- A. Avgust-sentabr oylarida
- B. Sentabr oyidan may oyigacha
- C. Sentabr oyidan yanvar oyigacha
- D. Bir yil

15. Alifbedagi tovushlarni o'rgatishning nechta bosqichi mavjud?

- A. 2ta
- B. 3ta
- C. 5ta
- D. 4ta

16. Diksiya – bu....

- A. Ravshan, burro gapirish
- B. To'g'ri yozish
- C. Nutqning g'alizligi
- D. So'zlarning bir-biriga bog'lanishi

17. Quyidagilardan qaysi biri "Alifbe" darsligi tuzilishining ilmiy-pedagogik tamoyillari qatoriga kirmaydi:

A. "Alifbe"dagi materiallarning hajmi savod o'rgatishga mos bo'lishi kerak.

B. "Alifbe"ning harfi, terilishi, qog'ozi, rasmlarining bo'yoqlari gigiyenik talablarga javob berishi zarur.

C. "Alifbe"ning tashqi ko'rinishi chiroyli, bolalar diqqatini o'ziga tortadigan bo'lishi lozim.

D. "Alifbe" tuzilishida tovush-harflarning kam ishlatilishi maqsadga muvofiq.

18. Yozuv daftari qaysi harfni yozdirish bilan boshlanadi?

A. "a" harfini

B. "e" harfini

C. "o" harfini

D. "i" harfini

19. Yozuv darsining qancha miqdori yozuv uchun ajratiladi?

A. 20 daqiqasi

B. 30 daqiqasi

C. 10 daqiqasi

D. Yozuv darsi to'la yozuvga bag'ishlanadi.

20. Bitta yozuv darsida nechta so'z yozdirilishi kerak?

A. 20ta

B. 4ta

C. 15ta

D. 1ta

21. Yozish vaqtida qancha qiyalikda yozish kerak?

A. 65°

B. 25°

C. 15°

D. 20°

22. Yozish vaqtida daftar parta ustiga qancha qiyalikda qo'yilishi zarur?

A. 65°

B. 25°

C. 15°

D. 20°

23. Yozuv darslarida o'quvchilar qanday malakalarni egallaydilar?

A. Orfografik malakalarni

B. Grafik malakalarni

- C. Grammatik malakalarni
D. Orfoepik malakalarni
24. Savod o'rgatish darslari qaysi jihatiga ko'ra alifbogacha bo'lgan davrdagi va alifboni o'rganish jarayonidagi darslarga bo'lingan?
- A. Ta'limning predmetiga ko'ra
B. Ta'limning davri va bosqichlariga ko'ra
C. Darsda yangi mavzu o'tilishi va o'tilmasligiga ko'ra
D. Barcha javoblar to'g'ri
25. Savod o'rgatishning tayyorlov davrida bir dars qancha vaqt davom etadi?
- A. 20 daqiqa
B. 35 daqiqa
C. 45 daqiqa
D. 30 daqiqa
26. Savod o'rgatishning alifbe davrida bir dars qancha vaqt davom etadi?
- E. 20 daqiqa
F. 35 daqiqa
G. 45 daqiqa
H. 30 daqiqa
27. "Alifbo bilan xayrlashish" festivali qachon o'tkaziladi?
- A. Alfavitdan keying davr oxirida
B. Alfavit davrining birinchi bosqichida
C. Alfavit davrining ikkinchi bosqichida
D. O'quv yili oxirida
28. Husnixat bilan yozish deganda nima tushuniladi?
- A. To'g'ri yozish
B. Chiroyli yozish
C. Tez yozish
D. Sekin yozish
29. Quyidagi fanlardan qaysi biri Husnixat va uni o'qitish metodikasi fani bilan aloqador emas?
- A. Fiziologiya
B. Psixologiya

- C. Tarix
D. Kimyo
30. Yozuv – bu.....
- A. Biror tilda qabul qilingan belgilar yig'indisi
B. Tilda mavjud tovushlar va so'zlar jamlanmasi
C. Rasm va imo-ishoralar tasviri
D. So'zlarning moddiy qobig'i
31. Fransuz olimi Shampalon tomonidan o'qilgan yozuv?
- A. Mixxat yozuvi
B. Finikiya yozuvi
C. O'rxun yozuvi
D. Misr iyerogliflari
32. Yozuvning eng qadimgi shakli – bu?
- A. Piktografiya
B. Ideografiya
C. Logografiya
D. Fonografiya
33. Yozuv mashg'uloti vaqtida ko'z bilan ruchka uchidagi oraliq necha sm bo'lishi kerak?
- A. 2-5 sm
B. 25-30 sm
C. 20-35 sm
D. 15-40 sm
34. Savod o'rgatish jarayonida asosiy yozuv qurolini ko'rsating.
- A. Ko'k ruchka
B. Binafsharang ruchka
C. Qora qalam
D. Binafsharang ruchka va qora qalam
35. Savod o'rgatish jarayonida o'quvchilarga qanday daftar tavsiya qilinadi?
- A. Katak daftar
B. Ikki chizikli daftar
C. Maxsus "yozuv daftari"
D. Husnixat daftari

36. Chiroyli yozuv malakasini shakllantirishdagi eng birinchi qoida?

- A. Yozuv qurolidan to'g'ri foydalanish
- B. Idrok etish
- C. Gigiyenik talablar
- D. Partada to'g'ri o'tirish

37. Tovushni harfga aylantirishda nima muhim ahamiyatga ega?

- A. Ko'rgazmalilik
- B. Eshitish
- C. Onglilik
- D. Chiroyli yozish

38. "Yozuv daftari"da qiya chiziqlar oralig'i qancha bo'ladi?

- A. 33 mm
- B. 25 mm
- C. 65 mm
- D. 130 mm

39. "Yozuv daftari"da kichik harflar yoziladigan satr chizig'i oralig'i qanchaga teng?

- A. 33mm ga
- B. 25mm ga
- C. 5mm ga
- D. 130mm ga

40. O'quvchilar uchun tavsiya etiladigan sharikli yoki gelli avtoruchkalarining uzunligi necha mm dan oshmasligi zarur?

- A. 33mm dan
- B. 25mm dan
- C. 5mm dan
- D. 130mm dan

41. Chiroyli yozuv malakalarini shakllantirish usullarini ko'rsating: 1) namunaga qarab yozish; 2) namunaga qarab ko'chirib yozish; 3) nusxa ko'chirish; 4) tasavvur orqali yozish; 5) harflarning shaklini tahlil qilish; yozuv malakasini ongli o'zlashtirish; 6) sanoq-ohang usuli; 7) xatolar ustida ishlash

- A. 1, 2, 4, 5, 7
- B. 2, 3, 4, 5, 6
- C. 2, 3, 4, 6
- D. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7

42. Nechanchi sinfdan boshlab chiroyli yozish malakasiga o'rgatishda kichik va bosh harflarni bir xil balandlikda chamalab yozish, 4-5 harfdan iborat so'zlarni qo'l harakatini uzmasdan bog'lab yozish qoidalari talab etiladi?

- A. Birinchi sinfdan
- B. Ikkinchi sinfdan
- C. Uchinchi sinfdan
- D. To'rtinchi sinfdan

43. "Alifbe" kitobida o'quv mashqlari uchun berilgan alifbegacha bo'lgan davr qancha kun etib belgilangan?

- A. 30 kun
- B. 20 kun
- C. 20-25 kun
- D. 10 kun

44. Husnixat mashqi uchun ona tilidan qancha vaqt ajratiladi?

- A. 10 minut
- B. 5 minut
- C. 10-15 minut
- D. 6-8 minut

45. 2-3-sinflarda husnixat uchun qancha vaqt ajratiladi?

- A. 30 minut
- B. 5 minut
- C. 1 soat
- D. 6-8 minut

46. 4-sinfda husnixat uchun qancha vaqt sarflanadi?

- A. 1 soat
- B. 30 daqiqa
- C. 6-8 daqiqa
- D. 40 daqiqa

47. Alifbe davrida bajariladigan asosiy grafik ishlarni belgilang: 1) kichik va bosh harflarni alifbe tartibida yozish; 2) bo'g'in va so'zlarda harflarni qo'shib yozish; 3) harf va uning unsurlarini bir xil balandlikda va qalinlikda yozish; 4) harf va harf unsurlarini bir xil qiyalikda yozish; 5) qo'l harakatini uzmay yozishga o'rgatish; 6) harflarning qiyaligini va enini to'g'ri saqlashga o'rgatish.

A. 1, 2, 4, 5

B. 2, 4, 5, 6

C. 1, 2, 5, 6

D. 1, 2, 3, 4, 5, 6

48. "Yozuv daftari"dan o'quvchilar qancha muddat foydalanadilar?

A. Alifbegacha bo'lgan davri tugaguniga qadar

B. Alifbe davri oxirigacha

C. Alifbedan keyingi davr oxirigacha

D. 4-sinfgacha

49. Alifbe davrida o'quvchilarning yozayotgan matnlarini tahlil qilish yo'llarini ko'rsating?

A. So'zlarning tarkibini aniqlash.

B. So'zlarning ma'noviy tomonini aniqlash.

C. Mashqlarning grafik tasviri ustida ishlash.

D. Barcha javoblar to'g'ri.

50. O'quv dasturiga ko'ra, 1-sinfda yozuvga o'rgatish uchun necha soat ajratilgan?

A. 50 soat

B. 70 soat

C. 40 soat

D. 18 soat

51. Alifbe davrida o'quvchilar yozgan matnlarni necha xil yo'lda tahlil qilish mumkin?

A. 3 xil

B. 4 xil

C. 5 xil

D. 2 xil

52. Har bir yozuv darsida necha marta jismoniy mashq daqiqalarini o'tkazish kerak?

- A. 1 marta
- B. 2-3 marta
- C. 4 marta
- D. 5 marta

53. 2-sinfda husnixat darslari necha soatni tashkil etadi?

- A. 30 soat
- B. 32 soat
- C. 34 soat
- D. 36 soat

54. 2-sinfda bir chiziqli daftarga yozishda bosh harflarning o'lchami qanchani tashkil etadi?

- A. 6 mm
- B. 5 mm
- C. 4 mm
- D. 3 mm

55. 2-sinfda bir chiziqli daftarga yozishda bosh harflarning o'lchami qanchani tashkil etadi?

- A. 6 mm
- B. 5 mm
- C. 4 mm
- D. 3 mm

56. 3-4-sinflarda ona tili darsining qancha vaqti husnixatga ajratiladi?

- A. 5-6 daqiqasi
- B. 6-7 daqiqasi
- C. 8-10 daqiqasi
- D. 10-12 daqiqasi

57. 4-sinf o'quvchilarining yozuvi nimasi bilan farq qiladi?

- A. Kattalarning yozuviga xosligi bilan
- B. Harflarning notekis yozilishi bilan
- C. Bosma shaklga o'xshashi bilan
- D. Barcha javoblar to'g'ri

58. Daftar parta yuzasida qanday qiyalikda joylashishi lozim?

- A. 45 gradus qiyalikda
- B. 65 gradus qiyalikda
- C. 90 gradus qiyalikda
- D. 15 gradus qiyalikda

59. O'quvchilar qachondan boshlab bir chiziqli daftarga yozishga o'tadilar?

- A. 2-sinfning ikkinchi yarmidan
- B. 3-sinfdan
- C. 2-sinfning boshidan
- D. 3-sinfning ikkinchi yarmidan

60. O'qish darslari qachondan boshlanadi?

- A. Savod o'rgatish davri tugagach
- B. 1-sinfdan
- C. 2-sinfdan
- D. 3-sinfdan

61. O'qish darslarining asosiy vazifasi nima?

- A. Ongli o'qish malakasini shakllantirish
- B. To'g'ri o'qish malakasini shakllantirish
- C. Tez va ifodali o'qish malakasini shakllantirish
- D. Barcha javoblar to'g'ri

62. O'qish kitoblarida uchraydigan tasviriy vositalarni belgilang.

- A. O'xshatish
- B. Sifatlash
- C. Mubolag'a
- D. Barchasi to'g'ri

63. O'qish nechta turga bo'linadi?

- A. 2 turga
- B. 3 turga
- C. 4 turga
- D. 5 turga

64. Qaysi turdagi o'qish davomida yo'l qo'yilgan xato va kamchiliklar aniqlanadi?

- A. Ovoz chiqarib o‘qishda
- B. Ichda o‘qishda
- C. Matn boshqa birov tomonidan o‘qib berilganda
- D. Ovoz chiqarib va ichda o‘qishda

65. “Bolalar dunyoni va o‘z-o‘zini bila boorish bilan birga katta avlodlar yaratgan ma’naviy va moddiy boyliklar uchun o‘zining mas’ulligini oz-ozdan bila borishi kera..” degan fikr kimga tegishli?

- A. V.A.Suxomlinskiy
- B. T.G.Yegerov
- C. K.Qosimova
- D. To‘g‘ri javob yo‘q

66. O‘qish malakasining shakllanish jarayonini T.G.Yegerov nechta bosqichga ajratgan?

- A. 2 ta
- B. 3 ta
- C. 4 ta
- D. 5 ta

67. O‘qish malakasining shakllanish jarayonini T.G.Yegerov qanday bosqichlarga ajratgan?

- A. Analitik va sintetik
- B. Analitik va avtomatlashgan
- C. Sintetik va avtomatlashgan
- D. Analitik, sintetik va avtomatlashgan

68. “To‘g‘ri o‘qish – xato qilmasdan, yanglishmasdan o‘qishdir” degan fikrning muallifi kim?

- A. V.A.Suxomlinskiy
- B. T.G.Yegerov
- C. K.Qosimova
- D. To‘g‘ri javob yo‘q

69. “To‘g‘ri o‘qish – bu materialni tovush tomonidan xatosiz va bir tekisda ravon nusxa ko‘chirishdir” degan fikr muallifini belgilang.

- A. Yakovleva
- B. Ashrapova

C. Qosimova

D. Yegerov

70. O'qish jarayonida xatolar nechta sababga ko'ra kelib chiqadi?

A. 2 ta

B. 3 ta

C. 4ta

D. 5 ta

71. O'quvchilar yo'l qo'yadigan xatolar necha xil bo'ladi?

A. 2 xil

B. 3 xil

C. 4 xil

D. 5 xil

72. O'qish malakasining qanday sifatlari bor?

A. To'g'ri, tez, ongli

B. Tez, ongli, ifodali

C. Ongli, tez, ifodali

D. To'g'ri, tez, ongli, ifodali

73. Tez o'qish matnini tushunishdan ajralib qolmasligi lozimligini kim alohida ta'kidlab o'tgan?

A. K.D.Ushinskiy

B. K.Qosimova

C. Yakobleva

D. M.Odilova

74. Tez o'qishni ta'minlovchi vositalarni toping.

A. O'qishni turli topshiriqlar asosida mashq qilish.

B. Rollarga bo'lib o'qitish.

C. Matnini navbat bilan o'qitish.

D. Barchasi to'g'ri

75. O'qish sur'ati bir daqiqada sinflar bo'yicha tasniflangan. Unga ko'ra, 2-sinf birinchi yarim yillikda nechta so'z o'qish belgilangan?

A. 20-25 ta

B. 25-30 ta

C. 30-35 ta

D. 35-40 ta

76. Ongli o'qish qanday metodik shartga bog'liq?

A. O'quvchining haayotiy tajribasiga

B. So'zlarning lug'aviy ma'nosini tushunishga

C. Gapda so'zlarning bog'lanishini tushunishga

D. Barchasi to'g'ri

77. Ongli o'qish necha xil ma'noda qo'llaniladi?

A. 2 xil

B. 3 xil

C. 4 xil

D. 5 xil

78. Urg'u, temp, ritm, to'xtam, ovozning baland-pastligining yig'indisi nima deb ataladi?

A. Intonatsiya

B. Ohang

C. Ritmik jarayon

D. Nafas rostdash jarayoni

79. Ifodali o'qishni egallashning asosiy shartlarini belgilang.

A. Nafasni to'g'ri olish va to'g'ri sarflash.

B. Tovushlarni aniq talaffuz qilish, tushunarli gapirish.

C. Adabiy talaffuz normalarini egallash.

D. Barchasi to'g'ri

80. Ifodali o'qishga tayyorlanish shartli ravishda nechta bosqichga bo'linadi?

A. 3 ta

B. 2 ta

C. 4 ta

D. 5 ta

81. Kichik yoshdagi o'quvchilar adabiy qahramonga necha xil munosabatda bo'ladi?

A. 3 xil

B. 5 xil

C. 4 xil

D. 2 xil

82. Kichik yoshdagi bolalar adabiy qahramonga qanday munosabatda bo'lishini belgilang.

- A. Adabiy qahramonga emotsional munosabat
- B. Elementar tahlil qilish
- C. Tanqid qilish
- D. A va B javoblar to'g'ri

83. O'qilgan matnning mazmunini, badiiy asar vositalarini va qahramonlarini tushunib o'qish o'qishning qaysi turiga kiradi?

- A. Ongli o'qish
- B. Tez o'qish
- C. Ifodali o'qish
- D. To'g'ri o'qish

84. To'g'ri o'qishning belgilarini ko'rsating.

- A. So'zni qayta takrorlamaslik
- B. Tovushlarning joyini almashtirmaslik
- C. So'zni tushirib qoldirmaslik
- D. Barcha javoblar to'g'ri

85. Tez o'qish me'zoniga ko'ra, 4-sinfda bir daqiqada nechta so'z o'qish muvofiq deb belgilangan?

- A. 70-80 ta
- B. 70-85 ta
- C. 80-95 ta
- D. 90-100 ta

86. Ovoz chiqarib o'qishning asosiy xususiyati nima?

- A. Ifodali o'qish
- B. Tez o'qish
- C. Ongli o'qish
- D. To'g'ri o'qish

87. Ifodali o'qishning elementar vositalari nechta?

- A. 3 ta
- B. 4 ta
- C. 5 ta
- D. 6 ta

88. Nutq o'stirishga oid mashg'ulotni belgilang.

- A. Lug'atni boyitish

B. Soʻz birikmasi va gap tuzish

C. Hikoya tuzish

D. Barcha javoblar toʻgʻri

89. Taʼlimiy vositalarni belgilang.

A. Darslik, tarqatmalar

B. Doska, koʻrgazmali qurollar

C. Suratlar, jadvallar

D. Barcha javoblar toʻgʻri

90. Taʼlimiy vositalar ichida qaysi biri eng ahamiyatli sanaladi?

A. Elektron qurilma

B. Darslik

C. Suratlar

D. Jadvallar

91. “Boychechak” sheʼrining muallifini toping.

A. Gʻayratiy

B. Usmon Azim

C. Turob Toʻla

D. Erkin Vohidov

92. “Kuz” nomli sheʼr muallifini belgilang.

A. Gʻayratiy

B. Yusuf Shomansur

C. Turob Toʻla

D. Erkin Vohidov

93. “Bizda yashab, qolmay armoni,

Uchib oʻtar turna karvoni.

Yer-u koʻkni qoplab suroni,

Xush qol, kuz...”. Sheʼriy parcha muallifini toping.

A. Y. Shomansur

B. Gʻayratiy

C. Turob Toʻla

D. Aʼzam Oʻktam

94. “Oʻzbek noni” sheʼrining muallifini belgilang.

A. A. Oripov

B. Gʻayratiy

C. Y.Shomansur

D. Turob To'la

95. "Bolaligim seni sog'indim" asarida keltirilgan bozor nomini toping.

A. Xastimom

B. Chorsu

C. Juma

D. Barchasi to'g'ri

96. "Kichik vatan" asarida boboning ismi kim?

A. Jo'ra bobo

B. Qodir bobo

C. Alim bobo

D. Olim bobo

97. "Vatanni sev" she'rining muallifi?

A. Oybek

B. A.Oripov

C. Hamid Olimjon

D. Cho'lpon

98. "Barkamol avlod" she'rida kimga "tole yor" deyilgan?

A. Yoshlarga

B. Qizlarga

C. Yigitlarga

D. Barchasi javob to'g'ri

99. Badiiy asar tahlili nechta bosqichda amalga oshiriladi?

A. 2 ta

B. 3 ta

C. 4 ta

D. 5 ta

100. Matnni yaxlit o'qish asosida asarning mazmuni bilan tanishtirish qanday nomlanadi?

A. Sintez

B. Analiz

C. Tahlil

D. Qayta tahrir

101. Reja necha xil shaklda tuzildi?

- A. 2 xil
- B. 3 xil
- C. 4 xil
- D. 5 xil

102. Matn necha xil usulda tasvirlanadi?

- A. 2 xil
- B. 3 xil
- C. 4 xil
- D. 5 xil

103. Kimning fikricha, ilk tasavvurning tug'ilish bosqichi dastlabgi idrok etish hisoblanadi?

- A. A.A.Abdullina
- B. Yakobson
- C. Qosimova
- D. Turniyozov

104. "Ertak" atamasini "etuk" tarzida qo'llagan shaxs kim?

- A. M.Qoshg'ariy
- B. Yusuf Xos Hojib
- C. Ahmad Yugnakiy
- D. Alisher Navoiy

105. Toshkentliklar ertakni qanday ataydi?

- A. Cho'pchak
- B. Ushuk
- C. Matal
- D. Varsaqi

106. Xorazmda ertak qanday ataladi?

- A. Cho'pchak
- B. Ushuk
- C. Metal
- D. Varsaqi

107. "Navodir ush-shabob"da ertak atamasi qanday shaklda uchraydi?

- A. Cho'pchak
- B. Metal
- C. Cho'rchak

- D. Ushuk
108. “Oygul bilan Baxtiyor” ertak-dostonining muallifi kim?
- A. G‘ayratiy
 - B. Hamid Olimjon
 - C. Shayxzoda
 - D. Mirtemir
109. Ertaklarning an’anaviy belgisini toping.
- A. “Bir bor ekan, bir yo‘q ekan” deb boshlanish
 - B. “Murod-maqsadiga yetibdi” degan tugallanish
 - C. Har xil obrazlardan foydalanish
 - D. A va B javoblar to‘g‘ri
110. Ertaklarning umumiy formulasini belgilang.
- A. Initsial
 - B. Medial
 - C. Final
 - D. Barcha javoblar to‘g‘ri
111. Olimlar ertaklarning boshlanishida “...ekan” birligi nechtagacha bo‘lishini aniqlagan?
- A. 20 tagacha
 - B. 30 tagacha
 - C. 40 tagacha
 - D. 50 tagacha
112. “O‘n ikki oy” ertagi qaysi millatga tegishli?
- A. O‘zbek
 - B. Rus
 - C. Nemis
 - D. Qozoq
113. O‘zbek ertaklariga bo‘lgan ilmiy e‘tibor qachondan boshlangan?
- A. XVII asrdan
 - B. XVIII asrdan
 - C. XIX asrdan
 - D. XX asrdan
114. O‘zbek ertaklari qaysi olim tomonidan tadqiq etilgan?
- A. Miyon Buzruk Solihov

- B. Hodi Zarifov
- C. Xolid Rasul
- D. Barcha javoblar to'g'ri

115. Ertaklarda hayot muammolari aks ettirilganda qaysi mezonga bo'ysuniladi?

- A. Adolat mezoniga
- B. Yaxshilik mezoniga
- C. Ezgulik mezoniga
- D. Halollik mezoniga

116. Xalq ertaklarining mazmuniga ko'ra nechta turi mavjud?

- A. 2 ta
- B. 3 ta
- C. 4 ta
- D. 5 ta

117. Xalq ertaklarining mazmuni va hayotdagi voqealarni tasvirlash yo'nalishiga ko'ra turlarini kim tadqiq etgan?

- A. M.Afzalov
- B. K.Imomov
- C. A.Xoliqov
- D. A va B javoblar to'g'ri

118. Hayvonlar ishtirok etadigan ertaklarni sehri ertaklar qatorida tadqiq etgan olim kim?

- A. K.Imomov
- B. G'.Jalolov
- C. M.Afzalov
- D. A va B javoblar to'g'ri

119. Qaysi ertakdan baxtga erishish oson emas, ammo erishilgan baxtni saqlab qolish undan ham qiyin, degan xulosa chiqadi?

- A. "Susambil"
- B. "Ur to'qmoq"
- C. "Uch og'ayni botirlar"
- D. Barcha javoblar to'g'ri

120. Qaysi ertakda kaptar, sichqon, qarg'a, toshbaqa, kiyikning do'stligi tasvirlangan?

- A. "Ovchi, Ko'kcha va Dono"
- B. "Susabil"
- C. "Ur to'qmoq"
- D. "Uch og'ayni botirlar"

121. Ertaklarda bolalarning qaysi xususiyatini e'tiborga olish muhim ahamiyatga ega?

- A. Yosh xususiyatini
- B. Xohish-istaklarini
- C. O'qish malakasini
- D. Tahlil qila olish ko'nikmasini

122. Jahon xalqlari ertaklaridagi umumiy o'xshashlik qanday ertaklarda uchraydi?

- A. Hayvonlar haqidagi ertaklarda
- B. Sehrli ertaklarda
- C. Maishiy ertaklarda
- D. Barcha javoblar to'g'ri

123. Qaysi ertakda qahramonlarga ko'pincha nimadir(asosan, farzand) yetishmasligi motivi uchraydi?

- A. Sehrli ertak
- B. Hayvonlar haqidagi ertak
- C. Maishiy ertak
- D. Barcha javoblar to'g'ri

124. Qaysi olim ertaklar voqealaridagi tartibni ishlab chiqqan?

- A. V.Propp
- B. Yegorov
- C. X. Ahmedov
- D. B. Qosimov

125. "Mohistara" ertagidagi shohning ismini toping.

- A. Jahongir
- B. Odil
- C. Ali
- D. Olim

126. "Mohistara" ertagidagi shohning kichik xotini kim edi?

- A. Mohistara
- B. Dilor
- C. Dilorom
- D. Mohlaroy

127. Qaysi turdagi ertaklar hayotiy voqea-hodisalar asosiga quriladi?

- A. Sehrli ertak
- B. Hayvonlar haqidagi ertak
- C. Maishiy ertak
- D. Fantastik ertak

128. "Hayotiy-maishiy ertaklarda qahramon obrazi folklarga xos individuallashtirilgan bo'lib, uning ismi, avlodi, ajdodi, elati, urug'i va voqealar sodir bo'layotgan joy nomlarigacha aniq, mukammal beriladi" degan fikr muallifi kim?

- A. K.Imomov
- B. B.Qosimov
- C. B.Karimov
- D. I.Sulton

129. "Tuhmatga uchragan kishi" ertagining bosh g'oyasini toping.

- A. Ma'naviy poklikni ulug'lash
- B. Har doim yaxshilik qilish
- C. Halollik
- D. To'g'rilik

130. Jizzax, Qashqadaryo, Samarqand, Toshkent viloyatlarida qachon folklore ekspeditsiyasi o'tkazilgan?

- A. 2006-yil
- B. 2009-yil
- C. 2010-yil
- D. Barcha javoblar to'g'ri

131. Kichik hajmli asar bo'lib, unda kishi hayotida sodir bo'lgan voqeaning muhim tomonlari tasvirlanuvchi janrni toping.

- A. Ertak
- B. Hikoya

- C. Qissa
- D. Roman

132. Insonning ichki kechinmalarini ifodalovchi badiiy atamani aniqlang.

- A. Ertak
- B. She'r
- C. Hikoya
- D. Qissa

133. Lirik she'rni o'qish darsida asosiy ish turi nima?

- A. His-hayon bilan o'qish
- B. Ifodali o'qish
- C. Yoddan o'qish
- D. A va B javoblar to'g'ri

134. Mazmuni kinoyaviy obrazlar orqali aks ettiriluvchi janrni belgilang.

- A. Masal
- B. Topishmoq
- C. Hikoya
- D. She'r

135. Qaysi janrda inson xarakteriga xos xususiyatlar majoziy yo'lda tasvirlanadi?

- A. Hikoya
- B. Masal
- C. Qissa
- D. She'r

136. Xalq tomonidan yaratilgan ixcham, obrazli, chuqur ma'noli gaplardan tashkil topuvchi janrni toping.

- A. Topishmoq
- B. Maqol
- C. Masal
- D. Hikoya

137. Bir xil tovushlardan tuzilgan gaplar – bu ...

- A. Tez aytishlardir.
- B. Topishmoqdir.
- C. Maqoldir.

D. Barcha javoblar to'g'ri

138. Maktablarda qachondan boshlab sinfdan tashqari o'qish tashkil etilgan?

- A. 1959-yil
- B. 1960-yil
- C. 1961-yil
- D. 1962-yil

139. 1-4-sinflarda STO' necha haftada bir marta o'tkaziladi?

- A. 4 haftada
- B. 3 haftada
- C. 2 haftada
- D. Har haftada

140. Mustaqil o'qish malakasini shakllantirish nechta bosqichda amalga oshiriladi?

- A. 2 ta
- B. 3 ta
- C. 4 ta
- D. 5 ta

141. Nutq tovushlari nechta guruhga bo'linadi?

- A. 2 ta
- B. 3 ta
- C. 4 ta
- D. 5 ta

142. Qanday tovushlar bo'g'in hosil qilish xususiyatiga ega?

- A. Unli tovushlar
- B. Undosh toovushlar
- C. Jarangli tovushlar
- D. Jarangsiz tovushlar

143. Y.N.Babanskiy fikricha, boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'qitganda qaysi metod ko'proq samara beradi?

- A. Izlanish metodi
- B. Bayon metodi
- C. Qiyosiy metod
- D. Tahlil metodi

144. Qaysi sinf o'quvchilari so'z birikmasini topa oladi, ammo ularning qanday bog'langanini tushuntirib berolmaydi?

- A. 1-sinf
- B. 2-sinf
- C. 3-sinf
- D. 4-sinf

145. Bosh kelishikdagi ot sintaktik tahlilda qanday vazifada keladi?

- A. Ega
- B. Kesim
- C. Aniqlovchi
- D. Hol

146. Qaysi sinf o'quvchilari ega va kesim atamalaridan foydalanmaydilar, ammo gapning bosh bo'laklarini amaliy ravishda toppish ko'nikmasiga ega bo'ladilar?

- A. 1-sinf
- B. 2-sinf
- C. 3-sinf
- D. 4-sinf

147. Qaysi tahlilning mohiyati so'zning qaysi so'z turkumiga oidligini toppish hisoblanadi?

- A. Sintaktik
- B. Immanuel
- C. Morfologik
- D. Matn tahlili

148. Morfema nechta turga bo'linadi?

- A. 2 ta
- B. 3 ta
- C. 4 ta
- D. 5 ta

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sh.Mirziyoyev Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. Toshkent –“O'zbekiston” -2016.56 B.
2. Sh.Mirziyoyev Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. Toshkent –“O'zbekiston” -2016.488 B.
3. Uzviylashtirilgan Davlat ta'lim standarti. –T.: Yangiyo'l poligraf service, 2010. – 42-46 b.
4. Uzviylashtirilgan o'quv dasturi. –T.: Yangiyo'l poligraf service, 2010. – 46-68 b.
5. Abdullayeva Q. va boshq. O'qish kitobi (2-sinf uchun darslik). –T.: O'qituvchi, 2010. – 192 b.
6. Abdullayeva Q. va boshq. 2-sinfda o'qish darslari. –T.: O'qituvchi, 2009. – 266 b.
7. Matchonov S. va boshq. O'qish kitobi (4-sinf uchun darslik). –T.: Yangiyo'l poligraf servis, 2009. – 266 b.
8. Umarova M., Sh.Hakimova. O'qish kitobi (3-sinf uchun darslik). – T.:Cho'lpon, 2014. – 240 b.
9. Umarova M, Sh.Hakimova. O'qish darslari (3-sinf uchun). – T.:Cho'lpon, 2014. – 126 b.
10. G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Shermatova U. 4-sinfda ona tili darslari. -T.: O'qituvchi, 2003.
11. Qosimova Q. “2-sinflarda ona tili darslari”, T. “O'qituvchi”, 1998- yil.
12. G'afforova T., Shodmonov E., Eshturdiyeva G. O'qish kitobi (1-sinf darslik). – T.:Sharq, 2014. – 127 b.
13. G'afforova T., G'ulomova X. 1-sinfda o'qish darslari. –T.:Sharq, 2003. – 126 b.
14. Qosimova K., Fuzailov S., Ne'matova A. Ona tili (2-sinf uchun darslik). –T.:Cho'lpon, 2013. -127 b.
15. Fuzailov S., Xudoyberganova M. Ona tili (3-sinf uchun darslik). – T.:O'qituvchi, 2013. -143 b.
16. Ikromova R., G'ulomova X., Yo'ldosheva Sh., Shodmonqulova D. Ona tili (4-sinf uchun darslik). –T.:O'qituvchi, 2013. -190 b.
17. U.Masharipova va b. “Ona tili” 1-sinf o'qituvchilari uchun metodik qo'llanma.-T.: “Sharq”, 2014.-120 b.

Xorij adabiyoti

1. George Yuli. The study of language. Cembredge university Press. 2006, S. 273.
2. George Yuli. The study of language. Cembredge university Press. 2010, S. 320.

Elektron ta'lim resurslari

1. www.pedagog.uz
2. www.ziyonet.uz
3. www.edu.uz
4. tdpu-intranet.ped

MUNDARIJA

KIRISH.....	3
BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI O'QITISH METODIKASI.....	7
SAVOD O'RGATISH METODIKASI.....	12
HUSNIXAT METODIKASI.....	27
SINFDA VA SINFDAN TASHQARI O'QISH METODIKASI...	101
FONETIKA, GRAMMATIKA VA SO'Z YASASHNI O'RGATISH METODIKASI.....	151
TESTLAR.....	169
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI.....	194

**Ibragimova Fazilat Erkinovna
Farsaxonova Dilafruz Rizaxonovna
Shukurova Xalima Sunnatillaevna
Mamayusupova Saodat Mamatqulovna
Xolsaidov Farhod Bakirovich**

BOSHLANG`ICH SINFLARDA ONA TILI O`QITISH METODIKASI

DARSLIK

Toshkent - "Innovatsiya-Ziyo" – 2021

Muharrir Xolsaidov F.B.

*Nashriyot litsenziyasi A INo23, 27.10.2018.
Bosishga 30.10.2021. da ruxsat etildi. Bichimi 60x84.
"Times New Roman " garniturasini.
Ofset bosma usulida bosildi.
Shartli bosma tabogi 12. Nashr bosma tabog'I 12
Adadi 50 nusxa.*

*"Innovatsiya-Ziyo" MCHJ matbaa bo'limida chop etildi.
Manzil: Toshkent shahri Farhod ko'chasi 6-a uy.*

Muallif va nashriyot rozilgisiz chop etish ta'qiqlanadi.

ISBN 978-9943-6792-1-4

9 789943 679214